

Харківський
економіко-правовий університет

2013/2(15)

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Збірник наукових статей

**ПРАВО
ЕКОНОМІКА
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**

Харків
2013

Наукові записки
Харківського економіко-правового університету
№ 2 (15), жовтень 2013 р.

Науковий журнал. Виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 9141 від 08.09.2004.

Редакційна колегія:

голова редакційної колегії *Орлов П.І.*, кандидат юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет;

відповідальний секретар редакційної колегії *Венедіктов В.С.*, доктор юридичних наук, професор, перший проректор, Харківський економіко-правовий університет;

члени редколегії: *Харченко В.Б.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Інишин М.І.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Хуторян Н.М.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Щербина В.І.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Полов С.В.*, доктор юридичних наук, доцент, Українська асоціація фахівців трудового права; *Мельник К.Ю.*, доктор юридичних наук, професор, Українська асоціація фахівців трудового права; *Річард Ворнер*, професор права, доктор гуманітарних наук, керівник центра права та комп'ютерних технологій у Чікаго-Кент коледжі права Іллінойського інститут технологій (США); *Руденко М.В.* доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Стратонов В.М.*, доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету, Херсонський державний університет; *Архієреєв С.І.*, доктор економічних наук, професор кафедри економічної теорії, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Дейнека О.Г.*, доктор економічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту; *Глуценко В.В.*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри, Харківський державний університет ім. В.Н. Каразіна; *Тимченко І.С.* кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет; *Гульман Б.Н.*, доктор психологічних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти; *Тюріна В.О.*, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; *Прадід Ю.Ф.*, професор, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої школи України, декан факультету української філології та українознавства, Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського; *Абашинік В.О.*, доктор філософії, завідувач кафедри, Харківський економіко-правовий університет

Рекомендовано до друку вченою радою ХЕПУ

Протокол № 8 від 12.12.2013

© ХЕПУ, 2013

ЗМІСТ

Абашнік В.О.

Міжнародні контакти ХЕПУ з Лейпцігським університетом..... 5

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Салівон Т.В.

Науковий анонс результатів проведення II міжнародної міжвузівської наукової конференції «Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави»..... 12

ПРАВО

Венедиктов В.С.

К проблеме реформирования трудового законодательства Украины 19

Дворник С.І.

Адміністративно-правова діяльність органів державного нагляду за додержанням законодавства про працю 25

Олійник К.М.

До проблеми реалізації права на працю неповнолітніми працівниками..... 30

ЕКОНОМІКА

Андрєєв В.Г.

Удосконалення способів розрахунку деяких аналітичних показників системи «витрати-обсяг-прибуток»..... 35

Борзенко В.І., П'ятак Т.В., Тимченко І.Є.

Прогнозування конкурентоспроможності інноваційного товару 41

Кузніченко О.М.

Задачі забезпечення безпеки життєдіяльності з метою мінімізації витрат на проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій..... 47

Непран А.В.

Річна фінансова звітність підприємства: зміни у формі та порядку заповнення 51

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

Грабар Т.В.

Професіоналізм та педагогічна майстерність викладача вищої школи 57

Загорулько Е.А.

Коллективные представления о прошлом и историческая наука 66

Зандкюлер Ганс Йорг

Кризис знания, недостаток способности суждения и рискованные стратегии компенсации..... 77

Каубе Юрген

Італійському філософу подобаються грубі тези або «Незабаром Латинська Європа»?..... 82

Петренко Т.И., Бондарь Е. В.

Проблемы обучения иностранных студентов русскому языку... 87

Mykola Saltanov

Philosophischen Erläuterungen des Problems der Anerkennung in der modernen Welt (Філософські експлікації проблеми визнання у сучасному світі)..... 93

Трибуна Молодих Вчених**Карачарова В.А.**

Сучасний стан правового забезпечення використання земель лісогосподарського призначення..... 107

Кудим А.Й.

Особливості права приватної власності громадян України на земельні ресурси..... 112

Михайлова І.В.

Проблеми правового регулювання ведення державного земельного кадастру 119

Наукові Рецензії

Рецензія на навчальний посібник «Вступ до права соціального забезпечення, підготовлений к.ю.н., доц. Сташківом Б.І. 123

Абашнік В.О.

доктор філософії, завідувач
кафедри гуманітарних та
фундаментальних
юридичних дисциплін
Харківського економіко-
правового університету

Міжнародні контакти ХЕПУ з Лейпцігським університетом

В 2010 р. Харківський економіко-правовий університет (ХЕПУ) налагодив наукове співробітництво з Лейпцігським університетом (Федеративна Республіка Німеччина). Першим кроком в рамках цього співробітництва стала Міжнародна конференція на тему «Природничі науки як комунікаційний простір між Німеччиною та Росією у 19-му столітті» (Naturwissenschaft als Kommunikationsraum zwischen Deutschland und Russland im 19 Jahrhundert), яка пройшла з 29 вересня по 1 жовтня 2010 р. у м. Лейпціг (ФРН). Організаторами названого наукового форуму виступили Лейпцігський університет (Universitaet Leipzig), Інститут історії медицини та природничих наук імені Карла Зудхоффа (Karl-Sudhoff-Institut fuer Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften) Лейпцігського університету та Саксонська Академія наук у Лейпцігу (Saechsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig).

Відкриття цієї конференції відбулося в середу, 29 вересня 2010 р. у Святковому залі Саксонської Академії наук у м. Лейпціг. З вітальним словом спочатку виступив президент Саксонської АН, професор та завідувач кафедри теоретичної філософії Лейпцігського університету, доктор філософії *Пірмін Штекелер-Вайтгофер* (Pirmin Stekeler-Weithofer). У своїй промові оратор наголосив на важливості наукових зв'язків між Німеччиною та Росією, в т.ч. включаючи українські землі в рамках Російської імперії в 19-му столітті [1]. Далі зі своїми привітаннями до присутніх та учасників міжнародного форуму звернулися ректор Лейпцігського університету та декан медичного факультету. Після цього присутніх привітала головний організатор форуму, професорка, доктор медицини та доктор філософії *Ортрун Різа* (Ortrun Riha), яка також є дирек-

торкою Інститут історії медицини та природничих наук імені Карла Зудхоффа.

Перший день конференції завершився публічною доповіддю на тему «Німецько-російські та німецько-італійські наукові відносини у 19-му сторіччі. Порівняння основних рис в соціокультурному контексті». Її виголосив відомий науковець, доктор медицини *Дітріх фон Енгельгардт* (Dietrich von Engelhardt), який є професором Медичного університету у м. Любек (Німеччина). Після названої доповіді автор цих рядків мав змогу розмовляти з оратором та зробив уточнення щодо можливих зв'язків професора фон Енгельгардта з відомими прибалтійськими родинами Енгельгардтів. На це пан Дітріх фон Енгельгардт відповів, що його сімейні корені ведуть саме до Прибалтики, а один з його прасурів у 19-му сторіччі мав безпосереднє відношення до великого українського поета та художника Тараса Шевченка.

Засідання другого дня Міжнародної Лейпцігської конференції, в четвер 30 вересня 2010 р., проходило у Великій залі Лейпцігської університетської бібліотеки. Спочатку з привітанням та вступною доповіддю виступила організаторка цього наукового форуму, професорка *Ортрун Піга*. Зокрема, доповідачка підкреслила, що в рамках наукового співробітництва між Німеччиною та Російською імперією в 19-му та на початку 20-го століть важливу роль також відігравали науковці з університетів Харкова, Києва та Одеси. Далі ординарний член Саксонської АН, професор *Гайнер Каден* (Heiner Kaden) виступив з доповіддю на тему «Попередня історія академічного проекту щодо наукових відносин в 19-му столітті між Німеччиною та Росією в сферах хімії, фармації та медицини». Потім професор Лейпцігського університету, доктор медицини *Маттіас Міддель* (Matthias Middell) говорив про «Науковий трикутник Німеччина-Франція-Росія».

Після короткої перерви розпочала роботу перша секція Лейпцігської наукової конференції. Ця секція, якою керував професор *Дітріх фон Енгельгардт*, була присвячена темі «Гігієна – нова ведуча наука». В її рамках спочатку присутнім була запропонована доповідь «Макс Петтенкофер та його зв'язки з російськими гігієністами» професора *Вольфганга Лохера* (Wolfgang Locher) з Мюнхенського університету імені Людвіга Максиміліана. Далі професор *Володимир Соболев* з Інституту історії природничих наук Російської АН (м. Санкт-Петербург) говорив на тему «Профілактика

та лікування інфекційних захворювань у Військово-морському флоті Росії у другій половині 19-го століття». Третя доповідь була присвячена темі «Історія одеського курорту та роль німців у розвитку курортної справи в Одесі в дорадянський час». Її виголосив професор Сумського державного університету, доктор медичних наук *Костянтин Васильєв*. Останню доповідь цієї секції на тему «Саратовське товариство лікарів як парадигма європейського наукового трансферу» представив професор *Лутц Гефнер* (Lutz Naefner) з Гьоттінгенського університету (Німеччина).

Друга секція Лейпцігського наукового форуму була присвячена темі «Нове обґрунтування медицини». Нею керував професор *Вольфганг Лохер*. Тут спочатку виступив доктор історії *Еркі Тамміксаар* (Erki Tammiksaar) з музею імені К.Е. Бера в м. Тарту (Естонія) з доповіддю на тему «Світогляд Карла Ернста фон Бера». Далі доктор історії *Анна Ананьєва*, яка представляла Боннський університет (Німеччина) говорила про «Російську Академію наук та її відносини з видавничим домом Фосса у Лейпцигу». Третьою доповіддю цієї секції була промова доктора медицини *Галини Кічігіної* з університету м. Торонто (Канада) на тему «К.Й. фон Зейдліц (1798-1885) та розквіт російської клінічної науки».

В рамках другої секції також виступив завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ *Володимир Абаши́к* (м. Харків), який представив присутнім тему «Харківські вчені-природознавці та Еміль Генріх Дюбуа-Реймонд (1818-1896)». Спочатку доповідач зупинився на праці «Сім світових загадок» (1880) цього авторитетного німецького вченого, а також на філософських і психологічних аспектах його інших робіт [2]. Далі у доповіді було вказано на впливи творів професора Е.Г. Дюбуа-Реймонда на позиції таких відомих харківських вчених та професорів, як В.Ф. Грубе (1827-1898), І.П. Щелков (1833-1909), Л.Л. Гіршман (1839-1921), І.І. Мечников (1845-1916), І.Г. Оршанський (1851-1923), В.Я. Данилевський (1852-1939). Ця доповідь В.О. Абаши́ка на німецькій мові була пізніше надрукована у збірці матеріалів Лейпцігської конференції [3].

Третя секція Лейпцігського наукового форуму була присвячена тематиці «Психологія та психіатрія». Науковим керівником цієї секції був *Володимир Абаши́к* (ХЕПУ, м. Харків). В рамках названої секції спочатку свою доповідь виголосив професор *Сауло де Фрейтас Араужо* (Saulo de Freitas Araujo) з університету м. Жу-

їз де Фор (Бразилія). Вона була присвячена темі «Пошук нового поняття наукової психології: Критичні заняття В. Бехтерева з психологічними працями В. Вундта». Далі доктор історичних наук *Наталія Мазолікова* (м. Москва) говорила про «Російське психологічне товариство та Лейпцігський університет наприкінці 19-го і на початку 20-го століття». Потім професор *Флоріан Мільденбергер* (Florian Mildenberger) з Університету Віадрина (Франкфурт-на-Одері, Німеччина) запропонував присутнім доповідь на тему «Крепелін в Дерпті: реформа психіатрії в умовах боротьби з панславізмом». Нарешті, доктор історичних наук *Наталія Берегой* з Інституту історії природничих наук Російської АН (м. Санкт-Петербург) виступила з доповіддю «Німецькі ветеринари в Росії та перше наукове товариство ветеринарів в Санкт-Петербурзі».

Засідання Лейпцігської міжнародної конференції в п'ятницю, 1-го жовтня 2010 р., розпочалися доповідями четвертої секції під назвою «Хімія», якою керував професор *Гайнер Каден* з Лейпціга. В її рамках спочатку виступила випускниця Санкт-Петербурзького університету, доктор історії *Олена Русанова*, яка, наразі, представляла Гамбурзький університет (Німеччина). Вона розповіла присутнім про «Фрідріха Конрада Байльштайна (1838-1906) та його внесок в розвиток комунікації між Німеччиною та Росією в сфері хімії». Наступна доповідачка, доктор *Гізела Бьок* (Gisela Bock) з Ростокського університету (Німеччина) акцентувала увагу на питанні «Сприйняття періодичної системи на шкільних заняттях хімії в Німеччині (1880-1920)». При цьому доповідачка вказала на німецьких хіміків, які зробили свій внесок у розвиток періодичної системи, яка в Росії та СРСР була відома як «Періодична система Менделєєва».

Наступна доповідь цієї секції була присвячена темі «Російські хіміки в Лейпцігському університеті у другій половині 19-го століття». Її авторка доктор *Регіна Пфреннер* (Regine Pfrepper), яка представляла Саксонську АН (Лейпциг), зупинилася на творах деяких хіміків Російської імперії, серед яких були також майбутні професори Харківського університету. Нарешті, доктор *Олена Зайцева-Баум* з Московського університету імені Михайла Ломоносова (Росія) в своїй доповіді говорила про «Фізико-хімічну школу В. Оствальда та створення наукових шкіл при Московському університеті». В рамках цієї доповіді авторка акцентувала увагу

присутніх на діяльності І.С. Плотнікова (1878-1955) як засновника першої фотохімічної лабораторії в Росії.

У рамках п'ятої секції під назвою «Фармація та зоологія» цього міжнародного форуму, якою керував професор *Еркі Тамміксаар* з м. Тарту (Естонія) спочатку виступив професор *Христоф Фрідріх* (Christoph Friedrich) з Марбурзького університету (Німеччина) з доповіддю «Вплив німецьких аптекарів на фармацію в Росії у 18-му та 19-му століттях в дзеркалі німецькомовної історії фармації». Далі доктор історії *Даніела Ангеттер* (Daniela Angetter) з Австрійської Академії наук (Відень) говорила про «Дослідження науки медицини та фармації й можливості їх розвитку у Львові в Австрійський період (1784-1918)». Зокрема, доповідачка представила архівні матеріали з даної тематики та вказала на співробітництво австрійських вчених з сучасними істориками науки у Львові.

В рамках цієї ж секції доктор історичних наук *Надія Сленкова* з Інституту історії природничих наук Російської АН (м. Санкт-Петербург) виголосила свою доповідь на тему «Російська та німецькі партії в Імператорській Академії наук в Санкт-Петербурзі наприкінці 19-го та на початку 20-го століть в дзеркалі розвитку Зоологічного музею Академії». Тут мова йшла про наукові конфлікти між іноземними, переважно німецькими та російськими членами вказаної академії. Потім професор *Сергій Фокін* з Санкт-Петербурзького університету (Росія) закрив цю секцію цікавою доповіддю «Гейдельберзька школа професора О. Бючлі та російські зоологи наприкінці 19-го та на початку 20-го століть».

Шоста секція Лейпцігської конференції була присвячена загальній темі «Ботаніка», цією секцією керував професор *Костянтин Васильєв* (Суми). Спочатку виголосив свою доповідь відомий професор *Едуард Колчинський*, директор Інституту історії природничих наук Російської АН (м. Санкт-Петербург). Його тема була присвячена питанню «Німецький слід у російському еволюціонізмі 19-го сторіччя», в рамках якого доповідач звернув увагу на прихильників вчення Чарльза Дарвіна в російській науці у вказаний період. В наступній доповіді доктора *Аліси Бородіної-Грабовської* з Інституту ботаніки Російської АН (м. Санкт-Петербург) була розглянута тема «Співробітництво К.І. Максимовича з німецькими ботаніками при вивченні флори Східної Азії». Потім професор *Андрій Сутін* (м. Санкт-Петербург) говорив на тему «Російська флора /Flora rossica» Ледебуря як кульмінація російської ботаніки 19-го

сторіччя». Нарешті, доктор *Анастасія Федотова* з Інституту історії природничих наук Російської АН (м. Санкт-Петербург) торкнулася питання «Ботанічна географія в Росії: німецький фундамент та становлення самостійності».

В останній, сьомій секції цієї конференції були представлені теми під загальною назвою «Міждисциплінарні доповіді». Модератором та керівником цієї секції був професор *Христоф Фрідріх*. Всього в рамках секції було представлено чотири доповіді. Спочатку доктор філософії *Томас Шмук* (Thomas Schmuck), який представляв Саксонську АН, виступив з доповіддю на тему «Християн Генріх Пандер (1794-1865) та поняття розвитку». Потім доктор історичних наук *Марина Сорокіна* з Архіву Російської АН (м. Москва) говорила на тему «Перетин долі: Німеччина та німецькі вчені в житті й науковій творчості академіка Володимира Вернадського (1863-1945)». Зокрема, доповідачка зупинилась на питанні заснування Української АН в Києві, першим президентом якої був Володимир Вернадський.

В рамках останньої секції доктор *Марта Фішер* (Marta Fischer) з Саксонської АН (м. Лейпциг) виголосила доповідь на тему «Хімія, фармація та медицина в історії науки. Бібліографічний лексикон німецько-російських наукових зв'язків у 19-му столітті». Зокрема, тут мова йшла також про науковців Харківського університету, Новоросійського університету в Одесі та Університету Святого Володимира в Києві, які входили до складу Російської імперії. Остання доповідь цієї секції та всієї конференції була присвячена темі «Досвід підготовки багатотомного біографічного словника професорів Російської імперії», яку виголосили доктор *Володимир Волков* та доктор *Марина Куликова* з Інституту історії природознавчих наук Російської АН (м. Москва).

Наприкінці Лейпцігської міжнародної конференції під керівництвом доктора Томаса Шмука пройшла заключна дискусія. Після цього організатори конференції запропонували учасникам продовжити обговорення наукових питань у знаменитому «Ауербакському погребі», де колись часто бував студент та відомий майбутній письменник Вольфганг Гьоте, який зобразив вказаний заклад у своєму знаменитому творі «Фауст». За результатами цієї міжнародної конференції в 2011 р. в Німеччині було видано збірку матеріалів [4].

В продовження цього співробітництва між Харківським економіко-правовим університетом та Лейпцігським університетом *Володимир Абашнік* (ХЕПУ) прийняв участь у наступному науковому форумі на тему «Гігієна як ведуча наука у 19 сторіччі. Новий напрямок однієї дисципліни у обмінах між Німеччиною та Росією» (*Hygiene als Leitwissenschaft im 19. Jahrhundert. Die Neuausrichtung eines Faches im Austausch zwischen Deutschland und Russland*), який відбувся 7 та 8 жовтня 2013 р. у м. Лейпциг. Цей форум також організували Саксонська Академія наук у Лейпцигу та Інститут історії медицини та природничих наук імені Карла Зудхоффа Лейпцігського університету на чолі з професоркою *Ортрун Різа* (Ortrun Riha) та за співорганізації доктора *Марти Фішер* (Marta Fischer). В рамках цієї міжнародної наукової конференції 7 жовтня 2013 р. В.О. Абашнік зробив доповідь на тему «Німецькі інновації та гігієна як ведуча наука у Харківському університеті (1873-1920)», публікація якої запланована в Німеччині найближчим часом.

Література

1. Див. російський переклад праці цього філософа: Штекелер-Вайтгофер П. Что значит мышление? От Хайдеггера через Гёльдерлина к Дерриде / Научн. ред., перевод с немецкого и послесловие «Пирмин Штекелер-Вайтгофер как философ» Владимира Абашника. — Харьков: Издатель Савчук О.О. - 2011. — 120 с.

2. Abashnik Vladimir A. The Kharkov University physicians and Emil Heinrich Du Bois-Reymond (1818-1896) // *Naturwissenschaft als Kommunikationsraum zwischen Deutschland und Russland im 19. Jahrhundert / Internationale Tagung, Leipzig, 29.9.-1.10.2010*, Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Karl-Sudhoff-Institut für Geschichte der Medizin und der Naturwissenschaften an der Universität Leipzig. Abstracts. — Leipzig. — 2010. — p. 6-7.

Німецькомовна версія за наступною електронною адресою:

<http://www.uni-leipzig.de/~ksi/Abstracts.htm#Abstracts>

3. Abašnik, Vladimir A. Emil Heinrich Du Bois-Reymond (1818-1896) und die Char'kover Universitätsmediziner // Riha, Ortrun; Fischer, Marta (Hgg.) *Naturwissenschaft als Kommunikationsraum zwischen Deutschland und Russland im 19. Jahrhundert / Internationale Tagung, Leipzig 29.9.-1.10.2010*. — Aachen : Shaker Verlag. — 2011. — S. 202-218.

4. Riha, Ortrun; Fischer, Marta (Hgg.) *Naturwissenschaft als Kommunikationsraum zwischen Deutschland und Russland im 19. Jahrhundert / Internationale Tagung, Leipzig 29.9.-1.10.2010*. — Aachen : Shaker Verlag, 2011.

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Салівон Т.В.

секретар вченої ради
Харківського економіко-
правового університету

**Науковий анонс результатів проведення II міжнародної
міжвузівської наукової конференції
«Роль науки в формуванні
громадянського суспільства та правової держави»
(22 листопада 2013 року)**

22 листопада 2013 року у Харківському економіко-правовому університеті відбулася II міжнародна міжвузівська наукова конференція «Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави».

На конференції були присутні представники вищих навчальних закладів міст України (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Суми, Івано-Франківськ), а також до початку роботи конференції надіслали свої тези російські вчені-філософи з м. Уфи та німецькою мовою Рёд Вольфганг (Röd Wolfgang), доктор філософії, професор, почесний доктор філософії Бернського університету (Швейцарія), почесний член Австрійської академії наук (Вена) з Інсбрукського університету (Австрія) та Фетчер Ірінг (Fetscher Iring), доктор філософії та доктор політичних наук, емеритований професор політичних наук та соціальної філософії з Університету імені Йоганна Вольфганга фон Гьоте (м. Франкфурт-на-Майні, ФРН).

Учасники конференції мали змогу, завдяки перекладу В.О. Абашніка, завідувача кафедрою гуманітарних та фундаментальних дисциплін Харківського економіко-правового університету, доктора філософії, ознайомитися з цими тезами і потім в ході роботи конференції висловити свою думку з приводу наукових поглядів, що були закладені в цих тезах.

Конференція була присвячена проблемам ролі науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави в Україні, а також аналогічним проблемам в Російській Федерації, Німеччині та Австрії. Конференція проходила по трьом тематичним напрямкам: роль філософії та гуманітарних наук в формуванні громадянського суспільства та правової держави; економічні засади розбудови громадянського суспільства та правової держави; юридична наука на теренах розбудови громадянського суспільства та правової держави. Учасники конфе-

ренції мали змогу доповідати трьома мовами: українською, російською, англійською.

До учасників конференції з вітальним словом звернувся Президент Харківського економіко-правового університету професор П.І. Орлов.

Уважаемые коллеги!

Мне очень приятно приветствовать Вас в Харьковском экономико-правовом университете и поздравить с началом работы II международной межвузовской научной конференции, которая посвящена роли науки в формировании гражданского общества и правового государства.

Построение гражданского общества и правового государства является одной из основных задач развития мирового сообщества, поскольку гражданское общество выступает своего рода основой правового демократического государства. Этот процесс является очень сложным и длительным. Он состоит из ряда национальных закономерностей, присущих многим странам, которые вносили в него что-то особенное, характерное именно для этого конкретного государства, так как необходимо построить такое гражданское общество, которое будет удовлетворять потребности и интересы всех граждан. Отвечает ли такое общество достигнутому уровню мировой цивилизации? Об этом можно только судить по степени удовлетворения интересов и нужд граждан, гарантированию достойного уровня их жизни, обеспечению конституционных прав человека и гражданина, реализации прав и свобод личности.

На протяжении 22 лет независимости Украины перед ней стоит ряд нерешенных задач, связанных с развитием общественного сознания, реформированием экономики и правовой системы, что является обязательным условием успешности проводимых в нашем государстве реформ и обеспечения гражданского мира на основе принятых государством законов. А для этого необходимо принимать законодательные акты, отвечающие требованиям современности и контролировать их выполнение, другими словами, должна быть создана ситуация реальной правовой защищенности граждан, сформировано благоприятное правовое поле для деятельности создаваемых ими общественных институтов.

Построение гражданского общества крайне необходимо для утверждения демократического государственного управления, так как, там, где нет гражданского общества, не может быть взаимодействия и обмена мнениями между гражданами, способными свободно и пуб-

лично делать свой выбор с целью эффективного функционирования правительства, торжества социальной справедливости, а самое главное – власть должна быть подотчетна обществу. В таком обществе гражданам легче защищать свои интересы, у них есть больше возможностей самореализации в различных сферах общественной жизни. Отстаивая материальную и духовную независимость человека от государства, добиваясь правовых гарантий такой независимости, защиты личных и общественных интересов людей, гражданское общество активно оказывает содействие процессам политической демократизации. Правильно выбранный баланс между гражданским обществом и государством является важным фактором стабильного демократического развития, а нарушение его ведет к гипертрофии властных структур, отчужденности и политического бессилия народа. Но, с другой стороны, гражданское общество зависит от государства и не может приобрести развитые формы в условиях политического насилия и тирании. Поэтому обратная связь в отношениях гражданского общества и правового государства очень важна и сегодня требует своей научной аргументации.

Теория гражданского общества, опыт его развития в других странах, бесспорно, имеет большое значение для Украины. Став на путь демократического развития, украинское общество должно преодолеть недоверие к власти и отдаление значительной части украинского народа от общественной жизни и политики, избавиться от тоталитарных стереотипов в сознании, использовать все средства для уменьшения бюрократии, коррупции, всевластия государственных чиновников. Все это необходимо для того, чтобы формально существующие демократические институты власти начали реально функционировать на принципах демократии.

Свою роль в этом процессе должна сыграть наука, которая всегда шла, идет и будет идти на шаг впереди от реальной жизни. Философия, экономика и право всегда были тесно взаимосвязаны узами научных исследований. Философия, изучая общие принципы бытия и познания, существования человека и мира, оказывает активное воздействие на общественное бытие, способствует формированию новых идеалов и культурных ценностей. Экономика создает базис для получения материальных благ и основу для любых законодательных инициатив. Право, опираясь на философские знания и уровень экономического развития страны, создает благоприятную законодательную почву для всестороннего развития гражданского общества и государства. Об этом мы еще не раз сегодня услышим из Ваших выступлений.

Я желаю Вам творческого вдохновения, научного поиска и результативности в решении поставленных задач. Хотелось бы, чтобы на нашей конференции Вы поделились с единомышленниками своими идеями и почерпнули какие-то новые идеи для своих научных исследований. Приятной и плодотворной Вам работы!

Відкрив роботу конференції перший проректор Харківського економіко-правового університету доктор юридичних наук, професор В.С. Венедіктов. У своєму виступі він підкреслив роль науки у вирішенні нагальних питань розбудови громадянського суспільства в будь-якій державі, закликав усіх бажаючих активно включитися в роботу конференції і побажав усім присутнім творчої наснаги, а також наполегливості у відстоюванні своїх наукових інтересів.

З цікавою доповіддю «Справедливість в філософії права Ганса Кельзена» на конференції виступив керівник секції «Роль філософії та гуманітарних наук в формуванні громадянського суспільства та правової держави» завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін Харківського економіко-правового університету, кандидат філософських наук, доцент, доктор філософії В.О. Абашнік. В своїй доповіді він ознайомив присутніх з роботами німецьких та австрійських класиків юриспруденції та філософії права, зокрема Ганса Кельзена про демократію та громадянське суспільство. Свій виступ він супроводжував демонстрацією слайдів, які допомогли присутнім зрозуміти погляди Ганса Кельзена, особливо його філософське розуміння справедливості взагалі і для особистості окремо.

В секції «Економічні засади розбудови громадянського суспільства та правової держави» була дуже цікавою і заслуговувала на увагу доповідь доцента кафедри «Менеджмент туризму» Харківського соціально-економічного інституту, кандидата наук з державного управління, доцента Н.Г. Яковлевої «Вплив туризму на поліпшення економічного становища та розвиток громадянського суспільства в Україні». Її виступ викликав жвавий інтерес, оскільки громадянське суспільство і соціально-правова держава завжди залежить від економічних можливостей держави. Саме зараз нашій державі необхідно шукати шляхи подолання економічної кризи, розвитку економіки, як основи для підвищення соціального рівня життя громадян України, а ця галузь економіки, у порівнянні з іншими, потребує на початковому етапі свого становлення невеликих матеріальних коштів і може принести економіці України значні матері-

альні прибутки.

Роботу секції «Юридична наука на теренах розбудови громадянського суспільства та правової держави» відкрив завідувач кафедри трудового та господарського права Харківського національного університету внутрішніх справ доктор юридичних наук, професор К.Ю. Мельник з доповіддю «До проблеми вдосконалення правової регламентації запобігання, профілактики та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності органів внутрішніх справ». У своєму виступі він обґрунтував необхідність вдосконалення правової регламентації діяльності органів внутрішніх справ, охарактеризував проблеми, які існують зараз в роботі органів внутрішніх справ, зауважив на проблемах становлення та розвитку громадянського суспільства, а також достатньо уваги приділив охороні і захисту потреб та інтересів людини як особливих чинників соціальних цінностей громадянського суспільства.

Певний інтерес викликала доповідь заступника декана юридичного факультету з наукової роботи Сумського державного університету, кандидата юридичних наук, доцента М.І. Логвиненка «Судова влада та правова держава в Україні: взаємний вплив». Зважаючи на соціально-політичний стан України в сьгоднішніх умовах, ця гілка влади теж залежить від ситуації, яка склалася в державі останніми роками. Тому справжнє реформування судової системи викликає зацікавленість громадян України, бо правосуддя повинно захищати права громадян, незважаючи ні на які обставини і стан у державі.

Кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудово-

го, екологічного права та соціального захисту населення Харківського економіко-правового університету В.Я. Гоц свою доповідь «Гарантії трудових прав працівників в умовах ринкових відносин» присвятив актуальності захисту основного права людини – права на працю в нових умовах господарювання.

Я.О. Лантінов, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна у своєму виступі «Щодо поняття основ громадянського суспільства України, як об'єкту кримінально-правової охорони» ознайомив присутніх з основними засадами внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства. Він наголосив на тому, що нагально потребують і мають бути піддані кримінально-правовій охороні утвердження громадянського суспільства та забезпечення належної діяльності інститутів громадянського суспільства.

Багато порушень у сфері обігу цінних паперів існує в Україні. Про це доповів присутнім доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та правових основ підприємницької діяльності Харківського економіко-правового університету, кандидат юридичних наук Лещук К.Б. у своєму виступі «Місце громадянського суспільства у профілактиці порушень законодавства в сфері обігу цінних паперів».

В ході роботи конференції була надана можливість оприлюднити результати своїх наукових розробок молодим науковцям та здобувачам наукових ступенів. Цікавою була доповідь магістра Донецького державного університету В.О. Шашина «Вода-ресурс и гражданское общество в условиях экономико-правового формирования страны». До речі, В.О. Шашин продемонстрував усім присутнім свою активну громадську позицію з питань побудови громадянського суспільства в Україні, необхідності небайдужого ставлення до будь-яких проблем, які існують в Україні сьогодні. Він наголосив, що саме така життєва позиція може зрушити процеси розвитку України, покращити наше життя і вселити віру кожного громадянина України в те, що саме він, його думка є досить важливою у вирішенні будь-яких питань сьогодення.

В результаті цих виступів та їх обговорення були виявлені недоліки в різних сферах життя, які, на погляд учасників конференції, гальмують подальший розвиток нашої країни, руйнують існуючі її досягнення та породжують недовіру українців в можливість розбудови громадянського суспільства в Україні. На завершення роботи конференції були прийняті відповідні науково-практичні рекомендації.

ПРАВО

УДК 349.2

Венедиктов В.С.

доктор юридических наук,
профессор,
первый проректор
Харьковского экономико-
правового университета

К проблеме реформирования трудового законодательства Украины

Аннотация

Статья посвящена отдельным проблемам, связанным с реформированием трудового законодательства Украины в современных условиях рыночной экономики.

Ключевые слова: трудовое законодательство, трудовой договор, правовое регулирование, рыночная экономика, реформы, экономическая и социальная стратегия.

Анотація

Стаття присвячена окремим проблемам реформування трудового законодавства України в сучасних умовах ринкової економіки.

Ключові слова: трудове законодавство, трудовий договір, правове регулювання, ринкова економіка, реформи, економічна і соціальна стратегія.

Annotation

The article is devoted separate problems of the reforming of labour legislation of Ukraine in the real terms of market economy.

Key words: labour legislation, labour contract, legal adjusting, market economy, reforms, economic and social strategy.

Прежде чем начать разговор об актуальных проблемах современного трудового права, мне хотелось бы отметить, что мы живем в очень интересную историческую эпоху, насыщенную определенными, порой неадекватными жизненными ситуациями. Прошло больше двадцати лет независимости Украины, но мы и сегодня зависимы от очень многих факторов. Конституция Украины вступила в юридическую силу более 17 лет назад, но мы так и не приступили к реализации ее положений в полном объеме. Мы

еще до сих пор четко не определили направление своего развития: то ли запад, то ли восток. У нас также нет четких и весомых приоритетов в экономическом развитии: то ли машиностроение, то ли легкая промышленность, то ли сельское хозяйство, то ли туризм. Мы барахтаемся в жизненном море политических интриг и страстей и не видим берега. Попытки реформировать государство и общество наталкиваются на объективные и субъективные факторы их торможения, которые напрямую связаны с правовым нигилизмом и ведут к общественному кризису в стране.

Современный экономический, социальный и политический кризис в обществе вызван существенными различиями между задекларированными принципами реализации государством своих функций и обязанностей и реальным их исполнением со стороны государства и его представителей. Большинство реформ, которые проводились в Украине, не получили своего реального воплощения именно из-за того, что не принимался во внимание человеческий фактор, т.е. не учитывался профессиональный уровень кадрового обеспечения и сопровождения реализации этих реформ. Это в полной мере относится и к реформированию трудового законодательства, которое в своей основе является социальным и требует надежного законодательного обеспечения.

Фундаментальной основой реформирования трудового законодательства должны стать предмет правового регулирования, метод правового регулирования и механизм правового регулирования, которые сегодня должны быть научно обоснованными и приспособленными к современным условиям жизни общества и развития общественных отношений, ведь право – это регулятор наиболее устойчивых общественных отношений, особенно такой отрасли как трудовое право.

В настоящее время отсутствует концепция развития трудового права Украины, которая в полной мере зависит от развития экономики государства. Главным и основным заданием государства во все времена было и есть обеспечение гарантий и качества жизни, благосостояния, охраны здоровья граждан, создание здоровой и благоприятной окружающей среды и т.д. Кроме того, государство обязано обеспечить здоровым и трудоспособным гражданам возможность и условия плодотворно трудиться, создавать материальные и духовные богатства. При этом нужно иметь в виду,

что каждое субъективное право человека теряет свое содержание, если оно должным образом не охраняется и не защищается.

Но трудовое право рассчитано на реализацию не только защитной функции, но и производственной, а это удовлетворение не только личных, но и общественных потребностей. В конечном итоге должно быть достигнуто разумное сочетание личных и общественных интересов, что и будет свидетельствовать о государственном обеспечении этого процесса.

Население Украины не может ждать, когда государство обеспечит всех трудоспособных граждан рабочими местами, оно вынуждено самостоятельно решать эту проблему различными путями, поскольку речь идет о качестве жизни и социальном обеспечении работающих, их детей, родителей и т.д.

По информации Государственной службы статистики Украины на 1 июля 2013 года количество экономически активного населения страны составило 21 млн. 840 тыс. 400 человек, 1/4 из которых работает за границей. Количество безработного населения трудоспособного возраста в первом квартале 2013 года составило 1 млн. 755 тыс. 900 человек, при этом количество зарегистрированных в три раза меньше – 571 тыс. 600 человек, что еще раз подтверждает неверие граждан Украины в помощь государственных структур найти для них работу, соответствующую их знаниям, умениям и квалификации. Уровень безработицы при этом составляет 8,6% от числа экономически активного населения трудоспособной возрастной группы. По результатам проведенных исследований Госстата Украины и Института демографии НАН Украины в первом полугодии 2013 года из страны выехало 7 814 человек. С каждым годом постоянно увеличивается разрыв между уровнем жизни бедных и богатых. Около 7 млн. чел. украинцев, в том числе и пенсионеров, а это 16%, живет за чертой бедности, т.е. каждый шестой украинец живет за чертой бедности. При этом по состоянию на 1 августа 2013 года количество украинцев-миллионеров по сравнению с 2012 годом увеличилось на 40% и достигло 3 770 человек, а количество миллиардеров составило 4 человека.

Анализируя приведенные статистические данные, необходимо отметить, что именно государство должно найти пути решения существующих проблем. Для этого необходимо разработать экономическую и социальную стратегию развития страны, создать организационно-правовые формы заинтересованности населения,

повышения его значения для государства и общества, дать ему возможность реализовать себя как социальную личность, не акцентируя при этом внимание на возрасте и возможных недостатках здоровья отдельных категорий населения. В этом процессе важную роль должно сыграть трудовое право Украины, его наука, практика и законодательство.

Необходимость реформирования трудового законодательства требует также исследования содержания трудового договора и его роли в возникновении трудовых правоотношений. Наука трудового права уже много лет пользуется учением о договорах, разработанным учеными науки гражданского права. Их представители и сегодня утверждают, что при переходе к рыночной экономике, формированию рынка труда все отчетливее проявляется товарный характер отношений, которые возникают в процессе трудовой деятельности человека, поэтому эти отношения должны входить в предмет гражданского права и регулироваться соответствующими институтами гражданского законодательства.

Гражданско-правовая теория о договорах дает дополнительный импульс современным ученым-цивилистам рассматривать трудовой договор как договор гражданского права и постепенно внедрять эту идею в правосознание научной общественности.

Мне кажется, настал тот час, когда нужно пересмотреть эту доктрину в аспекте современного состояния трудового права и демократизации правового положения граждан.

В соответствии с нормами Конституции Украины гражданин может свободно распоряжаться своими способностями к труду, т.е. он может работать на предприятиях, в учреждениях, организациях различных форм собственности, осуществлять индивидуальную трудовую деятельность, как на основании трудового договора, так и на основании гражданско-правовых соглашений. Кроме того, гражданин может реализовать свою способность к труду путем самостоятельной деятельности, когда он сам по отношению к себе выступает в роли работодателя, т.е. является самозанятой личностью. Но отношения, в процессе которых гражданин реализует свои способности к труду, не всегда являются трудовыми с точки зрения трудового законодательства. Поэтому очень важно в настоящее время провести исследование соотношений воли и волеизъявления, интересов и потребностей, которые, на мой взгляд, являются важными факторами возникновения право-

вого регулирования трудовых отношений.

В современных условиях развития государства и общества, а также демократизации общественных отношений в сфере труда в некоторой степени меняется содержание и роль трудового договора, его значение для правового регулирования трудовых отношений. Трудовой договор не может выступать в качестве предмета регулирования трудовым правом. Это только соглашение об организационной форме трудоустройства, подпадающей под юрисдикцию трудового права. Трудовой договор не несет в себе никакой обязательственной функции, он не является нормативно-правовым документом, поскольку:

- во-первых, свобода труда определяет и свободу трудового договора. Гражданин реализует свободу и добровольность труда на основе свободного выбора места и рода своей трудовой деятельности;

- во-вторых, трудовой договор является только предпосылкой возможной реализации гражданином субъективного права на труд, и содержанием этого договора являются условия его труда в будущем;

- в-третьих, никаких обязательств трудовой договор на стадии его заключения не несет, т.к. не существует юридической связи между гражданином и собственником средств производства. Поскольку гражданин становится работником, а собственник средств производства работодателем только в процессе трудовой деятельности, т.е. когда возникают трудовые права и обязанности;

- в-четвертых, сам по себе трудовой договор является основанием для возможного возникновения юридической связи, а если такая связь не возникает, то никаких юридических последствий не наступает, поскольку принудительный труд в нашей стране запрещен Конституцией. Нет необходимости регулировать форму – нужно регулировать содержание;

- в-пятых, с момента достигнутого соглашения об условиях труда реализация условий трудового договора может наступать не сразу, а через некоторый промежуток времени и регламентироваться действующим трудовым законодательством, а не трудовым договором.

Поэтому трудовой договор необходимо определять как соглашение между гражданином и собственником средств производства о возможности реализации права на труд в соответствии с действующим трудовым законодательством.

Если же трудовой договор будет носить характер нормативности, т.е. формальной определенности и регулировать трудовые отношения, то он, вне всякого сомнения, будет относиться к гражданскому праву с вытекающими последствиями, которые предусмотрены гражданским законодательством: обеспечение обязательств, продажа рабочей силы, применение санкций и другие правовые категории, которые не свойственны трудовому праву. В развитых западных странах преобладает мнение о том, что трудовой договор – это разновидность гражданско-правового договора найма услуг, договор частного права, что предоставляет возможность распространения на него общих принципов и конструкций гражданского обязательственного и договорного права. Естественно, что такие подходы к проблеме трудового договора будоражат умы и наших ученых. Уже есть научные работы, в которых трудовой договор обозначается как договор купли-продажи рабочей силы, где рабочая сила как способность к труду выступает в экономическом товарообороте, где в трудовых правоотношениях имеют место санкции, где возникают попытки внедрения правовых категорий других отраслей национального законодательства в трудовое право Украины. А поскольку сегодня трудовое право обеспечивает свободу труда, осуществляет централизованное и локальное регулирование процесса труда, то оно обеспечивает охрану и защиту трудовой деятельности в законодательном порядке и не требует иного договорного регулирования.

Современное реформирование трудового законодательства требует не кардинального изменения имеющегося категориального аппарата, совершенствования или уточнения отдельных норм, а разработки новых концептуальных подходов к правовому регулированию трудовых отношений, возникающих в новых экономических условиях, и определения сферы действия трудового права в целом. При этом оно должно учитывать историческое развитие права и экономики Украины, территориальное расположение страны, менталитет украинского народа, процессы глобализации и интеграции общественных отношений, международные эталоны и стандарты, а также другие факторы, которые влияют на развитие государства, общества и личности. Однако предмет и метод правового регулирования, а также категориальный аппарат должен оставаться прежним, поскольку они проверены временем и воспринимаются населением Украины.

УДК 343.12(477)

Дворник С.І.
здобувач Сумського
державного університету

Адміністративно-правова діяльність органів державного нагляду за додержанням законодавства про працю

Анотація

Стаття присвячена адміністративно-правовій діяльності органів державного нагляду за додержанням законодавства про працю, зокрема, правовому порядку та адміністративно-правовим питанням в сфері працевлаштування та реалізації права на працю

Ключові слова: адміністративно-правова діяльність, органи державного нагляду і контролю, право на працю, працевлаштування, законодавство про працю.

Аннотация

Статья посвящена административно-правовой деятельности органов государственного надзора за соблюдением законодательства о труде, в частности, правовому порядку и административно-правовым вопросам в сфере трудоустройства и реализации права на труд.

Ключевые слова: административно-правовая деятельность, органы государственного надзора и контроля, право на труд, трудоустройство, законодательство о труде.

Annotation

The article is devoted administrative legal activity of organs of state supervision after observance legislation about labour, in particular, to the legal order and administrative legal questions in the field of employment and realization of right to work.

Key words: administrative legal activity, organs of state supervision and control, right to work, employment, legislation about labour.

Прагнення України до європейської спільноти на порядок денний ставить питання узгодженості та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, особливо це стосується правового порядку та адміністративно-правових питань в сфері працевлаштування та реалізації права на працю.

Так статтею 19 Конституції України [1] визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

На сьогодні, основним нормативним актом, який визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного нагляду та контролю у сфері додержання законодавства про працю, повноваження органів державного нагляду та контролю, їх посадових осіб, а також права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду та контролю є Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [2].

Відповідно до ст. 4 цього нормативного акту, виключно законами встановлюються: органи, уповноважені здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності; види господарської діяльності, які є предметом державного нагляду (контролю); повноваження органів державного нагляду (контролю) щодо зупинення виробництва (виготовлення) або реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг; вичерпний перелік підстав для зупинення господарської діяльності; спосіб здійснення державного нагляду (контролю); санкції за порушення вимог законодавства і перелік порушень, які є підставою для видачі органом державного нагляду (контролю) припису, розпорядження або іншого розпорядчого документа. При цьому, орган державного нагляду (контролю) не може здійснювати державний нагляд (контроль) у сфері господарської діяльності, якщо закон прямо не уповноважує такий орган на здійснення державного нагляду (контролю) у певній сфері господарської діяльності та не визначає повноваження такого органу під час здійснення державного нагляду (контролю).

Аналіз діючої нормативно-правової бази дозволяє виокремити наступні органи державної влади, до компетенції яких відноситься здійснення нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю:

В сфері державного нагляду за дотриманням законодавства про працю, центральне місце займає Державна інспекція України з питань праці [3], яка є правонаступником прав та обов'язків Державного департаменту нагляду за додержанням законодавства про працю, що діяв у системі Міністерства праці та соціальної політики України. Саме вказана інспекція входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, а також у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, на випадок безробіття в частині призначення нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб.

Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України [4] є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики з промислової безпеки, охорони праці, державного гірничого нагляду, охорони надр та державного регулювання у сфері безпечного поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення.

Державна інспекція техногенної безпеки України [5] є правонаступником Державного департаменту пожежної безпеки. На Державну інспекцію техногенної безпеки України покладено завдання реалізації державної політики у сферах пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, державного нагляду (контролю) у цих сферах та за діяльністю аварійно-рятувальних служб, внесення пропозицій щодо формування державної політики у цій сфері; здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням та виконанням вимог законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру (що має також побічне відношення до нагляду за дотриманням законодавства про працю).

Указом Президента України [6] створено Державну санітарно-епідеміологічну службу України, основними завданнями якої є внесення пропозицій щодо формування державної політики у

сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення; реалізація державної політики у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення. Все це також має побічне відношення до нагляду за дотриманням законодавства про працю.

При цьому, на сьогодні питання щодо поширення положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» на діяльність органів прокуратури, фондів соціального страхування, Пенсійного фонду України, Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва остаточно правозастосовною практикою не вирішене.

В свою чергу, наявність такої чисельної кількості органів державної влади аж ніяк не йде на користь поліпшенню існуючого стану в сфері правового регулювання трудових відносин. Запровадження Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» також не дало очікуваного ефекту. Існуюча ситуація вимагає відповідного реформування законодавства, в якому були б чітко сформульовані та закріплені всі органи державного нагляду за додержанням законодавства про працю, а також їх компетенція, взаємодія та повноваження.

Міжнародна організація праці виробила низку документів, які закріплюють та визначають спеціальний статус державних органів нагляду та контролю в сфері забезпечення і дотримання прав найманих працівників у їх взаємодії із роботодавцями, а також встановлюють загальну інституційну структуру для розробки, управління, координації та перевірки національної політики в сфері праці. Вона також зазначає, що вдосконалення адміністративних та правових інструментів системи інспекції праці має надзвичайне значення для підвищення загальної ефективності регулювання питань праці. Раціональні системи регулювання питань праці та інспекції праці мають визначальне значення для ефективного управління ринками праці, сталого економічного розвитку та дієвої реалізації міжнародних трудових стандартів. Тому ми погоджуємося з необхідністю об'єднання Державної інспекції з питань праці та Державної служби зайнятості населення з метою поліпшення контролю за додержанням трудового законодавства та підвищення ефективності в сфері зайнятості та праці, а саме: працевлаштування, захист трудових прав, протидія дискримінації під час прийняття на роботу, боротьба

із заборгованістю з виплати заробітної плати, з незаконними виплатами та іншими питаннями, які входять в компетенцію цих органів.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 113.
3. Указ Президента України від 06.04.2011 р. №392/2011 06.04.2011 № 386/2011 (Редакція станом на 16.01.2013). – Електронний ресурс: [zakon.rada.gov.ua>laws/show/386/2011](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/2011)
4. Указ Президента України від 06.04.2011 № 408/2011 (Редакція станом на 11.12.2012) – Електронний ресурс: [zakon.rada.gov.ua>laws/show/408/2011](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408/2011)
5. Указ Президента України від 06.04.2011 №392/2011 «Питання Державної інспекції техногенної безпеки України» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29 (26.04.2011). – ст. 1229. (Редакція станом на 16.01.2013) Електронний ресурс: [zakon.rada.gov.ua>laws/show/392/2011](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2011)
6. Указ Президента України від 06.04.2011 р. №400/2011 «Про Положення про Державну санітарно-епідеміологічну службу України» // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 73.

УДК 349.22

Олійник К.М.аспірантка Сумського
державного університету**До проблеми реалізації права на працю
неповнолітніми працівниками**

Анотація: Стаття присвячена питанням реалізації права на працю неповнолітніми працівниками та гарантіям його захисту.

Ключові слова: право на працю, неповнолітні, трудовий договір, умови праці, гарантії захисту.

Аннотация: Статья посвящена вопросам реализации права на труд несовершеннолетними работниками и гарантиям его защиты.

Ключевые слова: право на труд, несовершеннолетние, трудовой договор, условия труда, гарантии защиты.

Annotation

The article is devoted the questions of realization of right to work minor workers and guarantees of his defence.

Key words: right to work, minor, labour contract, terms of labour, guarantees of defence.

Однією з найважливіших проблем сучасного суспільства, які мають глибокі соціальні корені, є використання праці неповнолітніх. На сьогоднішній день цю проблему розглядало багато науковців: Н.Б. Болотіна, В.С. Венедіктов, К.Н. Гусов, Р.З. Лівшиць, О.С. Реус, О.С. Смірнов, Г.І. Чанишева та ін. Законодавче закріплення особливого ставлення суспільства до підростаючого покоління – це тенденція, яка характерна багатьом країнам світу. Серед прав неповнолітніх право на працю та її безпечні умови знаходить юридичне закріплення у правових актах міжнародного та національного законодавств. Незважаючи на цілком природне прагнення законодавців багатьох держав на обмеження використання праці неповнолітніх, це не завжди узгоджується з умовами реального життя. Перш за все, використання праці неповнолітніх дає змогу роботодавцям зекономити на оплаті і водночас не нести відповідальність за цю категорію працівників, бо найчастіше трудовий договір з неповнолітніми укладається як цивільно-правова угода. Головною проблемою для неповнолітнього працівника є не тільки

відсутність гарантованості оплати праці та несприятливі умови для роботи, а й ще багато інших негативних чинників, пов'язаних з їх фізіологічним розвитком. Однак є й зворотній бік цієї проблеми.

Праця є формою індивідуального розвитку особистості, і багато підлітків прагне самоствердитися таким чином, бо це дозволяє заробити їм кишенькові гроші і витратити їх без дозволу батьків, що підвищує мотивацію дитячої праці. За даними Міжнародного бюро праці більшість дітей працює в сільському господарстві – 75-80%, близько 10% працюють в обробній промисловості, решта – в ресторанах, магазинах, кафе та інших закладах побутового обслуговування населення. Виконання підлітками робіт, які не впливають на їхнє здоров'я та розвиток, а також не перешкоджають отриманню освіти, звичайно вітається певною категорією роботодавців. Це сприяє розвитку дитини, впливає на добробут сім'ї, допомагає дитині отримати навички та досвід, які будуть потрібні їй в майбутньому для того, щоб стати повноцінним членом суспільства. Разом з тим, організм неповнолітніх відрізняється істотними психофізіологічними особливостями, що вимагає встановлення спеціальних гарантій їхнього розвитку. У світі працює близько 250 мільйонів дітей. Нормами Конвенції про права дитини, прийнятої 20 листопада 1989 р., визначено, що держава повинна встановлювати мінімальний вік для прийому на роботу і визначати вимоги щодо умов праці [1]. Дитина має право на самозахист у випадках, коли їй доручається робота, що представляє небезпеку для її здоров'я, розвитку або освіти. Українське законодавство про працю містить норми, що регулюють працю неповнолітніх працівників, тобто тих, які не досягли 18-річного віку. Ці працівники користуються підвищеним правовим захистом трудових прав, який включає в себе створення сприятливих умов для їх праці, надання додаткових державних гарантій і пільг, а також захист їх прав та інтересів.

Правова система незалежної України ще молода, тому багато норм запозичені із законодавства СРСР (деякі з них і досі не втратили чинність), а частина норм була створена у відповідності з нормами міжнародного законодавства і МОП. Основу прав і гарантій неповнолітніх у сфері праці становлять Конституція України і Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП). Вони стосуються найбільш загальних аспектів регулювання праці неповнолітніх. Зокрема у ст. 43 Конституції України проголошено право кожної

особи вільно обирати або вільно погоджуватися на працю, що дасть змогу заробляти собі на життя працею [2]. Цією самою статтею прямо заборонено використання примусової праці, гарантується захист від незаконного звільнення. Держава повинна створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці в Україні забороняється чинним законодавством. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Виходячи з цього, можна сказати, що під час укладення трудового договору вільне волевиявлення його сторін є основним чинником, а в разі розірвання договору – основним чинником є додержання сторонами встановлених законодавством підстав для звільнення. Зміст права громадян на працю визначено ст. 2 Кодексу законів про працю України [3]. Зокрема, встановлено, що назване право включає право на отримання роботи з оплатою праці, не нижчою від установленого державою мінімального розміру оплати праці з додержанням права на вільний вибір професії, роду занять і роботи.

В сучасній Україні тисячі дітей потребують правової допомоги та захисту, тому праця підлітків так детально регламентована в КЗпП, який містить окрему главу XIII «Праця молоді».

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» держава гарантує працездатній молоді (віком від 14 до 35 років) рівне з іншими громадянами право на працю.

До основних особливостей реалізації неповнолітніми права на працю можна віднести:

1) скорочена тривалість робочого часу, яка встановлюється: для працівників віком від 16 до 18 років – 36 годин на тиждень; для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють у період канікул) – 24 години на тиждень (п. 1 ч. 1 ст. 51 КЗпП);

2) особам віком до 18 років надається 31 календарний день відпустки у зручний для них час (ч. 2 ст. 75 КЗпП);

3) заробітна плата працівникам, молодшим 18 років, при скороченій тривалості щоденної роботи виплачується в такому ж розмірі як і працівникам відповідних категорій при повній тривалості щоденної роботи (ч. 1 ст. 194 КЗпП);

4) на підприємствах, в установах та організаціях ведеться облік працівників, які не досягли 18-річного віку, проводяться їх щорічні медичні огляди, забороняється залучати їх до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні тощо (ст. 189, 191, 192 КЗпП).

Крім того, питання працевлаштування, умов праці молоді, охорони її інтересів, професіоналізму, підвищення кваліфікації та інші питання часто вирішуються з урахуванням положень, що містяться в колективних договорах та угодах. При укладенні трудового договору з особами, що не досягли віку 18 років, необхідно враховувати ті вікові критерії, які чинне законодавство пред'являє до осіб, які бажають укласти трудовий договір як працівники. Тому перед початком процедури оформлення трудового договору необхідно встановити вік для прийому на роботу, який є не тільки підставою для реалізації неповнолітнім працівником передбачених законом пільг і переваг, але і впливає на правомірність залучення його для виконання того або іншого виду роботи. Згідно з чинним законодавством п. 1 ст. 188 КЗпП, укладення трудового договору допускається з особами, які досягли 16 років. Тобто законодавець розцінює досягнення дитиною цього віку як достатню підставу для початку повноцінної трудової діяльності.

З метою захисту прав неповнолітніх у трудових відносинах, відповідно до положень ст. 199 КЗпП, батьки, усиновителі та піклувальники неповнолітнього, а також державні органи та службові особи, на яких покладено нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю, мають право вимагати розірвання трудового договору з неповнолітнім, у тому числі і строкового, коли продовження його чинності загрожують здоров'ю неповнолітнього або порушують його законні інтереси. Оскільки неповнолітній через певні причини може

не розуміти шкоду, яку спричиняє його здоров'ю, фізичному та психічному розвитку виконання його трудових обов'язків, в такому разі недостатньо знати свої права та обов'язки у трудових відносинах, перебувати під впливом керівників чи інших працівників, в таких випадках закон визначає осіб, які можуть захистити його інтереси шляхом розірвання трудового договору.

На підставі вищевикладеного матеріалу можна зробити наступний висновок, що на сьогоднішній день, незалежно від державних гарантій, молодь залишається соціально незахищеною верствою населення, не дивлячись та не, чи то неповнолітня дитина, чи особа, яка вже навчається в університеті і планує в майбутньому працювати за професією. Наша країна поки що не може забезпечити кожному гарантоване місце роботи, а тому вирішення даної проблеми необхідно привести у відповідність до вимог закону та науково опрацювати шляхи вдосконалення працевлаштування молоді відповідно до європейських вимог та стандартів.

Література

1. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 р.) (Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кодекс законів про працю. – Х.: ТОВ «Одісей». – 2010. – 104 с.

ЕКОНОМІКА

УДК 338.51

Андрєєв В. Г.

кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри «Облік і
аудит» Харківського економіко-
правового університету

Удосконалення способів розрахунку деяких аналітичних показників системи «витрати-обсяг-прибуток»

Анотація

В статті досліджуються питання вірності розрахунку одного з аналітичних показників системи «витрати-обсяг-прибуток» – коефіцієнта запасу міцності, який використовують під час аналізу чутливості прибутку до зміни обсягів виробництва. На основі статистичної методології запропонована зміна бази порівняння при розрахунку цього показника, а також зроблені відповідні висновки і пропозиції.

Ключові слова: залежність, обсяг, витрати, доходи, прибуток, взаємозв'язок, система зв'язку, розрахункові формули, межі змін.

Аннотация

В статье исследуются вопросы правильности расчета одного из аналитических показателей системы «затраты-объем-прибыль» – коэффициента запаса прочности, который используют при анализе чувствительности прибыли к смене объемов производства. На основе статистической методологии предложена смена базы сравнения при расчете этого показателя, а также сделаны соответствующие выводы и предложения.

Ключевые слова: зависимость, объем, затраты, доходы, прибыль, взаимосвязь, система связи, расчетные формулы, границы изменений.

Annotation

In the article is devoted the questions of rightness of one calculation coefficient of margin of safety - analytical indexes of the system «expenses-volume-income», which is used for the analysis of sensitiveness arrived to changing of production volumes. On the basis of statisti-

cal methodology, changing of base of comparison at the calculation of this index is offered, and also proper conclusions and suggestions are done.

Key words: dependence, volume, expenses, profits, income, intercommunication, communication network, calculation formulas, scopes of changes.

Основна частина дослідження: В управлінському обліку, управлінні прибутком і під час проведення аналізу господарської діяльності розглядаються питання взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток» як метод дослідження взаємозв'язку витрат, обсягу виробництва та прибутку – основного показника фінансового результату операційної діяльності підприємства. Метою такого аналізу є визначення:

- обліку реалізації продукції, що забезпечує повернення витрат і отримання бажаного прибутку;
- розміру прибутку за повним обсягом реалізації;
- впливу зміни витрат, обсягу і ціни реалізації виробів на прибуток підприємства;
- чутливості прибутку на зміну обсягу реалізації виробів;
- оптимальної структури витрат [1, с. 177] та [2, с. 45].

Аналіз взаємозв'язку «витрати-обсяг-прибуток» здійснюють за допомогою наступних методів:

- а) математичного – на основі використання рівнянь витрат, доходів (виручки), прибутку (збитку) в залежності від обсягу реалізації;
- б) графічного – на основі побудови різних графічних залежностей виду $y = f(x)$,

де y - відповідний аналітичний показник,

x - обсяг реалізації [1, с. 177].

В математичному методі використовують наступні розрахункові формули, які є результатом узагальнення матеріалу посібника [1] та [2] і пропонуються автором статті:

$$B = C_o^3 \cdot Q + B_o^n, \quad (1)$$

$$Д = C \cdot Q, \quad (2)$$

$$\Pi = Д - B = C \cdot Q - C_o^3 \cdot Q - B_o^n = n_o^m \cdot Q - B_o^n, \quad (3)$$

де B – витрати на виробництво і реалізацію виробів;

D – доходи (виручка) від реалізації виробів;

Π – прибуток від реалізації виробів;

C_o^3 – залежні від обсягу базисні витрати на виріб;

Q – обсяг виробництва і реалізації продукції;

B_o^n – загальні постійні витрати на вироби;

Π – ціна реалізації продукції;

$n_o^M = (\Pi - C_o^3)$ – базисний питомий маржинальний прибуток (дохід).

З формули (3) видно, що при незмінних (базисних) значеннях показників n_o^M і B_o^n величина прибутку прямо пропорційна обсягу виробництва Q , і тому зміну величини прибутку можна розрахувати за формулою:

$$\Delta \Pi = \Pi_1 - \Pi_o = (n_o^M \cdot Q_1 - B_o^n) - (n_o^M \cdot Q_o - B_o^n) = n_o^M \Delta Q, \quad (4)$$

де Q_1 – звітне значення обсягу виробництва продукції, одиниць;

Q_o – базисне (планове, попереднього періоду) значення обсягу виробництва, одиниць;

ΔQ – величина зміни обсягу виробництва і реалізації, яка є складовою частиною звітного обсягу виробництва продукції – $Q_1 = Q_o + \Delta Q$.

Операційний прибуток і його зміну можна також розрахувати на основі наступної формули, яка рівнозначна формулі (3):

$$\Pi = (D_\phi - D_{\phi 3}) \cdot K_o^{ML}, \quad (5)$$

де $D_\phi = \Pi \cdot Q_\phi$ – фактичні доходи при реалізації обсягу продукції більше беззбиткового;

$D_{\phi 3} = \Pi \cdot Q_{\phi 3}$ – доходи в точці беззбитковості [1, с.179] при обсязі $Q_{\phi 3}$;

K_o^{ML} – базисний коефіцієнт маржинального доходу або прибутку, який розраховують на основі попередніх (базисних) даних.

Коефіцієнт маржинального доходу, в свою чергу, розраховується за формулою:

$$K_o^{MD} = n_o^M / C \quad (6)$$

Перевищення фактичного доходу величини її беззбиткового значення можна визначити наступним розрахунком:

$$D_{3M} = D_\phi - D_{\phi 3} = C(Q_\phi - Q_{\phi 3}) = C \cdot Q_{3M} \quad (7)$$

Величина D_{3M} має назву «запас міцності» в грошовому вимірі, або «запас безпеки», хоча може бути розрахована в одиницях продукції – Q_{3M} [1, с. 187].

Співвідношення величини D_{3M} - «запасу міцності» до фактичних доходів D_ϕ в аналізі чутливості називають «коефіцієнтом запасу міцності»:

$$K_{3M} = (D_\phi - D_{\phi 3}) / D_\phi = 1 - D_{\phi 3} / D_\phi \quad (8)$$

Аналіз формули (8) показує, що величина K_{3M} може змінюватися від мінус безмежності до нуля і більше нуля. Вказані значення **меж зміни цього показника є нереальними тому, що само поняття «запас міцності» характеризує наявність деякого прибутку і перевищення величини доходів при беззбитковому обсязі виробництва.** В той же час, в статистиці [3, с. 85] базу порівняння або знаменник формули (8) приймають за основу розрахунку відповідних коефіцієнтів (відносних величин) або своєрідний вимірювач. Як правило, це попереднє або перше значення з розглянутих величин [3, с. 192] і в нашому дослідженні це від'ємник в чисельнику формули (8), або величина доходу в точці беззбитковості $D_{\phi 3}$. Тому пропонуємо в формулі (8) для розрахунку коефіцієнту запасу міцності замінити знаменник і в аналізі використовувати наступну формулу:

$$K_{3M} = (D_\phi - D_{\phi 3}) / D_{\phi 3} = D_\phi / D_{\phi 3} - 1 \quad (9)$$

Математичний аналіз формули (9) дає змогу стверджувати, що **величина «коефіцієнту запасу міцності» може змінюватися від нуля до позитивних значень, які відповідають існуючим умовам виробництва на підприємстві, виходячи з його виробничої потужності.**

На необхідність заміни знаменника формули (8) на значення

$D_{\bar{\phi}3}$ показує також відповідні співвідношення в формулах (8) та (9):

- в формулі (8) співвідношення $D_{\bar{\phi}3} / D_{\phi}$ характеризує, яку частку безбиткові доходи складають по відношенню до фактичної величини доходів в випадку наявності прибутку від реалізації виробів;

- в формулі (9) співвідношення $D_{\phi} / D_{\bar{\phi}3}$ є коефіцієнтом, який показує, у скільки разів фактичні доходи (виручка) більше (міцніше) доходів в точці безбитковості.

Слід також підкреслити, що формула (9) реально відображає існуючий взаємозв'язок між коефіцієнтами росту і приросту порівнянних показників [3, с. 194], тому що зміна обсягу виробництва відбувається в часі, і це дає змогу зробити наступне співвідношення:

$$K_{зм} = K_{пр}^{D\phi} = K_p^{D\phi} - 1, \quad (10)$$

де $K_{пр}^{D\phi}$ – коефіцієнт приросту фактичних доходів при $D_{\phi} > D_{\bar{\phi}3}$;

$K_p^{D\phi} = D_{\phi} / D_{\bar{\phi}3}$ – коефіцієнт росту або перевищення фактичних доходів в порівнянні з безбитковими.

Враховуючи сказане, можна стверджувати, що існуючий порядок розрахунку «коефіцієнта запасу міцності» в системі аналізу «витрати-обсяг-прибуток» за формулою (8) треба замінити формулою (9), яка більш реально відображає взаємозв'язок основних показників системи, що аналізується. Це дає змогу:

- враховувати реальні співвідношення взаємопов'язаних величин;

- теоретично вірно розраховувати відповідні відносні показники;

- позбавитися від нереальних значень меж зміни показника «коефіцієнт запасу міцності»;

- уточнювати результати аналізу чутливості прибутку [1, с. 187] та [2, с. 48];

- більш обґрунтовано вимірювати можливі ризики неприбуткової роботи підприємств;

- враховувати методологічні основи розрахунку відносних

величин, які викладені в статистиці і використовуються в аналізі явищ статистичним способом.

Література

1. Голов С.Ф. Управлінський облік: Підручник. – К.: Лібра. – 2005. – 704 с.
2. Атамас П.Й. Управлінський облік: Навчальний посібник. –К.: Центр навчальної літератури. – 2006. – 440 с.
3. Теорія статистики: Навч. посіб./ Вашків П.Г., Пастер П.І., Сто-рожук В.П., Ткач Є.І. – К.: Либідь. – 2001. – 320 с.

УДК 378:006.052

Борзенко В.І.

к.т.н., доцент кафедри організації виробництва и управління персоналом НТУ „ХПІ”

П'ятак Т.В.

к.т.н., доцент кафедри фінансів НТУ „ХПІ”

Тимченко І.Є.

к.е.н, доцент кафедри фінансів і кредиту ХЕПУ

Прогнозування конкурентоспроможності інноваційного товару

Анотація

Стаття присвячена питанням прогнозування конкурентоспроможності інноваційних товарів.

Ключові слова: прогнозування, конкурентоспроможність, споживачі, інноваційні товари, якість продукції, характеристики товару.

Аннотация

Статья посвящена вопросам прогнозирования конкурентоспособности инновационных товаров.

Ключевые слова: прогнозирование, конкурентоспособность, потребители, инновационные товары, качество продукции, характеристики товара.

Annotation

The article is devoted the questions of prognostication of competition of innovative commodities.

Key words: prognostication, competitiveness, users, innovative commodities, quality of products, descriptions of commodity.

Вступ. Комерційний успіх товару обумовлений його конкурентоспроможністю, яка визначає відповідність товару конкретним вимогам споживачів не тільки за своїми якісними, технічними, економічними, естетичними характеристиками, але й відповідає комерційним умовам його реалізації, таким як ціна, терміни постачання, канали збуту, сервіс, реклама. Враховуючи те, що будь-який товар має досить обмежений строк використання, підп-

приємствам необхідно формувати таку стратегію інноваційного розвитку, в якій значна увага сконцентрована на формуванні концепції удосконалення існуючих та створенні нових інноваційних товарів.

Постановка проблеми. Підприємства, що працюють на ринку в умовах жорсткої конкуренції, прагнуть бути першими, виводячи на ринок ті продукти, які більше ніхто не виготовляє, це дозволяє підприємству в даному сегменті ринку утримувати передові позиції в короткостроковому періоді. У довгостроковому періоді, коли конкуруючі підприємства прагнуть завоювати широке коло споживачів даних товарів, необхідно або переорієнтуватися на інші можливі інновації, або вступити в боротьбу за збут в умовах існуючої конкуренції. В цьому випадку основною стратегією наступальних ринкових дій підприємств є орієнтація на переваги в інноваційній діяльності та постійне нарощування на цій основі розриву з конкурентами.

Створюючи інноваційні товари, підприємства працюють в умовах підвищеного ризику, але при вдалій реалізації випереджаючих нововведень, мають значні переваги, що виражається в наявності портфеля нової конкурентоспроможної продукції. В зв'язку з цим, управляти конкурентоспроможністю нового продукту необхідно ще на стадії його створення і направляти основні зусилля на підвищення якості продукції, розширення функціональності, зниження витрат виробництва і підвищення рівня обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закордонна і вітчизняна практика вказує на існування значної кількості підходів до оцінки та прогнозування конкурентоспроможності товарів, що відрізняються об'єктами спостереження, етапами проведення аналізу, масштабами дослідження, кількістю показників, за допомогою яких вона оцінюється.

Вивченням та дослідженням питань з даної проблематики займаються такі відомі вчені, як І.А. Бланк, А.А. Пересада, Т.В. Майорова, І.В. Ліпсіц, В.В. Косов, І.А. Зімін та інші. В наукових працях Ф. Котлера, М. Портера, Р. Фатхудинова, В. Блонської, М. Саєнко, М. Юдіна, А. Загороднього, С. Клименко розкрито різні методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності продукції. Однак, важливою проблемою залишається не тільки оцінка, але й прогнозування рівня конкурентоспроможності інноваційного товару на стадії його розробки.

Для вирішення цієї проблеми можуть використовуватися дискримінантні багатофакторні моделі. В основу таких моделей покладено значну кількість незалежних змінних факторів, що визначають ймовірність досягнення необхідної конкурентоспроможності. В запропонованих моделях використовуються інтегральні показники оцінки конкурентоспроможності товару. Розрахунки інтегральних показників за допомогою таких моделей дають інтервальні оцінки, при цьому інтервали визначаються експериментально для окремих груп товарів. Тому визначення прогнозованої конкурентоспроможності будь-якого товару за такою методикою без урахування особливостей цієї товарної групи, має досить низьку достовірність.

Мета дослідження полягає у створенні моделі та методики, за допомогою яких можливо спрогнозувати рівень конкурентоспроможності інноваційного товару на основі оцінки ринкових показників товарів-аналогів.

Методологія. В ході дослідження були використані нормативні та описові моделі фінансового аналізу, а також методи структурного та порівняльного аналізу, що дозволили оптимізувати управлінські рішення, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності інноваційних товарів.

Результати дослідження. Сукупність параметрів, що визначають конкурентоспроможність товарів, змінюється з удосконаленням властивостей цих товарів, а їх вплив на конкурентоспроможність визначається в залежності від сформованих на ринку умов.

Розробка нового товару пов'язана зі значним ризиком для підприємств, який пропонується оцінювати на основі комплексного прогнозного показника конкурентоспроможності інноваційного товару K_T :

$$K_T = K_{\text{вт}} \times K_{\text{ц}},$$

де $K_{\text{вт}}$ – відносний показник сприйняття споживчих властивостей товару;

$K_{\text{ц}}$ – відносний ціновий показник.

Відносний показник сприйняття споживчих властивостей товару, визначається по формулі:

$$K_{\text{CT}} = \frac{Q_m}{Q_o},$$

де Q_m – узагальнений показник сприйняття споживчих властивостей нового товару;

Q_o – узагальнений показник сприйняття споживчих властивостей базового товару.

Відносний ціновий показник $K_{\text{Ц}}$ визначається по формулі:

$$K_{\text{Ц}} = \frac{Ц_m}{Ц_o},$$

де $Ц_m$ – прогнозна ціна нового товару;

$Ц_o$ – ціна базового товару.

На основі отриманих статистичних даних визначаємо індекс конкурентоспроможності товару Q :

$$Q = \sum \alpha_i W_i,$$

де W_i – відповідна властивість товару;

α_i – ваговий коефіцієнт, $\sum \alpha_i = 1$.

Вагові коефіцієнти знаходяться по кореляційній матриці, складеній на основі аналізу статистичних даних, отриманих у базовому періоді. З урахуванням ступеня взаємозв'язку вихідних параметрів з ринковою ціною розраховуються величини вагових коефіцієнтів. Проведені розрахунки ґрунтуються на статистичних даних, одержаних при проведенні маркетингових досліджень.

Для порівняння конкурентоспроможності товарів, показники яких визначені відносно різних базових товарів, наприклад, товарів-замінників доцільно ввести нормовану модель, створену на основі прогнозного комплексного нормованого показника конкурентоспроможності інноваційного товару $K_{\text{Т}}^{\text{H}}$.

Така модель може бути представлена у вигляді:

$$K_{\text{Т}}^{\text{H}} = K_{\text{ВТ}}^{\text{H}} \times K_{\text{Ц}}^{\text{H}},$$

де $K_{\text{ВТ}}^{\text{H}}$ – відносний нормований показник сприйняття споживчих властивостей товару;

$K_{\text{Ц}}^{\text{H}}$ – відносний нормований ціновий показник.

В наведеній формулі показники K^H_T , K^H_{BT} , K^H_{CT} змінюються в інтервалі від нуля до одиниці.

Відносні нормовані показники K^H_{BT} і K^H_{CT} пропонується розраховувати наступним чином:

$$K^H_{BT} = \frac{K_{\text{вм}}}{1 + K_{\text{вм}}} ; \quad K^H_{CT} = \frac{1}{1 + K_{CT}}$$

Прогнозні комплексні нормовані показники конкурентоспроможності інноваційних товарів можуть бути як кількісними, так і якісними. Запропонована нормована модель дозволяє також оцінювати і порівнювати вплив визначених факторів на конкурентоспроможність різних товарів.

Прогнозування конкурентоспроможності інноваційного товару, згідно запропонованої моделі, розпочинається з визначення закономірностей розвитку відповідної групи товарів-аналогів. При цьому визначаються тенденції зміни споживчих властивостей продукції та оцінка кількісної зміни їх на перспективу.

Визначення кількісних характеристик динаміки розвитку товарів-аналогів може проводитись різними методами, найбільш відомим з яких є обчислення коефіцієнтів динамічності, величина яких характеризує інтенсивність розвитку конкретного напрямку. В ході аналізу необхідно встановити тенденції розвитку окремих напрямків удосконалення товарів та оцінити можливість появи принципово нових, перспективних напрямків.

Дослідження тенденцій розвитку техніки, отриманих на основі зібраної інформації, дозволяє оцінити рівень перспективності товару, оцінити зміни потреб ринку в ньому і виявити альтернативні науково-технічні напрямки, визначити якісно нові шляхи створення розробок, що відповідають кращим світовим досягненням. Таким чином, проведене дослідження надає можливість спрогнозувати появу товарів-конкурентів протягом певного періоду часу.

На основі одержаної інформації розраховуються відносні нормовані показники K^H_{BT} і K^H_{CT} .

На останньому етапі проводиться розрахунок прогнозного комплексного нормованого показника конкурентоспроможності для всіх товарів-аналогів, або для сукупності товарів-аналогів.

Висновки. Таким чином, в роботі запропонована модель, за допомогою якої можливо спрогнозувати рівень конкурентоспроможності інноваційного товару на основі оцінки ринкових показників товарів-аналогів. Також наведена методика оцінки конкуре-

нтоспроможності товару на стадії його розробки для прогнозування перспективного напрямку розвитку інноваційних товарів, що ґрунтується на визначенні ринкових переваг запропонованого товару. Для визначення кількісної оцінки конкурентоспроможності інноваційного товару запропоновано використовувати нормовану модель, в якості параметрів якої застосовано два показника: відносний нормований показник сприйняття споживчих властивостей товару споживачем і відносний нормований ціновий показник.

Література

1. Лифиц И.М. Конкурентноспособность товаров и услуг. – М.: Юрайт. – 2009. – 464 с.

УДК 658.5: [614.8+351.862.216]

Кузніченко О.М.

кандидат технічних наук, доцент
кафедри трудового, аграрного,
екологічного права та соціального
захисту населення

**Задачі забезпечення безпеки життєдіяльності з метою
мінімізації витрат на проведення робіт з ліквідації
наслідків надзвичайних ситуацій**

Анотація

Стаття присвячена розробці переліку задач з метою мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: аварія, катастрофа, руйнування, відбудова, ліквідація, мінімізація, оптимізація, ресурси.

Аннотация

Статья посвящена разработке перечня задач с целью минимизации последствий чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: авария, катастрофа, разрушение, восстановление, ликвидация, минимизация, оптимизация, ресурсы.

Summary

The article is devoted development of list of tasks with the purpose of minimization of extraordinary situations.

Key words: accident, catastrophe, destruction, renewal, liquidation, minimization, optimization, resource

Сьогоднішня ситуація щодо аварій, катастроф, стихійних лих характеризується як дуже складна. Зростання кількості надзвичайних ситуацій, важкість їх наслідків розглядаються як серйозна загроза безпеці життєдіяльності суспільства та навколишньому середовищу.

Найбільш ефективний засіб зменшення шкоди та збитків, яких зазнають суспільство, держава і кожна окрема людина в результаті надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру – запобігати їх виникненню, а в разі виникнення – виконувати заходи, адекватні ситуації, що склалася.

Зазначені функції запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру в нашій країні виконує єдина

державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру. Вона затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 1998 р. № 1198.

Єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру (ЄДСЗР) включає в себе центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації з відповідними силами і засобами, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

Саме зменшення матеріально-технічних, людських та фінансових ресурсів для ліквідації наслідків аварій, катастроф і є однією з головних задач даної системи.

Для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій різних рівнів (загальнодержавного, регіонального, місцевого) перед ЄДСЗР поставлена задача щодо використання матеріально-технічних та інших ресурсів в обсягах можливості окремої області, окремого району або потенційно-небезпечного об'єкта, але не більше 1% обсягу видатків відповідного бюджету. Такі обмеження з використання бюджетних витрат на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій націлюють дану систему на знаходження шляхів мінімізації таких витрат.

Для організації ефективної роботи з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій необхідно дуже добре уявляти специфіку роботи об'єктів, які постраждали на даній території внаслідок надзвичайної ситуації. Це дасть поштовх до того, щоб для відновлювальних робіт використовувалися місцеві матеріальні та людські ресурси. Володіння ситуацією на місцях дасть позитивний результат при доставці матеріальних ресурсів до осередку аварії, а також для того, щоб в короткий термін приступити до відновлення виробництва на об'єктах господарської діяльності.

Практичний досвід показує, що для проведення робіт з ліквідації наслідків аварій, стихійних лих в короткий термін та з мінімальними затратами необхідно вирішувати наступні задачі:

1. Проведення робіт з перекриття комунально-енергетичних та сировинних потоків. Для локалізації наслідків аварії треба якнайшвидше перекрити ці мережі, щоб не виникли вторинні чинни-

ки ураження (вибухи, пожежі, затоплення, хімічне забруднення). Якщо в інформаційному забезпеченні є дані про систему засобів для перекриття трубопровідних мереж об'єкта, то у досвідченого оператора ця робота займе декілька хвилин, тому що математично це лінійна задача і вирішується майже миттєво.

2. Визначення оптимальних маршрутів підвезення рятувальників, людських та матеріально-технічних ресурсів в осередок аварії. Оскільки в результаті аварії відбувається порушення комунально-енергетичних мереж, доріг на території підприємств, то підвезення ресурсів до пошкоджених об'єктів буде проблематичним. Вибір вдалий під'їздів у цьому випадку потребує навичок, що розвиваються тренуванням. Такі тренування проводяться системою в режимі повсякденної діяльності.

3. Оптимальне управління ресурсами під час ліквідації наслідків аварії. Якщо відомі уражені об'єкти та ступінь їх ураження, а також обсяг ресурсів на підприємстві, з'являється залежність «термін-ресурси» для кожного пошкодженого об'єкта. Вона дуже складна, але можна заздалегідь напрацювати в табличній формі типовий набір ресурсів для різного виду аварій. Якщо в інформаційному забезпеченні в електронному вигляді будуть дані про набір ресурсів для типових аварій, це значно полегшить і прискорить вирішення цієї задачі.

4. Розробка плану заходів по використанню місцевих ресурсів (будівельні матеріали, технічні засоби) для відновлювальних робіт в осередку аварії.

5. З'єднання непошкоджених під час аварії машин, апаратів, обладнання найкоротшою технологічною лінією (трасою) в обхід перешкод (завалів, зруйнованих будівель та ін.). Оптимальне вирішення цієї задачі дасть нам економію часу, людських та матеріальних ресурсів. Такі з'єднання непошкоджених та відбудованих частин виробництва можна проводити за спрощеними технологічними схемами. Щоб підприємство випускало продукцію ще до повної своєї відбудови, необхідно заздалегідь напрацювати бібліотеку спрощених схем виробництва. Після аварії, коли стануть відомі руйнування будівель, споруд, обладнання, транспортних та енергетичних мереж, необхідно буде тільки вибрати схему виробництва із бібліотеки спрощених схем, яка б оптимально зв'язувала уцілілі та відбудовані частини виробництва і забезпечила випуск продукції на підприємстві.

Таким чином, виконання цих задач позитивно вплине на ефективне управління ліквідацією наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, та в певній мірі мінімізує обсяг ресурсів на проведення цих робіт.

Література

1. Желібо Е.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – К.: Каравела. – 2001. – 320 с.
2. Оцінка радіаційної та хімічної обстановки в зоні аварії на об'єктах народного господарства та транспорті: Навчальний посібник з дисципліни «Безпека життєдіяльності». / Укладач: Кузніченко О.М. – Харків: ХЕПУ. – 2005. – 28 с.
3. Положення «Про єдину державну систему запобігання та реагування на НС техногенного та природного характеру» Постанова КМУ № 1198 від 03.08.98 р. – К. – 1998.
4. Кузніченко О.М. Спрощені технології – один із напрямків підвищення стійкості функціонування об'єктів господарської діяльності в надзвичайних ситуаціях: Наукові записки – Харків: ХЕПУ. – 2006. – № 1(4) р.
5. Кузніченко О.М. Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на об'єктах господарської діяльності //Наукові записки – Харків: ХЕПУ. – 2007. – № 1(5).
6. Кузніченко О.М. Моделювання аварій на об'єктах господарської діяльності з метою підготовки фахівців для їх запобігання та ліквідації наслідків//Наукові записки, – Харків: ХЕПУ. – 2009. – №1(7).
7. Кузніченко О.М. Основні задачі з безпеки життєдіяльності, які необхідно вирішувати керівництву об'єктів господарської діяльності при ліквідації наслідків аварій та стихійних лих //Наукові записки – Харків: ХЕПУ. – 2011. – № 1(10).
8. Кузніченко О.М., Кузніченко С.О., Савченко А.О. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. – Одеса: ОДУВС. – 2012. – 300 с.

УДК 657.37

Непран А.В.

кандидат економічних наук,
завідувач кафедри обліку і аудиту
та економіки підприємства Хар-
ківського економіко-правового
університету

Річна фінансова звітність підприємства: зміни у формі та порядку заповнення

Анотація

У статті розглянута роль споживчого кредиту у забезпеченні збалансованості економічного розвитку України. Встановлено, що зростання кредитування населення призвело до скорочення внутрішніх заощаджень, збільшення імпорту, витісненню продукції вітчизняного виробництва. В якості заходів пропонується введення обмежень на дохідність операцій по кредитуванню населення.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, процентна ставка, не фінансові корпорації, домашні господарства, заощадження.

Аннотация

В статье рассмотрена роль потребительского кредита в обеспечении сбалансированности экономического развития Украины. Установлено, что рост кредитования населения привел к сокращению внутренних сбережений, увеличению импорта, вытеснению продукции отечественного производства. В качестве мер предлагается введение ограничений на доходность операций по кредитованию населения.

Ключевые слова: кредит, потребительский кредит, процентная ставка, нефинансовые корпорации, домашние хозяйства, сбережения.

Annotation

In the article consider the role of consumer credit in balancing economic development of Ukraine. During growth of lending led to a reduction in domestic savings, increased imports displace domestic production. Among the measures proposed restrictions on the profitability of lending population.

Keywords: credit, consumer credit, interest rate curves nonfinancial corporations, households, savings.

Постановка проблеми. У відповідності до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» всі підприємства і організації повинні на основі даних бухгалтерського обліку складати і надавати річну і квартальну фінансову звітність. Річна фінансова звітність складається із Балансу, Звіту про фінансові результати, Звіту про рух грошових коштів, Звіту про власний капітал і приміток до фінансової звітності; квартальна звітність складається лише з Балансу і Звіту про фінансові результати (форма № 1 і форма № 2). Фінансова звітність суб'єктів малого підприємництва складається із Балансу і Звіту про фінансові результати (форма № 1 і форма № 2).

Форма і склад статей фінансової звітності визначаються Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (далі – *П(С)БО 1*), затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73 [1]. Мета фінансових звітів – надати фінансову інформацію для теперішніх та майбутніх інвесторів, позичальників та інших кредиторів для прийняття рішень про надання ресурсів цьому підприємству та ін.

Необхідність подальшого удосконалення системи бухгалтерського обліку потребує змін у фінансовій звітності відповідно до міжнародних стандартів. Міністерство фінансів України наказом від 27.06.2013 р. № 627 затвердило «Зміни до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку» (далі – наказ № 627), в результаті чого зазначені форми фінансової звітності зазнали певних змін. В значній мірі це обумовлено реформуванням системи бухгалтерського обліку України у відповідності до міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання стандартів фінансової звітності, їх основи і практичного застосування постійно знаходяться в центрі уваги українських вчених. Серед основних робіт можна назвати праці В. Пархоменка [2], Т. Каменської [3], А. Озерана [4], В. Орлової, С. Кафки [5], Н. Гура, О. Кашенко [6] та ін.

Мета статті – аналіз змін в *П(С)БО*, які внесені в річні форми фінансової звітності, провести порівняльний аналіз базових параметрів, що входять в його склад, які зазнали змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні затверджена Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів [7], основним завданням якої є трансформація національної системи бухгалтерського обліку з метою прискорення процесу її приведення у відповідність до сучасної економіки і МСФО, надання підприємствам можливості визначати межі і форми управлінського обліку, удосконалення формування бухгалтерського обліку для суб'єктів малого бізнесу.

Затверджений Міністерством фінансів України наказ № 627 не змінює назви і статус форм фінансової звітності, яка інформує про активи і пасиви підприємства, доходи і витрати, а також про фінансові результати. Проте в структуру і зміст цих форм внесені зміни.

По-перше, в Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма № 1) слова «Зареєстрований капітал» (код рядка 1400) було замінено словами «Зареєстрований (пайовий) капітал». Аналогічні зміни відбулися і у рядку 1400 Консолідованого балансу (Звіту про фінансовий стан) (форма № 1-к). Затвердження змін до річної форми фінансової звітності Баланс викликано зміною у «Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291. Попередню назву рахунку 40 «Статутний капітал», який було призначено для обліку та узагальнення інформації про стан та рух статутного капіталу, було змінено на «Зареєстрований (пайовий) капітал». Рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» призначено для обліку та узагальнення інформації про стан і рух статутного й іншого зареєстрованого капіталу, пайового капіталу підприємства відповідно до законодавства і установчих документів, а також внесків до оголошеного, але ще не зареєстрованого статутного капіталу. Рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» має такі субрахунки:

401 «Статутний капітал»

402 «Пайовий капітал»

403 «Інший зареєстрований капітал»

404 «Внески до незареєстрованого статутного капіталу».

По-друге, в Балансі (Звіті про фінансовий стан) (форма № 1) в пункті «Одиниця виміру» було доповнено після слів «без десяткового знака» словами та цифрами «(окрім розділу IV Звіту про

фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма № 2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)». Ця зміна викликана тим, що лише у формі IV «Розрахунок показників прибутковості акцій» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) одиниці виміру визначені у гривнях з копійками.

По-третє, відбулися зміни у фінансовій звітності суб'єктів малого бізнесу. Як відомо, в Україні для суб'єктів малого підприємництва і представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності національними положеннями (стандартами) встановлюється скорочена за показниками фінансова звітність у складі балансу і звіту про фінансові результати, форма і порядок складання яких визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 р. № 39. У зв'язку із змінами в додатку 1 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» слово «Адреса» замінено словами «Адреса, телефон». Аналогічно цьому у додатку 2 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» у Звіті про фінансові результати (форма N 2-мс) слово «Адреса» замінити словами «Адреса, телефон».

Крім того, у додатку 1 до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» була виключена стаття «Складено (зробити позначку «v» у відповідній клітинці: за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку; за міжнародними стандартами фінансової звітності. Внесення цієї зміни пояснюється відповідністю положень (стандартів) бухгалтерського обліку міжнародним стандартам фінансової звітності.

По-четверте, у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва», затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 25 лютого 2000 р. № 39, у розділі I виключено речення «Підприємства, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності, застосовують тільки додаток 1 до цього Положення (стандарту)».

Значні зміни відбулися у статті 8 (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльний аналіз змін до Положення (стандарту)
бухгалтерського обліку 25 "Фінансовий звіт суб'єкта малого
підприємництва"**

До змін	Після змін
8. Суб'єкти малого підприємництва, які мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат: можуть обліковувати необоротні активи тільки за первісною вартістю, без урахування зменшення корисності та переоцінки до справедливої вартості; не створюють забезпечення наступних витрат і платежів (на виплату наступних відпусток працівникам, виконання гарантійних зобов'язань тощо), а визнають відповідні витрати у періоді їх фактичного понесення; визнають витрати і доходи з урахуванням вимог Податкового кодексу України і відносять суми, які не визнаються Податковим кодексом України витратами або доходами, безпосередньо на фінансовий результат після оподаткування; поточну дебіторську заборгованість включають до підсумку балансу за її фактичною сумою.	8. Суб'єкти малого підприємництва, що відповідають критеріям, визначеним пунктом 154.6 статті 154 розділу III Податкового кодексу України, та які мають право на застосування спрощеного бухгалтерського обліку доходів і витрат можуть: обліковувати необоротні активи тільки за первісною вартістю без урахування зменшення корисності та переоцінки до справедливої вартості; не створювати забезпечення наступних витрат і платежів (на виплату наступних відпусток працівникам, виконання гарантійних зобов'язань тощо), а визнають відповідні витрати у періоді їх фактичного понесення; поточну дебіторську заборгованість включати до підсумку балансу за її фактичною сумою.

Крім того, третій абзац п. 2 викладено у новій редакції: «суб'єктами малого підприємництва – юридичними особами, які визнані такими відповідно до законодавства». Пункт 4 другого розділу був доповнений реченням такого змісту: «Суб'єкти малого підприємництва не розкривають інформацію щодо сукупного доходу».

По-н'яте, у другому реченні підпункту 2.5 п. 2 слова та цифри «статті «Відстрочені податкові активи» (рядок 060) Балансу (форма № 1)» замінено словами та цифрами «статті «Відстрочені податкові активи» (рядок 1045) Балансу (Звіту про фінансовий стан) (форма № 1)».

Висновки. В цілому зміни у формах річної фінансової звітності та порядку їх заповнення направлені на відповідність національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку міжнародним стандартам фінансової звітності. Разом з тим потребує подальшого удосконалення фінансова звітність суб'єктів малого підприємництва у напрямку скорочення форм річної фінансової звітності.

Література

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
2. Пархоменко В. Годовая финансовая отчетность предприятия // Бухгалтерский учет и аудит. – 2011. – № 1. – С. 3–24.
3. Каменская Т. Философия составления финансовой отчетности: как было и как будет // Бухгалтерский учет и аудит. – 2013. – № 2. – С. 3–7.
4. Озеран А. Отчет о финансовых результатах (Отчет о совокупном доходе): вопрос формирования и соответствия с МСФО // Бухгалтерский учет и аудит. – 2013. – № 6. – С. 25–34.
5. Орлова В., Кафка С. Трансформация финансовой отчетности по международным стандартам // Бухгалтерский учет и аудит. – 2013. – № 6. – С. 25–34.
6. Гура Н., Кашенко Е. Порядок заполнения отчета о движении денежных средств прямым методом // Бухгалтерский учет и аудит. – 2011. – № 1. – С. 25–30.
7. Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.1998 р. № 1706. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 378.126

Грабар Т.В.

викладач кафедри іноземних мов
Харківського економіко-
правового університету

Професіоналізм та педагогічна майстерність викладача вищої школи

Анотація

У статті досліджується професійна діяльність викладача вищої школи та кваліфікація викладацького складу, а також проведений аналіз педагогічної майстерності викладача вищої школи.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічна майстерність, вища школа, освіта, професійні знання, педагогічна культура.

Аннотация

В статье исследуется профессиональная деятельность преподавателя высшей школы и квалификация преподавательского состава, а также проведен анализ педагогического мастерства преподавателя высшей школы.

Ключевые слова: профессионализм, педагогическое мастерство, высшая школа, образование, профессиональные знания, педагогическая культура

Annotation

Professional activity of prepa-da-vatelya of higher school and qualification of teaching staff is probed in the article, and also the analysis of pedagogical trade of teacher of higher school is conducted

Keywords: professionalism, pedagogical trade, higher school, education, professional knowledges, pedagogical culture

Темою даної статті є дослідження професійної діяльності викладача вищої школи та кваліфікації викладацького складу. Тема актуальна з огляду на роль вищої освіти у сучасному суспільстві. Тому що у життєтворчості кожної людини важливе значення має її професійне самовизначення, професійне становлення, кваліфікована професійна діяльність. А основні складові вищої освіти – це кваліфікація викладацького складу, потужна джерельна база та

ефективна організація навчально-виховної та науково-дослідницької роботи.

Мета дослідження полягає у розкритті параметрів діяльності викладача вищої школи та шляхи підвищення його кваліфікації.

Предметом дослідження виступає аналіз професійної діяльності та майстерності викладача вищої школи.

Професійне становлення та розвиток майстерності педагога визначають характер модернізації освіти, сприяють її приведенню до відповідності з сучасними державними потребами. Постать викладача вищої школи – це перш за все рушійна сила підготовки кадрів високої кваліфікації відповідного профілю.

Науково-професійна діяльність викладача вищої школи носить інтегрований характер, що ґрунтується на наукових та мистецьких засадах. Ця діяльність розглядається як цілісна система, яка зобов'язує оволодіти всіма основними напрямками та функціями своєї діяльності, встановленням міжпредметних зв'язків та постійної роботи над самовдосконаленням. Вимоги до педагога у сучасному суспільстві досить високі: він має бути прекрасним фахівцем та володіти високим мистецтвом виховання.

Досягнення висот педагогічної майстерності потребує максимально великих зусиль, енергії, природних здібностей, нахилів, творчої працездатності, прагнення стати справжнім фахівцем.

Педагогічна майстерність має декілька структурних компонентів: моральні якості, професійні знання, соціально-педагогічні якості, психолого-педагогічні уміння, педагогічну техніку. До основних моральних якостей педагога належать гуманність, інтелігентність, слідування моральним ідеалам, совісність, чесність, правдивість, об'єктивність, толерантність, національна гідність.

До провідних функцій викладача можемо віднести: організацьку (сприяє організації отримання знань студентами і формування їх умінь та навичок); інформаційну (передбачає постійне оновлення і збагачення знань); трансформаційну (допомагає студентам засвоювати знання) та мобілізуючу (спрямована на розвиток самоосвіти, самооцінки та самоконтролю студентів).

Ключовою складовою педагогічної діяльності є її гуманістична спрямованість. У центрі уваги навчально-виховного процесу має бути студент. Педагог повинен виявляти глибоку повагу до його особистості, шанувати, оберігати від негативних впливів, створювати оптимальні умови для всебічного розвитку. Прикла-

дом можемо вважати педагогічну діяльність талановитого педагога В.О. Сухомлинського, в центрі уваги якого завжди перебували повага до вихованців і водночас вимогливість до них.

На основі проведених спостережень та експериментальних досліджень виявлено, що гуманне ставлення педагога до вихованців навіть у формі звертання може позитивно впливати на ефективність його дій. Готуючи студентів випускних курсів до стажування і педагогічної практики у старших класах середніх загальноосвітніх закладів, викладачі радили їм звертатися до учнів старших класів на "Ви". Безпосередньо в школах, закріплюючи студентів за конкретними класами, наставники нагадували практикантам про необхідність дотримання шанобливої форми звертання до учнів. Спочатку учні зустріли це зі здивуванням, але вже через кілька днів сприймали таку "новацію" як належне. У поведінці учнів старших класів з'явилося чимало позитивних елементів, зокрема поліпшилась дисципліна на уроках практикантів, переважна більшість учнів виявляла старанність у виконанні навчальних завдань, в організації та проведенні позакласних виховних заходів, якими керували студенти-практиканти.

Також важливим чинником у системі морально-духовних якостей особистості викладача є рівень сформованості почуття національної гідності. Це почуття розкривається передусім через такі риси, як: любов до свого народу, Батьківщини; повага до Конституції та законів України, державних символів; досконале володіння державною мовою, турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя; шанобливе ставлення до батьків, свого роду, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього; повага до культури, традицій та звичаїв народностей, що проживають на теренах України. Студенти, особливо старшокурсники, чутливі до того, наскільки у їхніх викладачів сформоване почуття національної гідності. Ця якість — своєрідний камертон, що визначає вплив педагога на студента.

Чільним модулем педагогічної майстерності є професійні знання. Студенти високо цінують викладача, який володіє глибокими знаннями зі свого фаху, виявляє обізнаність зі спорідненими дисциплінами, відзначається науковою ерудицією. Без цього немає майстерності педагога. Це вимагає від нього щоденної наполегливої праці над собою, накопичення і систематизації нових наукових

знань. На цьому шляху кожного викладача підстерігає чимало труднощів: брак часу, великий обсяг інформації, віддаленість її від місця праці. Зрештою, й економічні чинники не завжди дають можливість бажане наблизити до реального. Добрим помічником для педагога у цій справі може стати використання технічних засобів навчання та новітніх комп'ютерних технологій під час проведення практичних занять.

Важливою передумовою становлення професіоналізму й педагогічної майстерності викладача вищої школи є наявність у нього необхідних соціально-педагогічних якостей і психолого-педагогічних умінь. При цьому варто звернути увагу на те, що соціально-педагогічні якості — це результат виховного впливу на особистість сім'ї, освітньо-виховних закладів та ін. Вони частково входять до змісту професіограми педагога. Професіограма — це перелік якостей особистості, необхідних для успішного виконання функціональних обов'язків з конкретного фаху. У професіограмі відбиті морально-психологічні риси, необхідні для майбутньої навчальної і виховної роботи зі студентами, які слід розвивати в процесі самовиховання і виховання у стінах ВНЗ. Професіограми не є сталими моделями. Змінюються умови праці, оновлюються виробничі технології — змінюються й вимоги до якостей майбутніх фахівців. Тим більше це стосується професії педагога.

До якостей особистості можна віднести:

- якості суспільної спрямованості (науковий світогляд, потреби передової людини; громадянська зрілість і активність, обізнаність із подіями світового і місцевого життя; загальнолюдські моральні риси та якості; прагнення до висот своєї професії; загальна ерудиція, начитаність);

- якості професійно-педагогічної спрямованості (компетентність; захопленість професією; висока професійна працездатність; уміння вести психолого-педагогічні спостереження; вимогливість до себе й до студентів, наполегливість, цілеспрямованість; справедливність; тактовність; витримка, терплячість, самовладання; педагогічний такт, чуйність, щирість; самокритичність, скромність, самооцінка; винахідливість, твердість і послідовність у словах і діях; педагогічна уява, оптимізм; комунікативність, виразна мова; зібраність, акуратність і зовнішня охайність).

Серед якостей особистості викладача, визначальних у процесі становлення педагогічної культури, майстерності й професіо-

налізму, особливо важливим є педагогічний такт (лат. *tactus* — дотик, відчуття). Це — відчуття міри в процесі спілкування з людьми з урахуванням їхнього фізичного, і передусім психічного стану. Вияв педагогічного такту — важлива умова ефективності впливу педагога на вихованця. Педагогічний такт ґрунтується на глибоких знаннях психології студентів та їхніх індивідуальних особливостей. "Так званий педагогічний такт, без якого вихователь, хоч би як вивчав теорію педагогіки, — писав К.Д. Ушинський, — ніколи не буде добрим вихователем-практиком, є по суті не що інше, як такт психологічний, потрібний педагогові такою ж мірою, як і літераторові, поетові, ораторові, акторові, політикові, проповідникові, і, словом, всім тим особам, які так чи інакше думають впливати на душі інших людей".

Важливим змістовим модулем у структурі становлення педагогічної культури педагога вищої школи є комплекс психолого-педагогічних умінь: конструктивних, комунікативних, дидактичних, перцептивних, сугестивних, пізнавальних, прикладних, організаторських, психотехнічних та ін. Більшість названих умінь, ґрунтуючись на комплексі соціально-педагогічних якостей, формуються в процесі підготовки до професійної діяльності у навчальних закладах, а також у ході безпосередньої педагогічної праці. Цей процес досить тривалий, вимагає від особистості наполегливої цілеспрямованої роботи над собою.

Що стосується вимог до особистих якостей викладача, то для налагодження оптимальних стосунків зі студентами він має володіти такими рисами: об'єктивність в оцінці знань, поважне ставлення до студентів і терпіння, доброзичливість, вимогливість, фактичність, зацікавленість в успіхах студентів. Викладач має володіти також професійними вміннями, дотримуватись логічної послідовності у висвітленні матеріалу, викладати матеріал ясно, доступно, роз'яснювати складні положення, виокремлювати головні моменти, вміти викликати та підтримувати інтерес аудиторії до предмету.

Студент має сприйматись викладачем як суб'єкт навчання, взаємодія викладача та студента має будуватись на основі діалогічного підходу, що забезпечує суб'єктні стосунки, які ґрунтуються на рівності позицій, повазі та довірі до студента як свого партнера. Саме це дає змогу зрозуміти один-одного і є найкращим способом взаємодії, а також допомагає задовольнити особисті потреби і ін-

тереси всіх учасників навчального процесу. Сучасний викладач не має бути маніпулятором, тобто не намагатися підкоряти і контролювати волю слухачів для досягнення власної мети; він має володіти протилежним до маніпуляції потенціалом - самоактуалізацією. Цей термін ввів в науку американський психолог А. Маслоу самоактуалізуючими людьми він назвав тих, які відрізнялись від інших сильною потребою в діяльності, творчості, а також відповідальністю, справедливістю тощо. За його вченням самоактуалізація – це бажання людини стати тим, ким вона може стати, досягти вершини свого потенціалу. А. Маслоу розробив характеристику самоактуалізуючих людей, з якої виходить, що вони становлять "цвіт" людської раси і є кращими її представниками, яким притаманні такі якості, як: ефективне сприйняття реальності, прийняття себе, інших, безпосередність, простота, сконцентрованість на проблемі, незалежність, свіжість сприйняття, вершинні переживання, суспільний інтерес, глибокі міжособистісні взаємостосунки, демократичний характер, креативність і опір окультурюванню. Завдяки цим якостям та стремлінню викладач прагне бути високим професіоналом, реалізувати свій багатогранний науковий і творчий потенціал.

Викладачам вищих навчальних закладів доводиться виконувати різнопланові напрямки роботи. Серед яких, найбільш поширеною за обсягом є навчально-педагогічна робота, яка включає суто навчальну, виховну, науково-дослідницьку, науково-методичну, організаційно-методичну роботу. Ми звикли до традиційних методів роботи, таких як: лекції, практичні, семінарські та лабораторні заняття, курсові роботи, практики, заліки та екзамени, але слід звернути увагу на опанування нових підходів, таких, наприклад, як: інноваційні освітні технології, дистанційне навчання, кредитно-модульна система або навіть у межах лекційних занять інформаційна лекція, проблемна, бінарна, лекція з запланованими помилками, лекція-діалог за участю студентів та ін. Форми та види навчальної роботи достатньо збагатилися останнім часом. Свою методику мають новітні форми практичних занять – семінари-дискусії, семінари-прес-конференції, семінари-дослідження, творчі проекти, моделювання власного професійного становлення, курсові та дипломні роботи з елементами використання європейського досвіду тощо. Також важливу роль відіграє підготовка до проведення різного виду занять, розробка навчально-методичних мате-

ріалів до курсів, які викладач читає, узагальнення і поширення прогресивного педагогічного досвіду, інформаційно-методичне забезпечення самостійної роботи студентів. І кожен з цих та інших видів ще має цілу низку підвидів.

Розгалуженою є і організаційно-методична робота викладача, у складі якої профорієнтаційна діяльність, допомога молодим спеціалістам, участь у проведенні різних навчально- та науково-методичних форумів, розвиток творчих міжнародних зв'язків. Ще одну невід'ємну і обов'язкову частину педагогічної творчості складає науково-дослідницька робота (дисертаційні дослідження, написання монографій, статей і тез, доповідей, підручників, редагування та рецензування наукових робіт, проведення експериментів, участь у роботах редколегій наукових часописів та наукових рад, наукове керівництво дослідною роботою студентів, аспірантів, здобувачів.

Рівень професійної освіти сьогодення характеризується високим рівнем професійної компетентності; науковістю знань; відповідністю цілям і завданням спеціальності; творчим підходом до розв'язання проблем; здатністю виробляти власні прогресивні ідеї, концепції, продуктивні моделі поведінки; вмінням реально усвідомлювати свої можливості і здібності до співпраці з іншими; об'єктивністю оцінювати інформацію і критично використовувати її в практиці; відкритістю до альтернативних точок зору; відповідальністю за стан справ у своїй сфері діяльності.

Спираючись на теорію функціональних систем, Н.В. Кузьміна виділяє гностичний, конструктивний, організаторський і комунікативний функціональні компоненти в психологічній структурі діяльності педагога.

Системотворчим можна назвати гностичний компонент. Він включає вивчення: 1) змісту і способів впливу на студентів; 2) індивідуальних особливостей студентів; 3) закономірностей навчально-виховного процесу; 4) результатів власної діяльності.

Конструктивний компонент містить: 1) добір інформації і композицію її викладу; 2) проектування навчальної і науково-пошукової роботи студентів; 3) проектування власної професійної діяльності зі студентами.

Організаційний компонент проявляється в організації: 1) інформації в процесі її повідомлення студентам, тобто в структурі лекцій; 2) різних видів діяльності, що забезпечують досягнення

мети; 3) власної діяльності на заняттях.

Комунікативний компонент передбачає встановлення доцільних стосунків «по горизонталі» (з колегами, студентами в разі співтворчості, партнерами) та «по вертикалі» (з керівниками, студентами як об'єктами впливу).

Професіоналізм викладача вищої школи осмислюється в контексті глибини і широти знань, майстерності практичної діяльності, уміння самовдосконалюватись. На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних досліджень, результатів вивчення досвіду С.С. Вітвицька розглядає професіоналізм викладача ВНЗ як інтегровану якість, у структурі якої професіоналізм знань, професіоналізм спілкування, професіоналізм самовдосконалення. Безумовно, базовим є професіоналізм знань, що характеризується комплексністю, особистісною забарвленістю, формуванням

знань студентів одночасно на різних рівнях (теоретичному, методичному, технологічному). У професіоналізмі педагогічного спілкування цінується готовність і вміння взаємодіяти зі студентами, позитивна позиція викладача (бадьорість, добрій настрій, віра в можливість студента), володіння скарбами мови й мовлення, зовнішня естетична виразність. Професіоналізм самовдосконалення перш за все досягається шляхом самоосвіти і самовиховання як фундаменту професіонального зростання викладача. Особливе місце в професійно-творчому портреті викладача вищої школи посідає його педагогічна культура. Дослідженню цієї проблеми завжди приділяли і приділяють велику увагу Платон, Сенека, Я.А. Коменський, Ж.Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, І.Я. Франко, Т.Г. Шевченко, К.Д. Ушинський, П.П. Блонський, С.Т. Шацький, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, А.В. Барабанщиков, Є.В. Бондаревська, О.Б. Гармаш, Т.В. Іванова, О.С. Газман, А.М. Бойко, В.М. Гриньова і багато інших вчених.

Визначено і сутність педагогічної культури, і її складові (науковий світогляд, наукова ерудиція, духовне багатство, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, природно-педагогічні людські якості, педагогічна техніка), структурні компоненти (цінності різних рівнів), функціональні різновиди, засоби та педагогічні умови її формування, види (методологічна, мовно-мисленнева, дидактична, методична, дослідницька, етична, комунікативна, діагностична, прогностична, деонтологічна, правова, екологічна, культура поведінки й ін.).

Необхідність створення умов для постійного зростання науково-професійного рівня викладача ВНЗ являється актуальним питанням сьогодення. Вища освіта на сучасному етапі вимагає стратегічного управління, особливо на рівні підготовки викладачів, бо, як визначав Я.А. Коменський, справа викладача, скромна ззовні, є однією з величезних справ історії.

Таким чином, у формуванні професійної майстерності та оволодінні педагогічної майстерності важлива наступна низка положень:

- не можна вдосконалити свою педагогічну майстерність, не займаючись постійно вивченням власної методики, і навпаки, не можна вивчати методику, не ставити шляхи її вдосконалення ;
- не можна вдосконалити свою майстерність, не використовуючи досвід своїх колег;
- вивчення своєї методики і методики колег можливо лише при практичній діяльності;
- по-справжньому можна вивчити методику свого колеги, лише допомагаючи йому;
- вдосконалення і самовдосконалення викладача не має меж.

Література

1. Закон про вищу освіту // Освіта. – 20-27 лютого 2002 р.
2. Сучасна вища школа : психолого-педагогічні аспекти: монографія [за ред. Н.І. Николо]. – К. – 1999.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи. – К. – 2003.
4. Манушин Э., Добряков А. Модель подготовки элитного специалиста // Высшее образование в России. – 2007. – № 8.
5. Приходько В., Шевченко С. Ранжування ВНЗ як інструмент державно-громадянського управління якістю вищої освіти // Вища освіта. – 2008. – № 7.
6. Зіберов О.Г., Зіберов Є.О., Козловська О.П. На допомогу молодим викладачам. Випуск 1-8. [Відповідальний редактор: В.С. Венедіктов].- Харків: Харківський економіко-правовий університет. – 2010 р. – 24 с.

УДК 316.93:930.1

Загорулько Е.А.

кандидат юридических наук,
доцент кафедры гуманитарных и
фундаментальных юридических
дисциплин Харьковского эконо-
мико-правового университета

Коллективные представления о прошлом и историческая наука

Аннотация

В статье рассмотрены понятия «коллективная память» и «коллективные представления о прошлом», а также о том, являются ли достижения исторической науки базой для формирования коллективных представлений о прошлом.

Ключевые слова: коллективная память, коллективные представления о прошлом, источники формирования коллективных представлений о прошлом, историческая наука

Анотація

В статті розглянуті поняття «колективна пам'ять» та «колективні уявлення про минуле», а також про те, чи є досягнення історичної науки підґрунтям для формування колективних уявлень про минуле.

Ключові слова: колективна пам'ять, колективні уявлення про минуле, джерела формування колективних уявлень про минуле.

Annotation

In the article concepts «Collective memory» and «collective pictures are considered of the pas», and also about that, whether show this the achievement of historical science a base for forming of collective pictures of the pas.

Keywords: collective memory, collective pictures of the pas, sources of forming of collective pictures of the pas, historical science.

В западной историографии проблема «памяти» начала активно обсуждаться в 80-е годы XX ст. К концу XX ст. список работ, посвященных «памяти» (коллективной, социальной, исторической) был уже достаточно внушительным. На рубеже XX-XI ст. к указанной проблеме приступили российские и украин-

ские исследователи, что было вполне актуально и остается актуальным на настоящий момент.

Современная наука оперирует не только понятием «индивидуальная память», но и «коллективная память», «социальная память», «историческая память», причем круг этих понятий достаточно широк и, к сожалению, точно не определен.

Впервые термин «коллективная память» был произнесен австрийским драматургом и поэтом Гуго фон Хофманшталем (Хофмансталем) в 1902 г, когда в одном из своих выступлений он сказал об окружающих нас «нагроможденных слоях аккумулированной коллективной памяти» и «проклятых силах таинственных предков внутри нас» [1, с. 41; 2, с 6].

В 1912 г. Эмиль Дюркгейм в своей книге «Элементарные формы религиозной жизни» поставил вопрос о связи памяти, ее воплощения в телесных практиках и социальной солидарности. В связи с этим им было введено понятие «коммеморативного ритуала», служащего для активизации коллективной памяти и укрепления групповой сплоченности.

Первой целостной научной работой о коллективной памяти была работа французского социолога ученика Дюркгейма Мориса Хальбвакса «Социальные рамки памяти», изданная в 1925 [3]. Хальбвакс продолжал работать над этой проблемой и после 1925 г. Он умер в Бухенвальде в 1945 г. Оставшиеся после его смерти рукописи в 1950 г. опубликованы под названием «Коллективная память»[4]. В работе «Социальные рамки памяти» Хальбвакс показал, что воспоминания человека опираются на социальный контекст, социальная среда ограничивает и упорядочивает воспоминания в пространстве и во времени и служит источником понятий, в которых они фиксируются. «Любое воспоминание, сколь угодно личное... соотносится с целым комплексом понятий, которыми обладают и многие другие люди кроме нас, с разными лицами, группами, местами, датами словами и словесными формами, а равно с рассуждениями и идеями, то есть со всей материальной и нравственной жизнью обществ, к которым мы принадлежим, или принадлежали раньше» [3, с. 71].

События и даты для индивида являются внешними знаками, к которым он обращается, покидая рамки своего «я», к которым он привязывает различные фазы своей жизни. [4, с. 3] Социальное время является внешним по отношению к тому времени, которое переживается индивидуальным сознанием. Жизнь человека, протекающая в непрерывном движении, оказывается «переплетенной с событиями из газетной хроники».

По Хальббаксу общество состоит из множества групп (семья, круг друзей, рабочий коллектив, религиозная община, сообщество, нация). Каждая группа формирует память о собственном прошлом, которая обосновывает ее уникальную идентичность. В «рамках памяти» «удерживается и закрепляется все то, что значимо для идентификации социальной общности», параллельно в сферу забвения вытесняются те воспоминания, которые для группы бесполезны или даже вредны. «...Прошлое не возникает вновь неизменным, а реконструируется исходя из настоящего... коллективные рамки памяти... служат орудием, которым пользуется коллективная память для воссоздания таких образов прошлого, которые в данный период согласны с господствующими идеями данного общества» [3, с. 30].

Исследователь творчества Хальббакса Жерар Намер обратил внимание на наличие у Хальббакса двух систем социологии памяти. Одна - зафиксирована в «Социальных рамках памяти», другая – в «Коллективной памяти». В основе первой лежит идея соотношения памяти индивида и внешних рамок, которые для нее задают социальные группы. Вторая система сконцентрирована вокруг феномена социальной памяти, понимаемой как «поток памяти» (поток памяти), «потоки мысли» [см: 2, с. 9]. При этом, стоит отметить, что механизм функционирования и сущность этих «потоков памяти» в силу фрагментарности высказываний Хальббакса остается до конца не выясненным. С момента рождения, пишет Хальббакс, человека «подхватывает поток жизни нации», он едва ощущает, что его несет этот поток». Он «словно пассажир на корабле. Перед его глазами проплывают берега, его поездка проходит внутри этого пейзажа, но предположим, что он погружен в размышления или в разговор с попутчиками. Тогда он лишь время от времени станет обращать внимание на то, что происходит на берегу; позже он вспомнит эту поездку, не вдумываясь в подробности пейзажа, или же он проследит ее маршрут по карте и в таком случае, возможно, что-то вспомнит, а что-то уточнит. Но между путешественником и той страной, мимо которой он проплывает, не было настоящего контакта» [4, с. 2].

Хальббакс в «Коллективной памяти» предлагает различать два вида памяти – личную и социальную (коллективную, историческую). Воспоминания индивида, с одной стороны, «вписываются в рамки его личности или его личной жизни, и даже те из них, ко-

торые он разделяет с другими, рассматриваются им лишь с той стороны, с которой они затрагивают его в его отличии от других. С другой стороны, в определенные моменты он способен вести себя просто как член группы, вызывая в памяти и поддерживая безличные воспоминания в той мере, в какой они затрагивают его группу. Эти две памяти часто проникают друг в друга; в частности индивидуальная память может опереться на коллективную, чтобы подтвердить или уточнить то или иное воспоминание или даже чтобы восполнить кое-какие пробелы, вновь погрузиться в нее, на короткое время слиться с ней. Коллективная память оборачивается вокруг индивидуальных памяти, но не смешивается с ними. ...и даже если иногда в нее проникают и некоторые индивидуальные уже не является сознанием личности» [4, с. 1].

Говоря о социальной памяти по Хальбваксу, Ж. Намер отмечает: «Виртуальные миры коллективных воспоминаний находятся в моей памяти. Именно моя память, действуя изнутри, следуя своему собственному выбору, идентифицирует себя с различными потоками циркулирующих в социальном пространстве воспоминаний. Индивидуальная память может свободно актуализировать тот или иной поток социальной памяти и идентифицировать себя с ним» [см: 2, с. 9]. При этом «подчинение очевидности внешнего проявления возможно лишь потому, что мы внутри себя уже разыграли всю театральную постановку этого проявления» [см: 2, с. 9].

Со второй половины XX ст. понятие «коллективная память» стало активно использоваться на Западе во многих сферах общественной жизни (в газетных публикациях, выступлениях политиков; оно стало ключевым для ряда научных конференций и множества сборников).

Современный исследователь социальной памяти Джеффри Олик справедливо обращает внимание на то, что в социологии различают операционные понятия и сенсibiliзирующие: первые относятся к постоянным и измеряемым феноменам, вторые – к возможным точкам зрения и способам восприятия. Он подчеркивает, что коллективная память не операционное понятие, что не существует единого подхода в определении термина «коллективная память» («если предположить, что она вообще существует») [1, с. 40-41].

Действительно, о коллективной памяти говорят, как об образе, объединяющем общество; о факторе, объединяющем социа-

льные группы, этносы, нации, подчеркивающим их уникальную идентичность; об обобщенных индивидуальных воспоминаниях, используемых в официальных коммеморативных практиках; называют коллективную память важной «живой» частью истории (Хаттон) и т.д. Например, Алан Мегилл пишет, «собственно, коллективная память возникает в том случае, когда множество людей участвуют в одних и тех же исторических событиях. Тогда можно говорить о том, что эти люди имеют коллективную память о данных событиях, но не в смысле некой надиндивидуальной памяти – поскольку нет памяти вне индивида, – но в том смысле, что каждый человек имеет (в границах своего собственного сознания) образ, опыт, который пережили также и другие люди. Эти образы в большой степени совпадают, иначе память не была бы коллективной [5, с. 113]. При этом «историческую память», исследователь обозначает примерно также – как опыт людей, которые на самом деле участвовали в обсуждаемых исторических событиях и преобразование этого опыта в нарратив [5, с. 112].

На наш взгляд, оправданной является позиция И.М. Савельевой относительно использования термина «коллективная память», которая считает, что нет нужды вводить новое понятие, во всяком случае, нет нужды в подмене терминов *коллективные представления или знания о прошлом* термином *коллективная память* [6, с. 410]. В связи с этим вновь хочется обратиться к понятию коллективной памяти, предложенному Хальбваксом. Он пишет: «Чтобы воскресить в памяти собственное прошлое, человеку часто приходится обращаться к чужим воспоминаниям. Он полагается на опорные точки, существующие вне его и установленные обществом. Более того, функционирование индивидуальной памяти невозможно без этих инструментов – слов и идей, не придуманных индивидом, а заимствованных им из его среды. Это не меняет ничего в том обстоятельстве, что мы помним только то, что сами видели, чувствовали, думали в определенный момент времени, то есть наша память не смешивается с памятью других. Она ограничена достаточно узкими пространственными и временными рамками. Ограничена и коллективная память, но ее границы иные. Они могут быть как гораздо более тесными, так и гораздо более широкими». Человек утверждает, что он помнит о событиях из жизни нации «при том, что узнал о них только из газет, или со слов тех, кто непосредственно в них участвовал». Они занимают место в памяти

нации. Но сам человек не был их свидетелем, вспоминая их он «вынужден полностью полагаться на память других, которая в этом случае не восполняет и не укрепляет мою собственную память, а становится единственным источником того, что я могу о них рассказать. Зачастую я знаю о них не больше и не иным образом, чем о древних событиях, имевших место до моего рождения. Я ношу с собой багаж исторических воспоминаний, которые могу увеличивать при помощи разговоров или чтения. Но это заимствованная память, она мне не принадлежит» [4, с. 1].

Другими словами, к понятию коллективной памяти, по Хальбваксу, относятся 1) то, что помню лично я и одновременно помнят другие; 2) то, очевидцем чего я не был, но узнал от других людей или из газет, что происходило в течение моей жизни; 3) информация о событиях национальной жизни, которые я почерпнул из книг, разговоров, символов, памятников. Думается, все вышеперечисленное как раз и охватывается понятием «коллективные представления о прошлом». Кроме того, при использовании указанного термина снимается необходимость всякий раз подчеркивать, что на самом деле никакой надиндивидуальной памяти не существует, что память это способность индивидуальной психики. Память является лишь одним из компонентов когнитивной системы и составной частью процесса восприятия, усвоения, переработки, хранения и воспроизведения информации. Поэтому память имеет такое же отношение к знаниям о прошлом, как и к знаниям о настоящем и о будущем, и вообще к любым знаниям (представлениям) [7].

Как формируются коллективные представления о прошлом? Обычный человек, не имеющий профессионального исторического образования, получает знания о прошлом из: 1) своего персонального опыта (прожитой жизни); 2) обыденного знания (семейных рассказов); 3) коммеморативных практик (годовщин, юбилеев, концертов, посвященных тем или иным событиям, парадов и т.д.); 4) школьного (или вузовского) учебника (который далеко не всегда прочитывается с достаточным прилежанием); 5) искусства (телевизионные фильмы, передачи); 6) религиозных учений; 7) идеологических построений; 8) прочитанных книг.

Личные воспоминания человека о коллективно пережитом, а также семейные рассказы являются важнейшим элементом колле-

ктивных воспоминаний. Насколько достоверны такие воспоминания?

Харальд Вельцер, ссылаясь на невролога Вольфа Зингера, подчеркивает, что наши воспоминания о происшедших событиях далеко не всегда являются достоверными. Всякий раз, когда воспоминание вызывается из памяти, например, в ходе рассказа – за этим следует новое его запоминание. При таком повторном запоминании, запоминается и контекст последней ситуации вызова из памяти – то есть изначальное воспоминание обогащается новыми нюансами, корректируется, фокусируется на тех или иных аспектах, переписывается. Воспоминание – это всегда событие плюс воспоминание о том, как его вспоминали, поэтому разговоры о коллективно пережитых ключевых событиях обладают необычайно сильным воздействием на индивидуальные воспоминания каждого [8, с. 2]

Сегодня, благодаря исследованиям памяти в психологии и нейробиологии, мы знаем, что человек может встраивать в историю своей жизни сведения, эпизоды и даже целые событийные ряды, происходящие не из его собственного опыта. Воспоминания человека могут быть и ложными, но в таких воспоминаниях события могут буквально «стоять перед глазами» человека [8, с. 3]. В данной ситуации оказываются важными не достоверные факты, а чувства конкретного человека, его эмоции, с которыми он не в силах расстаться [8, с. 2].

Таким образом, люди могут вспоминать пережитые в прошлом события совсем не так, как говорят о них исторические факты. Эти люди, возможно, вовсе не отрицают и не вытесняют прошлое, просто у них имеется эмоционально кодированное представление о нем, которое не может быть изменено за счет информации полученной в более позднее время [8, с. 4].

История Украины XX ст. содержит ряд примеров, когда коллективные представления о прошлом жителей разных регионов нашей страны существенно разнятся (это и период Первой мировой войны, и отношение к празднованию 9 мая, и оценки голодомора, и деятельности ОУН-УПА и т.д.). Для современных обществ характерны конфликты воспоминаний, или конкуренция воспоминаний, которые собственно к истории имеют мало отношения. Историография ориентирована на факты и на возможность установления истины. А коллективные представления о прошлом исполь-

зуются, а иногда и целенаправленно формируются политиками, в целях политической борьбы.

«Память вообще, как подчеркивает Вельцер, связана не столько с прошлым сколько с настоящим. Автобиографическая память представляет собой функциональную систему, задача которой – помогать человеку справляться с жизнью в настоящем. Поэтому возмущение по поводу того, что люди часто «неправильно» что-то вспоминают, основано на недоразумении: неверно полагать будто история и воспоминание имеют непосредственное отношение друг к другу. История занимается установлением имевших место фактов и выдвижением по их поводу поддающихся проверке утверждений, память же берет то, что ей полезно, и отбрасывает то, что представляется ей лишним или неприятным» [8, с. 6].

А. Мегилл обращает внимание на то, что во многих ситуациях люди страдают не от «дефицита памяти», а от ее «избытка». Память о «древних» конфликтах часто усугубляет глубокий конфликт в настоящем. «Когда в таких ситуациях «память» наталкивается на «память», люди часто увязают в «состязании» воспоминаний, которое не имеет однозначного решения, и из которого нет выхода» [5, с. 102]. Важно, чтобы историки не присоединялись к таким «состязаниям». В большинстве случаев в них нет победителей: одна группа «помнит» одним образом, другая – другим. [5, с. 102]. Конечно же, историки не могут оставаться в стороне от дискуссий на проблемные темы, но обсуждение в политическом шоу и в профессиональной среде, в том числе и в средствах массовой информации – это разные вещи.

Непосредственно на уровне «памяти» конфликт различных воспоминаний не может быть разрешен, иными словами, невозможно примирить различные региональные коллективные воспоминания и создать некие единые национальные воспоминания. Решение проблемы может быть найдено только на другом уровне – на уровне *методологически обоснованного исторического исследования*.

В современном обществе важнейшее место в формировании коллективных представлений о прошлом заняли *коммеморативные практики*. Они в некотором смысле заменяют изучение истории и становятся способом объединения людей в сообщество, способом идентификации самого сообщества. Вопрос о том, **как** общество будет помнить свое прошлое, решается заинтересованны-

ми субъектами (государством (или политическими силами, находящимися у власти), политическими силами, находящимися в оппозиции к власти, силами, находящимися за пределами данного государства, заинтересованными в изменении политики данного государства). Коллективные представления о прошлом (ближайшем прошлом, отдаленном прошлом или даже очень давнем прошлом) могут служить как интеграции, так и дезинтеграции общества (нации). Лидеры тех или иных социальных групп или регионов могут быть заинтересованы в акцентировании внимания на тех или иных событиях прошлого для консолидации самой этой группы или для решения ее сегодняшних задач.

Аксиомой сегодня является мысль о том, что прошлое – это конструкция, которая создается в настоящем. И наши сегодняшние репрезентации прошлого – это отнюдь не то, «как оно было на самом деле». Обществу таким образом навязывается выгодный интеллектуальным и политическим элитам образ прошлого. Другими словами, наше настоящее диктует образ прошлого (который таким образом бесконечно трансформируется, исходя из потребностей настоящего).

Каркасом для формирования коллективных представлений о прошлом являются школьные и вузовские учебники. Они пишутся на базе достижений современной исторической науки. Но в них прошлое сжимается до определенного объема, а государство определяет, что достойно сохранения, а что забвения.

Возникает вопрос, должна ли история быть аффирмативной («подтверждающей») по отношению к тому обществу, в котором она пишется? Длительное время история как наука имела яркую идеологическую окраску и претендовала на абсолютную истину. Ее задачей была консолидация народа (нации), и поддержание того государства, в котором она возникала. Современная историческая наука стремится в большей степени быть критической, чем аффирмативной. Украинское общество сегодня не является консолидированным. Оно живет в условиях конфликта различных коллективных представлений о прошлом, поэтому критическая функция исторической науки выступает на первый план и должна максимально способствовать как установлению истины, так, в конечном итоге, и консолидации общества, за счет изменений коллективных представлений о прошлом на базе достижений современной науки.

При этом представляется, что истории как учебной дисциплине внутренне присуща аффирмативная («подтверждающая») функция. Школьный или вузовский учебник истории содержит в себе базовые знания. Государство финансирует его издание, следовательно, такой учебник и будет «поддерживать» то государство, в котором он издается, или другими словами, обслуживать чьи-то политические интересы.

Здесь важен и другой вопрос: насколько объективны научные исторические исследования? Имеются ввиду, не собранные исторические источники, на которые они опираются, а то, что историки могут выполнять свою работу в угоду тем, кто им платит, тем, «кто чувствует, что их собственные политические, социальные и культурные «императивы» должны быть защищены [5, с. 93]». Избежать таких ситуаций, очевидно, не представляется возможным. Профессия историка тесно связана с каждодневной политикой. Однако все же важнейшей функцией исторической профессии является сопротивление политической сиюминутности и тщательное и всестороннее изучение прошлого.

Долгое время историки полагали, что в обществах Нового времени, историческая наука является базой для формирования коллективных представлений о прошлом. Современные исследователи приходят к прямо противоположным выводам. Так, немецкий египтолог и создатель концепции «истории памяти» Я. Ассман отмечает, что «память о прошлом не имеет ничего общего с научной историей» [9, с. 81].

Как пишет И.М. Савельева, результаты проведенных в последние десятилетия опросов общественного мнения, ориентированных на выявление социальных представлений о прошлом, стали для многих профессиональных историков неприятным сюрпризом. Выяснилось, что, несмотря на существование всеохватывающей системы школьного образования, которая по идее, должна служить инструментом трансляции научных знаний в общество, массовые представления о прошлом сильно отличаются от профессиональных [10, с. 34]. Ярким примером является немецкое общество, которому официальная история предлагает помнить преступления Третьего Рейха, тогда как в центре семейных воспоминаний стоят страдания немцев, связанные с войной и изгнанием, бомбежками и пленом [8, с. 1]. Не менее ярким примером является и советское прошлое. Эмоциональное отношение к прошлому, ко-

торое создается в семье, порождает совсем иную картину истории, чем та, которую преподают на уроках истории. «Историческое сознание обнаруживает не только когнитивные, но и эмоциональные измерения, которые могут находиться с когнитивными в резком противоречии» [8, с. 1].

Таким образом, коллективные представления о прошлом совсем не тождественны знаниям, накопленным исторической наукой. Историческая наука стремится к объективности, тогда как «память» помнит то, что желает (или что ей удобно) и всегда эмоционально окрашена. При этом, коллективные представления о недавнем прошлом, равно как и исторические события давних времен, могут использоваться заинтересованными субъектами для подогревания конфликта в настоящем. Как отмечал Алан Мегилл: «Если бы прошлое было бы всего лишь историей, оно было бы заморожено. И не болело бы».

Литература

1. Олик Джеффри. Фигурации памяти: процессо-реляционная методология, иллюстрируемая на примере Германии// Социологическое обозрение. Т. 11. №1. 2012
2. Васильев А.Г. «Осевое время» Memory studies: российский след// Международный журнал исследований культуры.- 2012. - 1(6) [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://www.culturalresearch.ru>
3. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. – М.: Новое издательство, 2007
4. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас.- 2005. - № 2-3 (40-41) [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://magazines.ru/nz/2005/2/ha2-pr.html>
5. Мегилл А. Историческая эпистемология. М.: «Канон+», РООИ «Реабилитация», 2007. – 480 с.
6. Савельева И.М. Перекрестки памяти [Электронный ресурс] – режим доступа: http://gummer.info/bibliotek_Buks/History
7. Психология памяти/ Сост. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: ЧеРо, 1998
8. Вельцер Харольд История, память и современность прошлого// Неприкосновенный запас.- 2005. - №2-3 (40-41) [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://magazines.ru/nz/2005/2/ve13-pr.html>
9. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Пер. с нем. М.: Языки славянской культуры, 2004 [1992]
10. Савельева И.М. Полетаев А.В. Социальные представления о прошлом: типы и механизмы формирования. – М.: ГУ ВШЭ, 2004

УДК 1(430)

Зандкюлер Ганс Йорг
доктор философии, профессор,
Бременский университет (ФРГ)

Кризис знания, недостаток способности суждения и рискованные стратегии компенсации

Что люди могут знать и за что могут отвечать? Расширяющийся рост знаний создает проблему того, кто что знает или не знает. Наши суждения обретают проблематическую природу, если мы не знаем то, что мы не знаем. Поэтому на повестке дня наряду с эпистемологией знания стоит феноменология незнания. Как поступают индивидуумы и коллективы, например, общества, с незнанием и его последствиями? Ведь незнание – это наше повседневное состояние. Как правило, я не знаю то, как и почему функционирует техника, на которую я полагаюсь. Если я не эксперт, то я не знаю, как работают транснациональные монополии. Незнание оказывает влияние на убеждения. Также незнание порождает предрассудки и картины врагов. Оно парализует желаемое самоопределение, которое предполагает наперед знание *оснований*. Оно провоцирует обескураживающий страх перед неизвестным.

Каковы же причины незнания? Может быть, люди уходят от возможного знания, потому что они страшатся своей ответственности? Существенную причину следует искать в объективном процессе, который в значительной мере определяет общественное время, т.е. – в революции наук и технологий, особенно информационных технологий. Наряду с положительными эффектами, эта революция привела к дилемме, к *кризису знания*, и это не несмотря, а именно – потому что по сути она есть *эпистемной* революцией, революцией знания. Она расширяет знание человеческого рода, но для индивидуальной субъективности она означает возрастающий недостаток. Кризис заключается не в том, что отдельный человек не может быть одновременно физиком, историком и технологом. Проблема, которую необходимо разрешить, не в том, что как все могут знать всё. Если в первую очередь речь идет не о количественном расширении знания, то имеет смысл качественная переформулировка проблемы: Какую меру знания, какую меру достоверности знания, какую меру оправданных убеждений необ-

ходимо допустити, чтобы поступки были ответственными и вменяемыми? Могут ли быть поступки вменяемыми, если их основания заключаются в незнании?

Кризис знания, имеющий большие последствия для индивидуумов, заключается в том, что эпистемные системы стали хаотичными. Во время роста многообразия того, что потенциально можно знать, для индивидуумов становится все более сложным рациональное понимание своего мира. Эпистемное распределение труда и эксперто-кратия сопровождаются разочарованием перед лицом массы данных, которые сами по себе не имеют значения и в отношении которых не хватает способности суждения, чтобы их интерпретировать и оценивать. Стандартный тезис звучит так: «Можешь мне это не объяснять, я все равно это не понимаю». Растущее отчуждение знания уменьшает шансы расширения способности суждения. Одно лишь потенциальное знание воздействует репрессивным образом, им злоупотребляют ради манипуляций теми людьми, незнание которых является предварительным условием господства.

Философия в традиции немецкого мыслителя Иммануила Канта внесла свой вклад в то, чтобы разрушить ту достоверность, которую, как казалось, гарантировали науки: Знаки никоим образом не объясняют реальность саму по себе; часто они даже не объясняют явления; часто знаки, символы и картинки являются лишь *цитатами* явлений (1). Уже подорвана позитивистская вера, согласно которой «позитивное» знание якобы станет на место субъективизма, а определяемые количественно факты науки смогли бы предоставить полное знание о науке и обществе, а также – возможность господства над ними (2). Философия – это не оплот достоверности, а эпистемное основание скепсиса, плюрализма и релятивизма; а последние воспринимаются не столько как достижения Нового времени, как освобождение, а скорее – как угроза, которая приводит к кризису человеческого самопознания.

Во время кризиса механизмы и стратегии заполняют те ниши, которые, с одной стороны, возникают между объективно возможным знанием и индивидуально имеющимся знанием, а, с другой стороны – открываются вследствие скепсиса и связанной с ним потери ориентации. Из всего спектра компенсаторных механизмов и узурпаторских стратегий здесь следует упомянуть лишь о двух из них – об абстрактной утопии и о дезинформации средств массо-

вой информации с помощью картинок и изображений. Оба они вносят вклад в разрушение способности суждения, оба провоцируют иррационализацию поступков и при этом те, кто совершает такие поступки, не могут уже быть освобождены от своей ответственности.

«Мы никогда по-настоящему не бываем у себя дома». Это положение имеется уже у французского мыслителя Мишеля Монтеня (1533-1592). Оно может быть растолковано как критика ведущей к заблуждению надежды и утопии. «Мы никогда по-настоящему не бываем у себя дома; мы всегда витаем где-то над действительностью. Опасения, надежды, желания переносят нас всегда в будущее; они лишают нас способности воспринимать и понимать то, что есть, поглощая нас тем, что будет хотя бы даже тогда, когда нас самих уже больше не будет».

Незнание и недостаток способности суждения – это рассадники ложных компенсаций. Также как во всех состояниях сознания, так и в убеждениях, основанных на незнании, присутствует *ожидание смысла*. Если ожидаемый смысл обретается не из объяснений, которые предполагают знание, то его получают из абстрактных надежд, согласно которым в непонятых явлениях сверкают откровения бытия и истинного. В этом компенсаторном механизме заложен также прыжок из действительности в лучшее будущее, которое открывается само или которое открывают представители будущего. Поскольку в состоянии незнания человек не понимает, что утопическое *является* утопическим, то утопизм нуждается в фикции того, что якобы новый мир уже присутствует. Следствием этого является то, что абстрактная утопия, т.е. такая утопия, для которой нет ни условий, ни субъектов ее осуществления, делает человека беззащитным перед претензиями узурпаторов. Она приводит к идеологической и политической репрезентации того, что якобы уже присутствует; она дает право авангардам, которые якобы знают правду о будущем, а поэтому имеют полномочия, – осуществлять господство и принуждение во имя будущего. Утопизм питает надежду на путь к «исходу» в страну, где будут молочные реки и кисельные берега. Он легитимирует себя утверждением, что то, что неизвестно, якобы уже известно – это «Небесный Иерусалим». «Исход» также повседневен, как и незнание. Это показывает не только история религий и история политики. Чем меньше человек знает сам и чем меньше есть оснований

для конкретной надежды, тем ближе находится бегство к истинам «секонд хэнда», которые предлагаются экспертами, гуру, сектами, политическими партиями или средствами массовой информации.

Американский автор Джон Бергер (John Berger) в своей теории фотографии пишет: «Нас окружают фотографические картинки, которые образуют глобальную систему ошибочной информации: систему, известную как реклама, которая распространяет ложь, повышающую потребление. Роль фотографии в этой системе является разоблачающей. Ложь строится перед камерой. Для этого «компонуется» соответствующий «набор» предметов и фигур. В этом «наборе» используется язык символов..., своего рода подсознательный рассказ... Такой «набор» затем фотографируется. Он фотографируется очень точно, поскольку камера может придавать аутентичность любым разновидностям явлений, несмотря на то, что они могут быть поддельными. Камера не лжет и тогда, когда ее используют для цитирования лжи. А это позволяет *изображать* ложь еще более правдиво» (3).

Картинки-изображения из войн нашего времени представляются как новости. Точное оружие якобы бережет людей; это умышленная информация. Новости становятся фактами, факты становятся авторитетами. Патологическое стремление верить в картинку как авторитет соответствует ожиданию смысла. Но картинки подаются выборочно, они показывают фрагменты явлений, в рамках которых исчезают целостность, всеобщее и история. Имеется *масса* отдельных картинок войн. Нет целостности; нет картинки причин. Если нет знания, если нет способности суждения, тогда ожидание смысла наполняется патологическим стремлением к правдивым копиям, к непосредственным копиям реальности. Неправильно понятая картинка в качестве копии одновременно освобождает от вопроса – чьи поступки и с какими намерениями должны отвечать за такую-то композицию. Она также освобождает от ответственности реципиента, чтобы поставить точно этот вопрос и узнать, а также составить свое суждение. Такой механизм возникает не просто вследствие недостатка знаний; прежде всего, он основан на том, что мы не знаем, что именно мы не знаем (4).

Примечания автора

1. Здесь я ссылаюсь на мысли, которые сформулировал Джон Бергер (John Berger) относительно понимания фотографии. См.: Eine andere Art zu erzählen / John Berger und Jean Mohr. Unter Mitarbeit von

Nicolas Philibert. Übersetzung von Kyra Stromberg. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2000, S. 96.

2. Там же, S. 99.

3. Там же, S. 96.

4. Без медийной критики трудно или невозможно знать, что картинки точных ударов бомб (например, во время войны США против Ирака) были продуктами рекламы военных концернов.

Перевел с немецкого языка Владимир Абашиник

УДК [1+32](450)

Каубе Юргендоктор філософії, редактор газети
«Франкфуртська загальна газета»
(Франкфурт-на-Майні, ФРН)**Італійському філософу подобаються грубі тези
або «Незабаром Латинська Європа»?**

Навесні 2013 року італійський філософ Джоржіо Агамбен (Giorgio Agamben) спочатку в італійській газеті «Ля Републіка» (La Repubblica), а потім у французькій газеті «Ліберасьон» (Libération) запропонував новий порядок в Європі (1). При цьому він користується старим текстом свого французького колеги Олександра Кожева (Alexandre Kojève), який після Другої світової війни роздумував на цю тему у французькому міністерстві економіки у Парижі (2). У серпні 1945 р. Олександр Кожев, який мав російське походження та лекції якого з філософії Гегеля у 1933-1939 рр. зачарували ціле покоління французьких мислителів, подав французькому лідеру Шарлю де Голлю свій «план доктрини французької закордонної політики».

У названому «плані» Олександр Кожев означив дві найбільші небезпеки для Франції – економічну відбудову Німеччини та Третю світову війну. Цей автор наголошував, що епоха національних держав вже пройшла, а політичного переходу до людяності, так би мовити, ще й не видно. Тому для носіїв світового духу нічого не залишається іншого, як відбудова імперії. На думку Олександра Кожева, дві імперії вже були в наявності – англо-американська та слов'яно-радянська. Французи зможуть зберегти свою культурну своєрідність лише тоді, коли вони стануть на чолі третьої імперії – так званої «Латинської імперії». Основу цієї імперії Олександр Кожев вбачав у спільній ментальності французів, італійців та іспанців, а Португалію він відносив до сфери англосаксонських впливів.

В чому ж полягає така духовна спорідненість на думку новітнього філософа Джорджіо Агамбена? – У італійському мистецтві життя, у «dolce far niente», або у людяній організації дозвілля. У мріях італійського філософа також маячить латинський спосіб економіки – ані ринкової економіки, ані планової економіки. Все

це – до речі, у його публікаціях воно написано маленьким шрифтом – повинно функціонувати завдяки де-індустріалізації Німеччини та росту вимушеного імпорту із Франції.

Отже філософ Джорджіо Агамбен вважає, що слід обмізкувати таку пропозицію. Бо те, що колись передбачав Олександр Кожев, буцім то вже наступило. Протестантська Німеччина представляє в Європі англо-американську ментальність й нав'язує біднішим країнам інтереси багатших країн, й перш за все – свої власні інтереси. При цьому Джорджіо Агамбен наголошує, що «названі інтереси неможливо розглядати як приклад для наслідування у світли останніх історичних подій». На його думку, для італійця чи грека (й тут «латинська імперія» вже розширюється) немає сенсу вимагати німецького способу життя, а політичні одиниці, які ігнорують свої способи життя, приречені на погибель.

Ось така нісенітниця, яку серйозно вже декілька тижнів обговорюють в газетах та часописах. У ході роздумів Джорджіо Агамбена настільки багато смислових помилок, що навіть не знаєш, з якої з них слід розпочинати. Наприклад, можна сказати: «Ну то що, робіть собі так»; й вказати на невинні помилки у визначенні вказаного плану створення нової імперії. Чи насправді цей філософ вважає мислимим, що, наприклад, Верхня Італія (вже не кажучи про Південний Тіроль), вступить до такої форми життя – середньо-земно-морського союзу, а не навпаки (щоб вже залишатися у світі фантазій Джорджіо Агамбена) – відразу ж не затребує створення Альпійської держави? Які міграційні рухи та яку форму демократії уявляє собі цей філософ на Півдні Італії, якщо вартість тамтешньої сестерції (давньоримська монета) впаде на тридцять процентів? Деякі економи можуть сказати, що тоді це дуже здешевить працю та вартість товарів, які будуть там вироблятися. Однак за уявленням Джорджіо Агамбена у цій імперії не може бути мови про повну зайнятість та експорт.

Наступне питання-уточнення до Джорджіо Агамбена таке: Як же так сталося, що та політична Європа, котру він ненавидить, була заснована католиками (3), а саме: Робером Шуманом, Альфіде де Гаспері, Конрадом Аденауером, Шарлем де Голлем? Інший італійський філософ Анджело Болафі (4) у своїй статті у «Франкфуртській загальній газеті» вказував на те, що саме Шарль де Голль, для якого філософ Олександр Кожев написав свій прозорливий меморандум, латинську мрію, та який дійсно визначав на протязі

тринадцяти років зовнішню політику Франції, відразу ж відмовився від цього меморандуму у 1958 р., як тільки-но прийшов до влади. Чи не був Шарль де Голль французом та чи може не досягла мети «наслода буттям», котра визначає французький спосіб життя?

Є певний різновид психології народів, котрий підпорядковує цілим націям релігійні конфесії та стилі життя, та який робить довільними та – якщо брати до уваги політичну ситуацію – безвідповідальними подібні роздуми-мрії Джоржіо Агамбена, а також ще й Олександра Кожева. Бо вони запевняють читачів, що буцім то для латинської людини капіталізм є чужим, напроти – німці є представниками «протестантської етики».

Однак, текст Макса Вебера (5) про дух капіталізму, у якого запозичена вищеназвана формула, та яку однак знають не повністю, був написаний саме проти німців як доброзичливих лютеранців. Найсильнішими у економічному відношенні регіони Німеччини є не однозначно протестантські регіони. Англійці, які й досі розглядаються як пуританці, хоча вони не були такими вже за часів Макса Вебера, знову ж таки нічого не хочуть чути про «євро». Вони зовсім не збираються забирати стиль життя у італійців. Середньо-земно-морська та католицька наслода буттям як ознака цивілізації нової Південної імперії діє так, якби її вигадали туристи з німецького Кьонігсбергу у 20-ті роки минулого століття. Чи може Олександр Кожев під гуманним проведенням вільного дозвілля розумів кемпінг або те, що він побачив у французькому кінофільмі «Канікули пана Юло» (1953) режисера Жака Таті, який знімав його на берегах Атлантики?

Розрізнення між «капіталізмом, в якому домінує держава» на Півдні Європи та «капіталізмом, в якому домінує ринок» на Півночі Європи викликають лише посмішку; особливо, коли подивитися на скандинавські країни, або ж на німецьку соціальну політику чи на Сицилію. Навряд чи можна щодо нації застосувати наступне питання – ринок чи держава повинні визначати людське буття. Якщо прийняти до уваги європейські державні квоти, повсюди присутній лобізм та порятунок банків завдяки державам, а також фінансування держав завдяки внескам вкладників, то це питання стає таким, яке вже зовсім не має сенсу. Так само можна було б розрізняти країни за критерієм, згідно з яким було б: хто ж приймає більшу участь у народженні дітей – чоловіки чи жінки.

У названих літературних фантазіях італійського філософа особливо безвідповідальним є те, що вони без будь-яких емпіричних змістів підсилюють уподобання щодо новітніх агресивних національних стереотипів. Так, тоді вибірково «італійці» стають римсько-католицькими представниками насолоди життя, мафіозі, прихильниками Сільвіо Берлусконі чи шахраями, котрі роблять великі позики, щоб їх не повернути. Далі ставлять декілька грецьких націоналістів перед камерою й кажуть – саме такими є греки, та запевняють, що буцім то німців таких не буває. Джоржіо Агамбен, який не був би в змозі зрозуміло на протязі десяти хвилин сказати про демократію чи капіталізм, продає іншим свої думки, що буцім то німці це: а) протестанти, б) капіталісти (тобто шахраї), в) знову ж таки не нація, яка може бути показовою.

Але що ж це повинно означати – показова нація? Дивлячись на катастрофи 20-го сторіччя, можливо на таку роль змогли б претендувати Данці. Однак й тут необхідно було б додати – лише деякі Данці. Насправді ж така псевдо-філософська маячня людей, яким слід краще було б розібратися у справах, слугує лише підбурюванню до ворожості шляхом банальностей та фраз із словника вчень про культурні круги, котрі при підігріванні стають отруйними.

Примітки перекладача:

1. Джоржіо Агамбен (Giorgio Agamben) – сучасний італійський філософ (нар. у 1942), випускник Юридичного факультету Римського університету, зараз професор Венеціанського університету. Відомий також як актор, зокрема, у 1964 р. зіграв роль апостола Пилипа у фільмі «Євангелії від Матвія» режисера Паоло Пазоліні. Серед численних перекладів його робіт на різні мови є також декілька на російській мові, зокрема: «Грядущее сообщество» (2008), «Что современно?» (2012), «Открытое : человек и животное» (2012), «Что такое повелевать?» (2013).

2. Олександр Кожев (Alexandre Kojève) або Олександр Володимирович Кожевников (1902-1968) – російсько-французький філософ, представник нео-гегельянства. У 1920 р. емігрував з Росії до Німеччини, де навчався у Берлінському та Гейдельберзькому університетах (1921-1927). У 1928 р. він переїхав до Франції, де у 1937 р. отримав французьке громадянство. Статті та книги Кожева в останні роки перекладалися з французької на російську мову, зокрема: «Идея смерти в философии Гегеля» (1998), «Введение в чтение Гегеля: Лекции по Феноменологии духа, читавшиеся с 1933 по 1939 г. в Высшей практичес-

кой школе» (2003), «Понятие власти» (2007), «Атеизм и другие работы» (2007).

3. Далі автор називає відомих політиків католицького віросповідання, які вважаються батьками-засновниками Європейського Союзу (ЄС). Робер Шуман (Jean-Baptiste Nicolas Robert Schuman, 1886-1963) був французько-німецьким політиком, походив із Люксембурга, у 1946-1952 рр. був міністром фінансів, міністром закордонних справ, прем'єр-міністром Франції. Альчіде де Гаспері (Alcide de Gasperi, 1881-1954) – італійський політик, у період 1944-1954 рр. займав посади міністра закордонних справ, міністра внутрішніх справ, прем'єр-міністра Італії. Конрад Аденауер (Konrad Hermann Joseph Adenauer, 1876-1967) – в 1949-1963 рр. був федеральним канцлером Німеччини. Шарль де Голль (Charles André Joseph Marie de Gaulle, 1890-1970) - був президентом Франції в 1959-1969 рр.

4. Анжело Болаффі (Angelo Bolaffi) – сучасний італійський філософ, нар. в 1946 р., професор політичної філософії в Римському університеті «Ла Сапієнца».

5. Макс Вебер (Maximilian Carl Emil Weber, 1864-1920) – німецький соціолог-класик та філософ, автор численних праць, які також перекладені українською мовою. Зокрема, це такі книги: «Протестантська етика і дух капіталізму» (1994), «Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика» (1998), «Господарство і суспільство» (2013).

З німецької мови переклав Володимир Абашинік

УДК 811.161.1'243:378.147

Петренко Т.И.

старший преподаватель
кафедры иностранных языков
Харьковского экономико-
правового университета

Бондар О.В.

преподаватель
кафедры иностранных языков
Харьковского экономико-
правового университета

Проблемы обучения иностранных студентов русскому языку

Аннотация

В статье рассматриваются проблемы обучения иностранных студентов русскому языку.

Ключевые слова: иностранные студенты, русский язык, обучение, коммуникативная методика

Анотація

В статті розглядаються проблеми навчання іноземних студентів російській мові.

Ключові слова: іноземні студенти, російська мова, навчання, комунікативна методика.

Annotation

In the article the problems of teaching of foreign students to Russian are examined.

Keywords: foreign students, Russian, teaching, communicative method.

Украинские вузы стремятся к увеличению числа иностранных студентов как из дальнего, так и из ближнего зарубежья с целью интернационализации образования, так как в изолированной системе продвижение инноваций становится невозможным. Отметим, что, несмотря на проблемы, существующие в системе высшей школы Украины, получение высшего образования в украинских вузах остается привлекательным для иностранных студентов из разных стран мира. В условиях роста числа иностранных абитуриентов актуальной выглядит задача повышения эффективности языковой подготовки.

Основной целью обучения иностранных студентов русскому языку является обеспечение такого уровня знания русского языка, чтобы студент мог осуществлять учебно-познавательную деятельность средствами неродного языка в неродной материальной и социальной и культурной среде.

С позиций современной лингводидактики у иностранного студента должен быть сформирован такой уровень коммуникативной компетентности, который позволит продолжать успешное обучение в вузе. Известно, что коммуникативная компетентность включает в себя языковую, речевую и лингвокультурологическую компетентности.

Учитывая задачи обучения иностранных студентов неродному языку, в содержание коммуникативной компетентности включается и предметно-речевая компетентность, т.е. умение пользоваться основными понятиями и методами дисциплин, изучаемых на неродном языке.

Следует отметить также, что без обучения иностранных студентов научному стилю речи их подготовка, как специалистов, в украинских вузах будет неполноценной. С развитием коммуникативной методики преподавания русского языка, ориентированной на удовлетворение коммуникативных потребностей студентов, с разработкой теории общения, выделившей сферы общения, особое внимание следует уделить общению в учебно-профессиональной сфере. И хотя акцент сделан не на обучение языку, а на обучение общению, абсолютно ясно, что полноценное общение, необходимое для получения высшего образования, невозможно без базовых знаний русского языка. Важнейшим принципом обучения на неродном для студентов языке является принцип профессиональной направленности, предполагающий изучение общеобразовательных дисциплин соответственно профилю специальности, выбранной студентом.

Соответственно вышесказанному, на занятиях по русскому языку у студентов должны формироваться коммуникативные компетентности в учебно-научной сфере общения. Но очевидно, что обучение профессиональной лексике и общению в учебно-научной сфере невозможно с первых дней изучения русского языка как иностранного. Когда же нужно начинать обучение профессиональной лексике и общению в учебно-научной сфере на занятиях по русскому языку?

Как показывает практика, обучение профессиональной лексики и общению в учебно-профессиональной и учебно-научной сфере желательно необходимо начинать со второго месяца от начала изучения русского языка. Преподаватели русского языка практически не только отрабатывают лексико-грамматический материал, но и первыми вводят термины и понятия какой-либо учебной дисциплины. А так как весь грамматический материал вводился на лексическом уровне, введение необходимых терминов и понятий становится вполне возможным и не представляет особых трудностей для студентов. Преподаватель русского языка вводит термины и понятия определенной учебной дисциплины на основе уже изученного базового грамматического материала и постепенно использует все больше и больше новой профессиональной лексики при введении нового грамматического материала.

Таким образом, студент, овладевая грамматическими структурами русского языка, накапливает необходимый для развития коммуникативных компетенций и общения в учебно-научной сфере лексический материал. Навыки в любом виде речевой деятельности начинают формироваться уже на начальном этапе изучения русского языка. В это время студенты изучают русский язык в объеме элементарного уровня, на котором даются лишь элементарные сведения о системе русского языка. Не следует забывать также, что иностранные студенты находятся постоянно в языковой среде, общаясь с носителями языка, что делает процесс обучения более успешным.

Все вышесказанное должно учитываться при создании учебных пособий и курсов по русскому языку. Пособия по русскому языку для иностранных студентов должны опираться на содержание общеобразовательных дисциплин, изучаемых на каждом этапе обучения студентов в вузе, так как студенты должны видеть прямую связь между тем, что они изучают, и тем, что они должны делать в реальном общении, как в бытовой, так и в учебно-научной сфере.

Учебные пособия должны содержать тексты, характерные как для повседневного (бытового) так и для научного стиля речи: описание, повествование, рассуждение, т.е. тексты, работа с которыми поможет осуществить реализацию коммуникативных потребностей студентов. Современный учебник русского языка для иностранных студентов ни в коем случае не должен быть перегру-

жен теоретической информацией, напрямую не связанной с практическим применением языка. Психологической основой современного учебника по русскому языку как иностранному являются личностно-ориентированный и коммуникативно-деятельный подходы. Личностно-ориентированный подход позволяет обеспечить на материале учебника «индивидуальную зону творческого развития и самореализацию студента» на любом уровне владения языком.

Сегодня первое место среди методов обучения русскому языку как иностранному принадлежит коммуникативному методу (название предложено Е.И. Пассовым). Его целью является развитие у учащихся умений решать коммуникативные задачи средствами иностранного языка, свободно общаться с его носителями. Таким образом, язык усваивается во время естественного общения, организатором и участником которого является учитель. При этом ученик выполняет роль субъекта этого общения и постоянно должен действовать. Для методики нового времени характерно углубленное исследование речевого общения как формы взаимодействия людей посредством языка. Это направление методических исследований развивается под значительным влиянием коммуникативной лингвистики и рассматривает в качестве главных свойств изучаемого языка такие его качества, как:

- коммуникативность (так как назначение языка – быть орудием общения),
- системность (поскольку языковые средства взаимно организованы и должны изучаться в единстве), функциональность (языковые средства используются в целях осуществления коммуникаций и по этой причине содержание высказывания определяет порядок подачи и овладения языковыми средствами).

В своей исследовательской практике филологи давно признали необходимость международных связей, а также прямого доступа к каналам актуальной информации о культуре изучаемого языка и используют информационные технологии очень широко. Достоинство дистанционной формы обучения заключается в возможности организации самостоятельной работы учащихся в удобное для них время с помощью специальных компьютерных программ и контакта с преподавателем по электронной почте.

Коммуникативно-деятельный подход ориентирует создателей учебников на формирование у студентов коммуникативной

компетентности в реальных ситуациях учебной сферы общения, на формирование стойких и гибких навыков, способных к переносу. Учебник как часть триады «деятельность преподавателя – ученик – деятельность студента» должен отвечать главному требованию, предъявляемому к учебнику XXI века, а именно: учебник должен активизировать мыслительную деятельность учащихся. Такой учебник даст возможность осуществить гибкую модель обучения.

В текстовом материале должна быть представлена бытовая тематика, а также тематика, соответствующая содержанию общеобразовательных дисциплин, изучаемых на данном этапе обучения студента в вузе. Постепенно тексты бытовой тематики вытесняются текстами, соответствующими содержанию общеобразовательных дисциплин и текстами профессиональной и научной направленности. Каждый раздел учебника должен содержать определенное количество текстов одной и той же тематики, что даст преподавателю возможность предложить студентам одной группы разные тексты, таким образом осуществляя личностно-ориентированный, индивидуальный подход в обучении. Учебник должен также содержать разные типы упражнений (языковые и коммуникативные), позволяющие преподавателю индивидуализировать работу студентов как на занятии, так и во вне учебное время, учитывая их индивидуально-личностные особенности. При составлении учебника русского языка для иностранцев необходимо также учитывать комплексное использование современных технологий обучения, требующих учета присущих человеку от природы способов и каналов восприятия информации.

Таким образом, содержание текстов учебников, учебных пособий и учебных комплексов по русскому языку для студентов-иностранцев должно учитывать бытовую (повседневную) тематику и содержание общеобразовательных дисциплин, а система заданий должна быть направлена на формирование обще-учебных, предметно-речевых и речевых навыков и умений. Реализация коммуникативных потребностей студентов в учебно-научной сфере требует обучения (целенаправленно раздельного и взаимосвязанного) всем видам речевой деятельности, соответствующим формам учебных занятий на этапе подготовки на первом курсе вуза: аудированию (потребность в восприятии и усвоении информации, прежде всего на лекции); чтению (потребность в извлечении информации, прежде всего во время самостоятельной работы студентов);

письму (потребность в конспектировании лекции и текстов учебника); говорению (потребность в передаче информации, полученных знаний, в общении с преподавателями и студентами в реальных стандартных ситуациях учебно-познавательной деятельности). Несомненно, учебник призван сыграть основную роль в решении проблем обучения иностранных студентов русскому языку.

Литература

1. Алеева А.Я. Компоненты структуры готовности иностранных учащихся к обучению в вузе / А.Я. Алеева // Международное сотрудничество в образовании. – СПб., 2002. – Ч. 2. – С. 123-125.
2. Василенко Е.И., Добровольская В.В. Сборник методических задач по русскому языку/ М.: Русский язык, 2010.
3. Гузарова Н.И. Организационные и методические аспекты повышения эффективности предвузовской подготовки иностранных студентов / Н.И. Гузарова // Методология обучения и повышения эффективности академической, социокультурной и психологической адаптации иностранных студентов в российском вузе: теоретические и прикладные аспекты. – Томск, 2008. – С. 34-37.
4. Девятайкина В.В., Добровольская З.Н. и др. Методика преподавания русского языка как иностранного для студентов-нефилологов/ М: Русский язык, 1994.
5. Капитонова Т.И. Концепция дистанционного курса русского языка для обучения китайских студентов / Т.И. Капитонова, Н.И. Озерова // Обучение иностранцев на современном этапе. – Волгоград, 2003. – С. 54-58.
6. Капитонова Т. И., Московкин Л.В., Щукин А.Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / М: Русский язык. Курсы, 2009
7. Стародуб В.В. Актуальные проблемы языковой подготовки иностранных студентов к обучению в техническом вузе / В.В. Стародуб // Международное образование в начале XXI века. – М., 2005. – Ч. 1. – С. 275-279.
8. Филимонова Н.Ю. Предвузовская подготовка иностранных учащихся в рамках непрерывного образования / Н.Ю. Филимонова, А.Е. Годенко // Международное образование в начале XXI века. – М., 2005. – часть 1. – С. 50-57.

УДК 130.32

Mykola SaltanovDoktorand an der Philosophischen
Fakultät der Charkiwer Nationalen
Karazin-Universität**Philosophischen Erläuterungen des Problems der Anerkennung
in der modernen Welt**

Der Artikel ist im Ergebnis von der Konferenz „Die Werte der Sozialdemokratie und effektive Demokratie: wichtige Fragen von der kommenden Östlichen Partnerschaft in Vilnius“ geschrieben worden, 29. August 2013– 1. September 2013, bei der Friedrich Ebert Stiftung.

Анотація

У статті досліджуються філософські експлікації проблеми визнання у сучасному світі. Безпосередньою метою статті є доведення того, що в сучасній практичній філософії прямо чи побічно «визнання» може вважатися важливою умовою організації спільного людського життя. Дослідження поняття визнання має додати чіткості у встановленні меж та принципів людського співіснування та у виявленні нових тенденцій міждержавного спілкування.

Ключові слова: визнання, усупільнення, ідентичність, мультикультуралізм, права людини.

Аннотация

В статье исследуются философские экспликации проблемы признания в современном мире. Непосредственной целью статьи является доказательство того, что в современной практической философии признание прямо или косвенно можем приниматься в качестве важнейшего условия организации совместного бытия людей. Исследование понятия признания должно прибавить чёткости в установлении границ и принципов человеческого общения и в выявлении новых тенденций межгосударственного общения.

Ключевые слова: признание, обобществление, идентичность, мультикультурализм, права человека.

Summary

The article investigates the philosophical explication of the problem of recognition in the world today. The purpose of the paper is to prove that in modern practical philosophy recognition is considered as an important condition of organizing common life of people. Research

of concept of recognition helps to make clear limits and principles of human coexistence and to reveal new trends in intergovernmental relations.

Keywords: recognition, socialization, identity, multiculturalism, human rights.

Dieses Thema gewinnt heute an besonderer Aktualität im Kontext der deutsch-ukrainischen wissenschaftlichen und philosophischen Beziehungen. Das Problem der Anerkennung spielt dabei nicht nur eine wichtige Rolle bei der kritischen Reflexion des Stellenwerts von Freiheit und Menschenwürde in der gegenwärtigen ukrainischen Gesellschaft, sondern ist angesichts der gegenwärtigen Reformprozesse in der Ukraine besonders aktuell.

Wenn heute die Globalisierung die unzerstörbaren Grenzen der nationalen Staaten verwischt oder sogar öffnet, wenn die Menschen – gezwungen sind, eng mit vielfältigen kulturellen Formen, Werten, religiösen Systemen und politischen Perspektiven zu koexistieren, entsteht ein Bedürfnis nach der Schaffung von Erhaltungsbedingungen und der vernünftigen Vervielfältigung solcher Mannigfaltigkeit.

Kann „die Praxis“ oder „die Politik“ der Anerkennung, wie sie die moderne praktische Philosophie bestimmt, bei der Lösung dieser Aufgaben helfen, die sich den Menschen und der Menschheit stellen: die Vereinigung und zugleich die Vielfältigkeit der Lebensformen; der Kampf der Minderheiten für ihre Rechte; die Bekämpfung der Ursachen und die Milderung der Folgen des religiösen Fundamentalismus, des Extremismus und des Terrorismus; die Bestärkung der Toleranz, der Gleichheit und der Freiheit in der Gesellschaft? In welchem Maß hängen der Mensch, die Gesellschaft und der Staat von der Anerkennung ab? Das ist nur ein kleiner Teil jener Fragen, auf die die moderne praktische Philosophie Antworten zu finden versucht, während die Klassiker der deutschen Philosophie mit dem Realismus die Reflexion jener Fragen begannen, indem sie sich in einer weiten zeitlichen Entfernung von ihnen befanden. Heute können wir nur die wenden euch an entweder an Hegel oder an die praktische Philosophie Kants im Analysekontext der modernen Bewegungen für die „Anerkennung“ beobachten, während auf Fichte und Schelling in dieser Diskussion nur selten Bezug genommen wird. Aus der historisch-philosophischen Perspektive gibt es einen bemerkenswerten Mangel an einem ganzheitlichen Zugang zu Stellenwert und Rolle der „Anerkennung“ in der deutschen

klassischen Philosophie in ihrem Verhältnis zu den modernen Theoretikern.

Beginnend mit der neuzeitlichen Philosophie fing „die Anerkennung“ an, ihre kategoriale Gestaltung zu erwerben. Die Ausdruckskraft dieser Frage bei den philosophischen Vertretern der Neuzeit war schwach und damalige Denker erwähnten sie ausschließlich bei der Lösung anderer Fragen. Wenn wir als Beispiel T. Hobbes nehmen, hatte er keine Theorie „der Anerkennung“, aber im ontologischen Sinne spielte bei ihm diese Theorie eine Rolle des Instrumentariums, mit dessen Hilfe der Übergang vom natürlichen Zustand zum Staat („Krieg aller gegen alle“, Zustand der Rivalität, des Misstrauens, der Liebe zum Ruhm; ein Zustand, in dem es keine Gesetze und keine Gerechtigkeit gab, in dem das Eigentum, der Unterschied zwischen deinem und meinem fehlte; in dem, wenn die Gleichheit überhaupt existierte, dann die gleichen Möglichkeiten bedeutete, einander zu schaden) . Weil aber der Mensch ein vernünftiges Wesen ist, sucht und erreicht er, nach der Anordnung der Vernunft, mit der Notwendigkeit den Frieden, indem er den Naturzustand gegen das natürliche Gesetz tauscht, das außer der Bereitschaft der Menschen zum Frieden und zur Einhaltung der geschlossenen Vereinbarungen auch die Anerkennung durch jeden anderen als ihm gleichen von Natur aus fordert. Wenn wir uns an John Locke wenden, können wir bei ihm eine verwandte ontologische Bedeutung der „Anerkennung“ finden, die nach Locke im natürlichen Zustand die Rechte auf das Eigentum, auf das Leben und auf die Freiheit ermöglicht. Der Garant solcher „Anerkennung“ ist bei Locke der Staat mit dem verzweigten System der Bürgergesellschaft.

Dicht an das Bedeutungsbegreifen der „Praxis“ bzw. der „Moral“ der Anerkennung näherten sich die Vertreter der deutschen klassischen Philosophie an. Es gelang ihnen, die Kategorie „der Anerkennung“ auf das hohe theoretische Niveau der Betrachtung heranzubringen.

In der praktischen Philosophie Immanuel Kants ist vom hohen Wert der Entwicklung solcher Kategorien, wie der Kategorie der Liebe, der Ehre, der Achtung, der Würde, und der Gleichheit u.a.. „Die Anerkennung“ als ein Schlüsselmomente kann man im Kantschen Entwurf des ewigen Friedens aufsuchen, in dem beliebige gewaltsame Handlungen, die auf die Nichtanerkennung dieses oder jenes Staates gerichtet sind, unzulässig sind, weil die letzten nach dem Vorbild der moralischen Personen aufgebaut sind. Der Krieg als Werkzeug des Kampfes

für die Vorherrschaft und für die Anerkennung ist eine Erfindung des Naturzustandes, während jeder Staat als das gleichberechtigte Subjekt der internationalen Rechtsverhältnisse im Zustand des ewigen Friedens keinen Bedarf nach solchem Kampf hat. Und sogar mehr: ohne „die Anerkennung“ ist der Frieden selbst unmöglich.

Eine tief greifende ontologische Bedeutung und theoretische Begründung erlangt „die Anerkennung“ erst in der Philosophie von J.G. Fichte, nämlich in dessen Lehre über das Recht, in der die Hauptfrage lautet: Wie ist die die Gemeinschaft der freien Wesen als solcher möglich? Die Bezugnahme auf einige Aspekte seiner Philosophie wird uns helfen, das Herangehen an das Verständnis der modernen Philosophie an die Anerkennung“ neu zu definieren.

Höhepunkt der Konzeptualisierung der „Anerkennung“ war G.W. Hegels Philosophie. Schon in seinen frühen Werken verbindet Hegel „die Anerkennung“ mit der eigentümlichen Form der Vergesellschaftung. Dieser deutsche Denker betrachtet „die Anerkennung“ als solche, die das gesellschaftliche Sein und die Beziehungen des Individuum zu allen anderen normiert, weil ein Individuum die Subjektivität nicht im Kampf für die Anerkennung objektiv bestätigt, die nur in einem natürlichen (tierischen) Zustand vorhanden sein kann, sondern dadurch, dass er ein Bürger eines zivilisierten Landes, der Bürgergesellschaft ist, deren Einwohner sich der Bedeutung der Freiheit bewusst sind. Das, wofür man früher kämpfen musste („nicht auf Leben, sondern auf Tod“), ist heute eine Gegebenheit, die der Staat, die Bürgergesellschaft gewährleistet.

Eine wissenschaftliche Hypothese dieses Forschungsvorhabens (und der Dissertation insgesamt) besteht in der Vermutung, dass das Potential der theoretischen Verallgemeinerungen der deutschen Klassiker nur in der gegenwärtigen Diskussion mit den Vertretern der modernen praktischen Philosophie zum Vorschein gebracht werden kann. Und „die Praxis“, „die Kultur“, „die Politik“, „die Moral“ der Anerkennung, wie die Diskussion um „die Anerkennung“ oft genannt wird, ist eine Bedingung der Zivilisationskoexistenz sowohl der Menschen und der Kulturen, als auch der Staaten.

Deshalb erscheint in dem Artikel das Ziel der Aufspürung jene Aufgabe, die auf dem theoretischen und angewandten Niveau für „die Praxis“, „die Kultur“, „die Politik“ oder „die Moral“ bestimmt ist. Und zwar: In welchem Kontext und auf welche Weise kann „die Anerken-

nung“ verwendet werden? Wird „die Anerkennungspraxis“ ihre Wirksamkeit beweisen?

Also wo und auf welche Weise kann man „die Anerkennung“ verwenden? *Erstens* in der Sphäre der multikulturellen Gesellschaften. Die Forderung, die Autonomie für diese oder jene kulturelle Gruppe anzuerkennen, die ihre Existenz ermöglichen wird, stützt sich auf eine Idee der parallelen Existenz der vielfältigen Kulturen, die gegenseitig durchdringen, einander bereichern und entwickeln kann. Deshalb kann die Absage der Befriedigung der Anerkennung kultureller Gruppen, die auf den vermeintlich kleineren bzw. wenig bedeutenden Werten einer Kultur gegründet zu sein scheint, zum Kampf um die Anerkennung als die Bedingung der Existenz beliebiger Kultur führen.

Zweitens handelt es sich um die Diskriminierung. Wohl damit sind vielfältigen Bewegungen verbunden, die man eine beliebige Gruppe nennen kann, die für die Anerkennung dieser oder jener Minderheit kämpfen, und die seitens der Mehrheit unterdrückt wird. Man kann über nationale, politische, religiöse, kulturelle, sprachliche, sexuelle u.ä. Minderheiten reden, die zu den Objekten der kollektiven Diskriminierung werden. Im Laufe seines ganzen Lebens kann ein Mensch zu dieser oder jener Gruppe der Minderheiten gehören, wenn es nicht die sprachliche oder religiöse Minderheit ist, so könnte es eine politische oder ethnische Minderheit sein. Deswegen wird das Begreifen der Bedeutung der Anerkennung dieser oder jener Minderheiten in den modernen Gesellschaften bedeutsam genug sein. Dies kommt zum Ausdruck auch in den breiten Diskussionen um die Gewährleistung zusätzlicher Rechte oder anderer Privilegien an Minderheiten, was man in der modernen Literatur als „positive Diskriminierung“ bezeichnet (W. Kimlika, Ch. Taylor).

Noch eine Forschungssphäre der Anerkennungspraxis kann der Kampf der Frauen für die Gewährleistung oder Erweiterung des Wahlrechts sein, die im Großen und Ganzen ein Kampf der Frau für die Anerkennung ihrer Selbstständigkeit als Mensch wurde. Ein Blick in die Weltgeschichte zeigt, dass es genügend Beispiele ähnlicher Diskriminierung gab und gibt. So hatten die Bürger Griechenlands, die männlich und älter als 20 Jahre waren, in Athen das Stimmrecht. Dagegen hatten die Frauen, die Sklaven und die Ausländer kein Stimmrecht. Einige Beschränkungen des Wahlrechts blieben bis zum XX. Jahrhundert erhalten. In Großbritannien wurde zum Beispiel das allgemeine Wahlrecht erst 1928 eingeführt, als die Frauen zu den Wahlurnen zugelassen

wurden. In der Schweiz bekamen die Frauen die Vollmacht auf das Wahlrecht erst im Jahre 1971. Ein ähnliches Streben nach der Anerkennung als vollwertige Menschen und Bürger war stellte auch die Bürgerrechtsbewegung der Afroamerikaner dar. So wurden Afroamerikaner in einigen Staaten der USA erst 1960 erstmalig zu Wahlen zugelassen.

Zu einer besonderen Forschungssphäre der Anerkennung und des Vertrauens in die Gesellschaften und zwischen den Gesellschaften wird das Problem des religiösen Fundamentalismus, dem übermäßiger Konservatismus zugrunde liegt, aber auch die die Weigerung, das veraltende System der religiösen Werte an die Forderungen der globalisierten und teilweise säkularisierten Welt anzupassen. Betrachten wir das Beispiel des Konflikts zwischen den religiösen Konfessionen (z.B. zwischen den „christlichen“ und „islamischen“ Welten), die mit dem Bestreben der Religionen erklärt wird, zur primären Reinheit (etwa „der islamische Fundamentalismus“) primäre Reinheit. bzw. den Widerstand traditioneller Islamisten gegenüber der sogenannten „Westernisierung“, d.h. dem Aufzwingen westlicher Kultur und der Werte . Die religiösen Zusammenstöße entstehen infolge des Vertrauens- und des Anerkennungsmangels sowohl zwischen den Gläubigen verschiedener Konfessionen, als auch mitten in einer Konfession. In extremen Fällen kann sich religiöser Widerstand in Extremismus oder Terrorismus wandeln. Jedoch müssen religiöser Extremismus und der Terrorismus nicht zwangsläufig religiöse Gründe haben. Diese Phänomene entstehen in der Regel in der Folge von Vertrauensmangel und anderen Formen Aussöhnung. Der Extremismus, der jegliche Kompromisse und Verhandlungen ablehnt, hat das Erreichen eines einseitigen Ergebnisses ohne Anerkennung des Willens und der Interessen weder der Minderheit noch der Mehrheit zum Ziel. Der Terrorismus, das heißt die Nutzung des Terrors (seitens der nicht anerkannten Minderheit) als politisches Mittel, kann als eine unvernünftige und nicht akzeptable Form des Kampfes gegen die Unterdrückung und gegen die Diskriminierung bezeichnet werden. Aus diesem Grund wird der Terrorismus subjektiv bewertet: was eine Seite als Terrorismus bezeichnet, kann die andere Seite als Krieg für die Freiheit und für die nationalen, auch religiöse Befreiungsbewegung verstehen.

In den Gesellschaften, in denen „die Kultur- oder die Politikanerkennung“ nicht praktiziert wird, befinden sich auch Toleranz und die Achtung anderer auf einem niedrigen Niveau, d. h. es gibt politische, religiöse, rassistische und ethnische Unduldsamkeit. Hier entsteht die

Notwendigkeit, sowohl die Anwendungsmöglichkeit „der Anerkennungspolitik“ als auch ihre Wirksamkeit zu untersuchen. „Die Politik“, „die Praxis“, „die Kultur“ oder „die Moral“ der Anerkennung können die Menschheit von dem Widerstand, den Zusammenstößen, der Apathie befreien und für jeden Menschen gleiche Würde und Freiheit sowie gleiches Recht auf freie Entfaltung jedes Individuums als Mitglied der politischen Gesellschaft bringen.

In diesem Sinne ist die wissenschaftliche Hypothese dieses Forschungsvorhabens und der ganzen Dissertation, dass die Praxis, die Kultur und „die Anerkennungspolitik“ im breitesten Sinne eine Gesellschaft der freien und gleichen Wesen ermöglicht, denn wenn jeder den anderen nicht als frei und gleich wahrnehmen würde, und sich zu ihm als zum Raubtier verhielte, so könnte man über solche Gesellschaft kaum etwas sagen. Ob die Vermutung, dass eine beliebige Gesellschaft durch „die Anerkennung“ handlungsfähig wird, rechtmäßig ist, da die Anerkennung der unveräußerlichen Rechte für andere einerseits, und das Sich- Auferlegen der Pflichten anderer die Gesellschaft der freien und vernünftigen Wesen ermöglicht?

Die Mehrdimensionalität der Anerkennung, die die Forschungen fordern, zeigt sich auch in den Fragen der persönlichen oder kollektiven Identitätsbildung. Der Mensch hat mehr oder weniger die Neigung, sich mit der Abbildung anderer Persönlichkeiten oder einer ganzen sozialen Gruppe zu identifizieren bzw. ihr anzugehören oder nicht anzugehören. Ziemlich lang erwirbt der Mensch die Daten und die Vorstellungen über sich selbst aus den Beziehungen zu anderer Menschen zu ihm und davon ausgehend bildet sich seine Meinung in bedeutendem Maße über sich selbst. So kann die Abwesenheit der Anerkennung und des Verständnisses seitens anderer Menschen, oder aber die Unmöglichkeit sich auf diese oder jene Gruppe zu beziehen, das Individuum dazu führen, was auch als Identitätskrise bezeichnet wird. Einige Individuen können das Erreichen solcher Anerkennung als lebenswichtiges Ziel für sich stellen, bewerten aber seine Abwesenheit als große Niederlage.

Die Anerkennung ist eine Forderung, die nicht nur vom Menschen an den Menschen oder vom Menschen an den Staat gestellt wird, sondern auch eine Forderung, die vom Staat ausgehen kann. Dies ist dann der Fall, wenn es sich um die Rechtmäßigkeit handelt, die das Maß des Volksvertrauens zur Regierung bezeichnet. Das Problem der Anerkennung oder des Mangels an Rechtmäßigkeit entsteht dann, wenn das Volk das Vertrauen in die Regierung verliert. Es kann die Folge

eines totalen Verstoßes des Staates gegen unabdingbare Menschenrechte, die Auswirkung der Unterdrückung der kulturellen, religiösen, sprachlichen, politischen Rechte oder die Forderungen eines Bevölkerungsteiles oder des Volkes insgesamt sein. Davon ausgehend wird im modernen internationalen Recht angenommen, dass, wenn ein Staat grundlegende Menschenrechte verletzt, dadurch die Legitimität und Teile seiner Souveränität verliert. Hier kann man auf die Friedensinterventionen der internationalen Gemeinschaft in den Krisenregionen verweisen. Das Problem der Legitimität entsteht auch in diesem Kontext und bei gewaltsamen Regierungswechsel, Revolutionen, dem Umstürzen usw. Hier stellt das Bedürfnis der Regierung, sich die Anerkennung und das Vertrauen der eigenen Bevölkerung zu sichern, die Problemgrundlage dar. Auf diese Weise kann der Mangel an Vertrauen und Anerkennung zur Nichtakzeptabilität der Wahlergebnisse durch die Bevölkerung führen (etwa aufgrund des Vorwurfs der Verfälschungen). Ein anderes Szenario ist die Realisierung des Rechts des Volkes oder der ethnischen Gemeinschaft auf Abgliederung bzw. auf die Selbstbestimmung. Bei der Abgliederung entsteht ein Bedürfnis nach der Anerkennung der neuen Staatsbildung durch die internationale Gemeinschaft als Subjekt der internationalen Rechtsverhältnisse einerseits und durch die eigene Bevölkerung andererseits. Im ersten Fall wird die Abwesenheit solcher Anerkennung den Staat in der inneren Politik lähmen und im zweiten Fall aber in der Außenpolitik, in der der Staat die Wirksamkeit verlieren wird bzw. bestenfalls auf den Sachstatus zurückgeführt.

Heute werden die Probleme des Nationalstaates allmählich von den Fragen verdrängt, die man nur auf supranationalem Niveau lösen kann. Das ist schon das erwähnte Problem des Terrorismus, der Garantie „des ewigen Friedens“, der Menschenrechte und der ökologischen Sicherheit. Aber wie kann man ein solches Niveau der Einigkeit, der Solidarität und der Konsolidierung erreichen? Ob ein solches Niveau außer der Praxis, der Kultur und der Moral der Anerkennung möglich ist? Deshalb scheint heute auch die Erforschung der Anerkennungspolitik auf supranationalem Niveau notwendig.

Literaturen

1. Fichte J. G. Das System der Rechtslehre. – Vorgetragen von Ostern bis Michaelis, 1812. – 144 S.

2. Fichte J. G. Grundlage des Naturrechts nach Principien der Wissenschaftslehre. Hamburg Verlag von Felix Meiner, 1922, 1967. – 391 S.

3. Hegel G. F. W. Die Phänomenologie des Geistes. Verlag bei Joseph Anton Goebhardt, Bamberg und Würzburg: 1807. – 765 S.
4. Hegel G. F. W. Die Philosophie des Geistes Mit den mundlichen Zusätzen // Enzyklopadie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Dritter Teil. Suhrkamp: Berlin: 1830. – 418 S.
5. Hegel G. F. W. Grundlinien der Philosophie des Rechts, oder Naturrecht und Staatswissenschaft in den Grundrissen. Band 8. Verlag von Dunder und Humblot, Berlin: 1833. – 440 S.
6. Hegel G. F. W. Philosophische Propädeutik. Verlag von Dunder und Humblot, Berlin: 1826. – 211 S.
7. Honneth A. Anerkennung zwischen Staaten. Zum moralischen Untergrund zwischenstaatlicher Beziehungen // Axel Honneth . Das Ich im Wir. Studien zur Anerkennungstheorie / Axel Honneth – Berlin: Suhrkamp Verlag, 2010. – S. 181–201.
8. Honneth A. Kampf um Anerkennung. Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. – 301 S.
9. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf / Kant Immanuel. Sammlung. Felix Meiner Verlags: Hamburg, 1992. – S.49-82.
10. Kymlicka W. Multikulturalismus und Demokratie : über Minderheiten in Staaten und Nationen. Frankfurt am Main; Wien: Büchergilde Gutenberg, 2000. – 157 S.
11. Schelling F. W. J. System des transzendentalen Idealismus. Tübingen: Verlag von Cottasschen Buchandlung. – 1800. – 491 S.
12. Taylor Ch. Negative Freiheit? Zur Kritik des neuzeitlichen Individualismus. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. – 319 S.
- 13.** Taylor Ch. Wieviel Gemeinschaft braucht die Demokratie? Aufsätze zur politischen Philosophie. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001. – 284 S.

УДК 130.32

Салтанов М. В.

аспірант філософського
факультету Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

Філософські експлікації проблеми визнання у сучасному світі
(переклад попередньої статті німецькою мовою)

Стаття написана за результатом конференції, що організована Фондом Фрідріха Еберта «Цінності соціальної демократії та ефективної демократії: важливі для обговорення питань напередодні Саміту Східного партнерства у Вільнюсі», 29 серпня 2013 року

Дана тема набуває сьогодні особливу актуальність у контексті німецько-українських наукових і філософських відносин. Проблема визнання відіграє важливу роль у критичній рефлексії щодо місця цінностей свободи та людської гідності в сучасному суспільстві. Метою статті є дослідження розгортання проблеми визнання у сучасному світі з філософської точки зору.

Сьогодні, коли глобалізація розмиває чи навіть відкриває колись непорушні межі національних держав, коли люди вимушені зближено співіснувати із різноманітними культурними формами, цінностями, релігійними системами, політичними перспективами, виникає потреба у створенні умов збереження та розумного розмноження такого різноманіття. Чимало дослідників (Ю. Габермас, Ч. Тейлор, А. Гоннет, В. Кимліка тощо) вважають, що умовами збереження та розширення різноманіття в самому широкому розумінні є чи то «політика» чи то «практика чи то «культура» визнання між усіма суб'єктами взаємодії, тобто як між людьми так і між державами.

Науковий інтерес для дослідження теми складають наступні питання: чи може «практика» або «політика» визнання зарадити розв'язанню задач, які стоять перед людиною і людством: єднання, а разом з тим різноманіттю суспільств, боротьбі меншин за права, пом'якшенню причин та наслідків релігійного фундаменталізму, екстремізму і тероризму, утвердженню толерантності, рів-

ності та вільності в суспільстві? В якій мірі людина, суспільство і держава тримається й залежить від визнання? Коли йдеться про *проблему визнання*, то що мається на увазі? Під проблемою прийнято розуміти зазвичай складне теоретичне або практичне завдання, що потребує розв'язання, вивчення або дослідження. Тому у статті постає мета виявлення того завдання, яке покладено (скажімо на теоретичному і прикладному рівні) на практику, культуру чи політику визнання. Де і у який спосіб може бути застосоване «визнання»? Чи засвідчить практика «визнання» свою ефективність?

То ж де і у який спосіб може бути застосоване «визнання»? По-перше у сфері *мультикультурних суспільств*. Вимога визнати автономію за тою чи іншою культурною групою, що властива таким суспільствам і взагалі уможливило його, базується на ідеї паралельного існування різноманітних культур задля взаємного проникнення, збагачення і розвитку одна одної. Тому, відмова у задоволенні визнання якоїсь культурної групи, що ґрунтується, скажімо, на уявності меншої цінності якоїсь культури, може призводити до боротьби за визнання як умови мирного співіснування багатьох культур.

По-друге, коли йдеться про дискримінацію, тобто відмову у визнанні тим чи іншим *меншинам*, у такий спосіб, позбавляючи їх права на автономне і своєрідне існування. Чи не з цим пов'язані різноманітні рухи за визнання тих чи інших меншин, якими можна назвати будь-яку групу, яка зазнає утисків з боку більшості. Мова може йти про національні, політичні, релігійні, культурні, мовні тощо меншини, які стають об'єктами колективної дискримінації. За своє життя людина так чи інакше може опинитися у тій чи іншій групі меншин, якщо це, скажімо, не мовна чи релігійна меншина, то цілком може бути політична чи етнічна. Тому, усвідомлення важливості визнання тих чи інших меншин в сучасних суспільствах стає доволі значущим, що виражається у розгорнутих дискусіях щодо надання меншинам додаткових прав чи інших форм привілеїв, що називається позитивною дискримінацією.

Ще однією сферою дослідження практики визнання може стати *боротьба жінок* за надання чи розширення для них, скажімо, виборчого права, яка за великим рахунком стала боротьбою жінки за визнання її самодостатності як людини. Досить звернутися до світової історії, в якій чимало прикладів подібної дискримінації. Так, у Греції в Афінах право голосу мали громадяни чолові-

чої статі старше 20 років; права голосу не мали жінки, раби і іноземці. Деякі обмеження виборчого права зберігалися аж до XX століття. Наприклад, у Великобританії виборче право стало загальним з 1928 року, коли до дільниць були допущені жінки, у Швейцарії повноту виборчого права жінки отримали лише у 1971 р. Подібні прагнення визнання розумної істоти як повноцінної людини були властиві і афроамериканцям. Так, у США у деяких штатах вперше до голосування допустили афроамериканців лише у 1960 році.

Особливою сферою дослідження визнання та довіри у суспільствах і між суспільствами стає проблема релігійного фундаменталізму, що представляє собою надмірну консервативність, неспроможність, а частіше небажання пристосовувати застарілу систему релігійних цінностей до вимог глобалізованого і почасти секуляризованого світу. Як приклад можна навести протистояння між релігійними конфесіями («християнським» і «ісламським» світами, наприклад), що пояснюється прагненнями релігії повернутися до первинної чистоти (як от «ісламський фундаменталізм»), пручаннями традиційних ісламістів так званих «вестернізації», тобто нав'язуванню західної культури і цінностей. Релігійні зіткнення досить часто як раз виникають на ґрунті браку довіри і визнання як між віруючими різних конфесій так і у середині однієї. У крайніх випадках релігійного протистояння може йти як про екстремізм так і тероризм. Але екстремізм і тероризм не обов'язково повинні мати релігійне підґрунтя. Ці явища, як правило, виникають при прогресуючому браку довіри та інших форм примирення. Екстремізм, який заперечує будь-які компроміси і переговори налаштований на досягнення однобічного результату, без визнання волі та інтересів чи то меншості чи то більшості. Що стосується *тероризму*, який означає використання терору (з боку невизнаної меншості) в політичних цілях, то він також може бути однією з нерозумних і неприйнятних форм боротьби проти пригнічення і дискримінації. Тому, тероризм можна оцінювати досить суб'єктивно: те, що одні називають тероризмом, інша сторона може називати війною за свободу, як національний, релігійний визвольні рухи.

У суспільствах, в яких не практикують «культуру» чи «політику» визнання досить низький рівень *толерантності та поваги до інших*, тобто наявна політична, релігійна, расова, етнічна нетерпимість. І тут також постає необхідність дослідити як можливість

застосування «політики визнання» так і її ефективність. Політика визнання за кожною людиною в рівній мірі гідності і свободи, право на відмінність кожної людини як члена політичної спільноти може позбавити людство протистоянь, зіткнень, апатії.

В такому сенсі, наскільки правомірні припущення, що практика, культура і в самому широкому сенсі «політика» визнання уможлиблює спільноту вільних і рівних істот, бо якщо б кожен сприймав іншого не як вільного і рівного, й відносився до нього як до хижого звіра, то навряд чи можна було говорити про суспільство як таке? Чи є правомірним те припущення, що через «визнання» будь-яке суспільство знаходить себе дієздатним, бо визнання за іншим невід'ємних прав з одного боку, і накладання на себе обов'язків з іншого, уможлиблює спільноту вільних і розумних істот?

Багатомірність визнання, яке потребує дослідження, проявляє себе і у питаннях формування ідентичності чи то особової чи то колективної. Людина у той чи іншій мірі має схильність ідентифікувати себе у віддзеркаленні як іншої особистості так і цілої соціальної групи, відносячи себе до неї чи ні. Досить тривалий час людина набуває дані та уявлення про себе з відношення до неї інших людей і виходячи з цього у значній мірі формує свою думку про себе. Так відсутність визнання і розуміння з боку інших людей, чи не можливість віднести себе до тої чи іншої групи може привести індивіда до того, що інколи називають кризою ідентичності. Деякі індивіди можуть ставити собі за життєву мету досягнення такого визнання, а його відсутність розцінюють як велику поразку.

Визнання – це вимога не лише адресована від людини до людини чи від людини до держави, але й вимога, що може виходити від держави. Останнє має місце тоді, коли йдеться про *легітимність*, що позначає *міру довіри народу до влади*. Проблема визнання або браку легітимності відбувається тоді, коли народ втрачає довіру до влади. Це може бути наслідком тотального порушення державою невід'ємних прав людини, наслідком пригнічення культурних, релігійних, мовних, політичних прав чи вимог частини населення чи народу в цілому. Звідси, у сучасному міжнародному праві вважається, що якщо держава порушує фундаментальні права людини, вона позбавляється легітимності і частки суверенітету. Тут можна пригадати миротворчі інтервенції міжнародної спільно-

ти у проблемні точки. Також проблема легітимності у цьому контексті виникає і при насильницькій зміні влади, революції, перевороту тощо. Проблема тут становить потреба влади здобувати собі визнання і довіру серед власного населення. Так, брак довіри і визнання може поставати й при не сприйнятті населенням результатів виборів, під час яких, громадяни підозрюють владу у фальсифікаціях, при реалізації права народу чи етносу на відокремлення, на самовизначення. При відокремленні, наприклад, виникає потреба у визнанні утворення з боку міжнародної спільноти як суб'єкту міжнародних правовідносин з одного боку і власного населення з іншого. У першому випадку відсутність такого визнання паралізує державу в внутрішній політиці, а у другому випадку в зовнішній політиці, де держава позбувається дієвості і в кращому випадку зводиться до статусу речі.

Сьогодні проблеми національної держави поступово витісняються питаннями, які можна вирішити лише на наднаціональному рівні: це вже згадана проблема тероризму, забезпечення «вічного миру», прав людини, екологічні проблеми. Але як досягти подібного рівня згуртованості, солідарності та консолідації? Чи можливий такий рівень поза практикою і культурою визнання? Тому, сьогодні цілком необхідним видається дослідження політики визнання і на наднаціональному рівні.

ТРИБУНА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 349.6

Карачарова В.А.
магістр Харківського
економіко-правового
університету

Сучасний стан правового забезпечення використання земель лісгосподарського призначення

Анотація

Стаття присвячена актуальним питанням сучасного стану правового забезпечення використання земель лісгосподарського призначення. Розглядаються правові аспекти використання земель лісгосподарського призначення та співвідношення з нормами земельного законодавства.

Ключові слова: землі лісгосподарського призначення, земельна ділянка, лісові ресурси, земельні лісові ділянки.

Аннотация

Статья посвящена актуальным вопросам современного состояния юридического обеспечения использования земель лесохозяйственного назначения. Рассматриваются правовые аспекты использования земель лесохозяйственного назначения и их соотношение с нормами земельного законодательства.

Ключевые слова: земли лесохозяйственного назначения, земельный участок, лесные ресурсы, земельные лесные участки.

Annotation

The article is devoted the pressing questions of the modern standing of the legal providing of the use of earths of the forest setting. The legal aspects of the use of earths of the forest setting and their correlation are examined with the norms of the landed legislation

Keywords: earths of the forest and economic setting, lot land, forest resources, lot forest lands

Перетворення в структурі земельних відносин в Україні у зв'язку з проведенням земельної р зумовило перегляд відносин правового регулювання використання земель лісгосподарського призначення. Важливе значення мають співвідношення норм лісового та земельного законодавства. Це зумовлено тим, що земельні

та лісові ресурси відносяться до природних ресурсів, лісові ресурси невіддільні із земельними ресурсами.

Що ж стосується правових аспектів, то слід зазначити, що чинний Лісовий кодекс України [1] (далі – ЛК України) був прийнятий 21 січня 1994 р. і він був «адаптований» під положення Земельного кодексу України від 13 березня 1992 р. [2]. Тому з прийняттям 25 жовтня 2001 р. та введення в дію 1 січня 2002 року Земельного кодексу України (далі – ЗК України [3]) нагальної потреби оновлення потребують норми чинного лісового законодавства. В окремих випадках, а саме: питання використання земель лісогосподарського призначення їх власниками та лісокористувачами, відносини власності та управлінські функції не відповідають нормам земельного та екологічного законодавства. Зазначені аспекти повинні бути врегульовані за допомогою, по-перше, розуміння того, що земельні та лісові ресурси, це не лише природні об'єкти, а й об'єкти цивільно-правових відносин; по-друге, на власників земель лісогосподарського призначення та користувачів мають бути встановлені жорсткі обмеження та вимоги щодо їх належного (ефективного) використання, охорони та відтворення і, по-третє, систематизація, а надалі й уніфікація положень державного земельного кадастру та лісового кадастру та ведення обліку лісів. З часом повинен залишитися лише державний земельний кадастр, який буде містити в собі відомості не лише про земельні ділянки, а й решту природних об'єктів, які на них знаходяться.

Комплексного предметного аналізу правового регулювання використання земель лісогосподарського призначення в Україні не проводилося. На сьогоднішній день окремим аспектам використання земель лісогосподарського призначення їх охорони та відтворення присвячені таких праці вчених як: В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, І.О. Іконіцька, І.І. Каракаш, М.І. Краснов, П.Ф. Кулинич, В. В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Н.І. Титова, М.В. Шульга, В.В. Янчук, В.З. Янчук та ін.

Особлива економічна і соціальна роль земель лісогосподарського призначення зумовлена їх унікальним природними фактором та правовим режимом. Головний із них – здатність лісогосподарської діяльності, відповідно до розділу V ЛК України [1] і виробництво через спеціальне лісокористування, відповідно до глави 13 ЛК України [1].

Разом з тим, проблемними залишаються питання використання земель лісогосподарського призначення і неоднозначним є їх правовий режим та недосконалість законодавства, яке його регулює.

У першу чергу необхідно відзначити, що правовий режим таких земель визначається одночасно двома кодексами Земельним та Лісовим. У цих Кодексах існує певна термінологічна неузгодженість у визначенні понять «земельні ділянки лісогосподарського призначення», що ускладнює можливість визначення цих земельних ділянок як об'єктів права власності чи користування.

Так, згідно зі ст. 55 ЗК України [3] до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. У ч. 1 ст. 5 ЛК України [1] дано ширше визначення поняття «землі лісогосподарського призначення як лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства». Крім того ЛК України визначає земельні лісові ділянки як земельні ділянки лісового фонду України з визначеними межами, які надаються або вилучаються у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства. Лісовий фонд – це усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них. У свою чергу, нелісові землі – це ділянки, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

Враховуючи таку різноманітність земель, які відповідно до вказаних норм ЛК України та ЗК України можуть входити до категорії земель лісогосподарського призначення, віднести конкретну земельну ділянку до цієї категорії можливо лише при дослідженні матеріалів лісовпорядкування, планово-картографічних матеріалів земельної ділянки з описом меж та експлікацією угідь і аерофотозйомкою.

Ще одним проблемним питанням, яке може виникнути при дослідженні правового режиму земель лісогосподарського призначення, є питання визначення власника і користувача таких земельних ділянок. Відповідно до ч. 2 ст. 56 ЗК України [3] землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. При чому, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь фермерських та інших господарств. Згідно з ч. 2 ст. 79 ЗК України [3] право власності на земельну ділянку поширюється у її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться. Аналогічні положення містяться і в ст. 12 та 13 ЛК України [1]. З положень зазначених статей випливає, що власник земельної ділянки одночасно є власником лісу, який на ній знаходиться.

Складніша ситуація у даному випадку із землекористуванням та лісокористуванням. Так, відповідно до ст. 57 ЗК України [3] (в редакції до 8 лютого 2006 року), земельні ділянки лісового фонду могли надаватися у постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, а на умовах оренди – іншим підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи, для ведення лісового господарства, спеціального використання лісових ресурсів і для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт тощо. У 2006 році Законом України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» [4] до ЗК України та ЛК України було внесено зміни. Згідно з цими змінами до ст. 57 ЗК України [3] земельні ділянки лісогосподарського призначення можуть надаватися лише у постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства. На відміну від землекористування, згідно зі ст. 16-18 ЛК України [1] право користування лісами може бути постійним і тимчасовим. Право постійного користування лісами набувається спеціалізованими державними лі-

согосподарськими підприємствами, іншими державними підприємствами, установами та організаціями, у яких створено спеціалізовані лісгосподарські підрозділи. Суб'єктами правовідносин тимчасового користування лісами можуть бути власники лісів або уповноважені ними особи, підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи. Право тимчасового користування є довгостроковим – від 1 до 50 років і, короткостроковим – терміном до 1 року. З огляду на положення вказаних статей, користувач земель лісгосподарського призначення, який набув їх, наприклад, в оренду до 2006 року, не є одночасно користувачем лісу. Крім того, якщо цей суб'єкт не є спеціалізованим лісгосподарським підприємством чи підприємством, на базі якого створені спеціальні лісгосподарські підрозділи, то в його користуванні земельні ділянки лісгосподарського призначення перебувати не можуть.

В умовах, коли згідно з чинним законодавством України складно визначити, хто є дійсним власником земель лісгосподарського призначення, і хто їх правомірно використовує, а ефективні заходи охорони таких земель взагалі відсутні, ситуація, що склалася у даній сфері лише сприяє постійним зловживанням, несанкціонованій вирубці лісу, неправомірній зміні цільового призначення.

Література

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. // ВВР України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.
2. Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 р. // ВВР УРСР. – 2001. – № 10. – Ст. 98.
3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 3-4. – Ст. 27.
4. Про внесення змін до Лісового кодексу України: закон України від 8 лютого 2006 р. // ВВР України. – 2006. – № 21. – Ст. 170.

УДК 349.412(477)

Кудим А.Й.

студентка 5-го курсу
факультету права та
підприємництва
Харківського економіко-
правового університету

Особливості права приватної власності громадян України на земельні ресурси

Анотація

У статті представлено загальнотеоретичну характеристику змісту права приватної власності на землю. Досліджено питання про визначення даного права та обсяг правомочностей власника землі. Особливу увагу звернуто на особливість землі як об'єкта права приватної власності, її вплив на здійснення правового регулювання даних відносин.

Ключові слова: право власності на землю, земельні відносини, земельна ділянка, земельна частка (пай), землі сільськогосподарського призначення, обмеження права власності.

Аннотация

В статье представлена общетеоретическая характеристика содержания права частной собственности на землю. Исследовано определение данного права и объем правомочностей собственника земли. Особое внимание обращено на особенность земли как объекта права частной собственности, ее влияние на осуществление правового регулирования данных отношений.

Ключевые слова: право собственности на землю, земельные отношения, земельный участок, земельная доля (пай), земли сельскохозяйственного назначения, ограничение права собственности.

Annotation

In the article general theoretic description of maintenance of right of private ownership is presented on earth. Determination of this right and volume of pravomochnostey owner of earth is investigational. The special attention is turned on the feature of earth as an object of right of private ownership, its influence on realization of the legal adjusting of these relations.

Keywords: right of ownership on earth, landed relations, lot land, landed stake (share), earths of the agricultural setting, limitation of right of ownership.

Постановка проблеми. Ліквідація в умовах ринкової економіки права виключної державної власності на землю і перехід до різноманітних форм власності на земельні ділянки дає можливість по-новому підійти до сутності землі як об'єкта земельних відносин, використання її як основного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві та місця проведення будь-якої діяльності. Тому закріплення землі у приватну власність окремих суб'єктів повинно здійснюватися за особливими законодавчими правилами, які враховують природні риси землі як об'єкта господарювання, а обіг земельної нерухомості повинен правильно поєднуватися з функціонування землі як об'єкта природи.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Важливим елементом процесу реформування та демократизації усіх сфер суспільства в Україні стало формування правової держави, яка покликана забезпечити виконання конституційного принципу верховенства та забезпечувати недоторканність і захист важливих соціальних та економічних цінностей, прав людини і громадянина. До найголовніших з таких цінностей віднесена і приватна власність громадян України на землю, що дає забезпечити життєдіяльність людини.

Незважаючи на те що Конституція України встановила не тільки різноманіття, але й рівність усіх форм власності на землю, земельне законодавство в основному регулює питання, які стосуються приватної власності на землю.

Постановка задачі та її розв'язання. Метою роботи є розкриття поняття і сутності правового регулювання інституту права приватної власності на землю та сутність правосуб'єктності землевласників, які використовують землі для різних потреб і зобов'язані здійснювати заходи щодо комплексної охорони та відтворення земель, а також визначення на основі теоретичного обґрунтування і практичного матеріалу особливостей відносин права приватної власності на землю в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.

Інститут права приватної власності на землю – один з найбільш важливіших інститутів земельного права, норми якого регулюють суспільні відносини належності землі визначеним законом

категоріям суб'єктів цього права. Вказаний інститут покликаний врегулювати конфлікт інтересів і встановити справедливий баланс між різними суб'єктами права приватної власності на землю. Правове регулювання земельних відносин в значній мірі обумовлене властивостями та суспільною важливістю самого об'єкта приватної власності – землі як основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави.

Основний матеріал дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Земельним законодавством встановлюється спеціальний правовий режим щодо набуття права власності на земельні ділянки та здійснення громадянами правомочностей власника, що обумовлено особливостями цього об'єкта права власності та його значенням в суспільстві. Ці особливості полягають в тому, що об'єктом права приватної власності є не земля взагалі як фізичний об'єкт матеріального світу, а земельна ділянка як правова категорія з чітко окресленими межами. Звідси й особливий порядок набуття права власності: придбання земельних ділянок за договором купівлі-продажу або набуття шляхом прийняття спадщини, потім відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості), одержання державного акта на право власності. Тільки після дотримання цих вимог власник може приступити до використання і розпорядження земельною ділянкою.

Землі як об'єкт права власності, має особливості, що впливають на формування належної правової свідомості громадян до неї, визначення правового статусу суб'єктів права земельної власності і правового регулювання реалізації відносин земельної власності.

Розрізняють право приватної власності на землю в об'єктивному і суб'єктивному розуміннях. Право приватної власності в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які регулюють відносини власності в тій чи іншій правовій системі, закріплюють володіння, користування і розпорядження власністю, охороняють і захищають власність від протиправних дій третіх осіб.

Право приватної власності у суб'єктивному розумінні – це закріплена у відповідних нормах можливість конкретного власника володіти, користуватися, розпоряджатися належною йому власністю на власний розсуд, але в межах, передбачених законом.

Об'єктом правовідносин приватної власності на землю в Україні є землі як природний ресурс, що виконує екологічні, біологічні, економічні, соціальні функції та зареєстрований в юридично визначених документах в якості об'єкта володіння, користування і розпорядження.

Змістом правовідносин власності на земельну ділянку є сукупність правомочностей власника земельної ділянки. Вони знаходять своє вираження у правах та обов'язках власників земельних ділянок. Держава не просто встановлює правові вимоги (обов'язки власника), але й заохочує власника земельної ділянки виконувати ці вимоги з метою збереження і відтворення родючості ґрунтів, захисту земель від негативних наслідків виробничої діяльності.

Первісне джерело будь-якого багатства суспільства – землі сільськогосподарського призначення. За умов гострої економічної кризи їхнє значення непомірно зростає, оскільки йдеться про продовольчу безпеку держави, про вирішення проблем життєзабезпечення громадян. Тому, можна говорити про незамінну не лише економічну, а й соціальну функцію цих земель.

Об'єктом права власності на землю є земельна ділянка як об'єкт права приватної власності, земельна ділянка відповідає ознакам, установленим для об'єкта земельного права і цивільного права як нерухоме майно. Крім того, щоб бути об'єктом права приватної власності, земельна ділянка повинна бути вільною від законодавчих обмежень надання землі громадянам України, які повинні дотримуватися цільового призначення земельної ділянки – використання земельної ділянки за призначенням, визначеним на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку.

За своїм змістом право на земельну частку (пай) суттєво відрізняється від права власності на виділену в натурі земельну ділянку, тобто права володіння, користування і розпорядження. Зміст права на земельну частку (пай) складає право вимоги особи, яка має право на земельну частку (пай) і визнану законодавством можливість реалізувати це право, про виділення в натурі (на місцевості) конкретної земельної ділянки. Законодавством України передбачено існування особливого документа, який посвідчує право на земельну частку (пай), – сертифіката на право на земельну частку (пай). Проте недоцільність правовстановлюючого документа (сертифіката), оскільки право власності на умовний пай може бути

безперешкодно підтверджене державним актом на право приватної власності на землю. Оскільки сертифікат посвідчує право зобов'язального характеру, його не можна порівнювати із державними актами, які посвідчують право власності.

Права громадян України власників земельних ділянок гарантовані законом, тобто ці права можуть бути обмежені лише у випадках, прямо передбачених законом, а також на підставах, передбачених законом, право власності на земельну ділянку або її частину може бути припинено. Втручання в діяльність власників земельних ділянок з боку державних органів може мати місце лише в разі порушення власником земельного законодавства.

Право приватної власності на землю на сучасному етапі розвитку суспільства не є абсолютним дане право обмежується в законодавчому порядку в інтересах суспільства. Необхідність обмеження права власності на землю в Україні впливає і з статті 41 Конституції України, якою передбачено, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Важливе значення для визначення меж здійснення прав на землю мають обмеження цих прав.

Що ж до реалізації уже набутого права приватної власності на земельні ресурси, то правомочності їх власника обмежені законом в інтересах охорони і збереження земельних об'єктів, які є основою життєдіяльності людства, а значить, в інтересах всього суспільства. Так, законодавство вимагає тільки цільового використання земельних ресурсів відповідно до умов їх призначення. У разі зміни форм власності на землю, на якій знаходяться пам'ятники природи, заповідні урочища, парки-пам'ятники садово-паркового мистецтва, нові землевласники відповідно до вимог ст. 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження незалежно від їх наміру використовувати набуту у власність землю.

Використання земельної ділянки не за цільовим призначенням, способами, що призводять до зниження родючості ґрунтів, їх хімічного і радіоактивного забруднення, погіршення екологічної обстановки чи невикористання протягом одного року земельної ділянки, наданої для сільськогосподарського виробництва та протягом двох років для несільськогосподарських потреб – це діяль-

ність (чи бездіяльність) власника, яка тягне за собою застосування до нього встановлених законодавством санкцій.

З цільовим призначенням земель пов'язано багато правових норм, які регламентують різні правові аспекти використання земель. Чинне земельне законодавство визначає лише певні критерії до визначення цільового призначення категорії земель, а не конкретних земельних ділянок, подекуди розглядаючи їх як рівнозначні. Проте земельні ділянки, віднесені до однієї категорії земель, також можуть використовуватися за різним цільовим призначенням. З цього приводу в юридичній літературі, зазначається, що кожна із категорій земель становить узагальнене цільове призначення земельних ділянок, що входить до тієї чи іншої категорії.

Розвиток приватної власності на землю, гарантій права на землю, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель дасть змогу створити оптимальні умови для розвитку екологічно збалансованого землекористування.

Висновки. Таким чином, земля – це основа самого існування і життєдіяльності людини, вона виступає як найважливіший природний ресурс та займає найголовніше місце для господарської та іншої діяльності. Приватна власність на землю стимулює її економічне зростання завдяки ефективному використанню земельних ресурсів. Переваги приватної власності стають очевидними, коли існує ефективно функціонуючий ринок землі. Ефективна програма продажу землі якісно вплине на структуру надходження коштів до місцевих бюджетів, що позитивно позначиться на фінансовій ситуації на економічному розвитку і створенні робочих місць.

Перспективи подальших досліджень. Приватна власність на землю стимулює її економічне зростання, вона забезпечує кращий доступ до землі як капіталу, який не втрачає вартості, бо земля здатна утримувати, а з часом підвищувати вартість, пов'язану з економічною діяльністю.

Комплекс заходів стосовно регулювання земельної власності повинен бути спрямований на реалізацію державної політики та ефективне використання наявного потужного земельно-ресурсного потенціалу держави. Повинні бути необхідні умови для того, щоб у короткі терміни завершити формування системи землевласності, яка б відповідала сучасним вимогам інтересам усього Українського народу. Від остаточного розв'язання проблем власності на землю залежить соціально-економічний розвиток Української держа-

ви. Тому, метою подальших досліджень питань, пов'язаних з правовою регламентацією відносин права приватної власності на землю, що є важливим для підвищення ефективності земельного законодавства, яке потребує розвитку в спеціальній системі законодавчих і підзаконних актів, які б дали змогу впорядкувати сферу земельних відносин та подолати ряд суперечностей, що мають місце у нинішній практиці землевласності.

Література

1. Носік В.В. Земельна ділянка як об'єкт права власності // Приватизація землі: закон, практика, проблеми. – 2003. – № 1. – С. 38-40.
2. Кулинич П.Ф. Право власності на землю в Україні та його реалізація // Нотаріат для Вас – 2007. – № 7. – С. 28-40.
3. Титова Н.І. Землі як об'єкт правового регулювання // Право України. – 1998. – № 4. – С. 10-15.
4. Бондар О.Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України. – К.: Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2005. – 20 с.
5. Заставська Л.П. Право власності на землю в Україні (розвиток та основні риси). – К.: Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України. – 2003. – 179 с.

УДК 349.422

Михайлова І.В.
магістр Харківського
економіко-правового
університету

Проблеми правового регулювання ведення державного земельного кадастру

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням та проблемам правового регулювання державного земельного кадастру. Розглядаються правові аспекти порядку ведення державного земельного кадастру.

Ключові слова: земельний кадастр, земельно-кадастрова документація, експертиза землевпорядної документації.

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам и проблемам юридического обеспечения государственного земельного кадастра. Рассматриваются правовые аспекты порядка ведения государственного земельного кадастра.

Ключевые слова: земельный кадастр, земельно-кадастровая документация, экспертиза землеустроительной документации.

Земельні відносини в Україні, а саме порядок їх впорядкування, потребує нагального правового врегулювання. На сьогодні, чинне земельне законодавство є досить розбудований, але не дивлячись на це, існують проблеми щодо порядку ведення державного земельного кадастру. Це зумовлено тим, що Закон України «Про Державний земельний кадастр» [1] був прийнятий лише в 2011 році, і його положення спрямовані на прозоре формування ринку земель в Україні. Вказаний нормативно-правовий акт доповнює належним чином відповідні положення Земельного кодексу України [2].

Комплексного предметного аналізу правового регулювання ведення державного земельного кадастру в Україні не проводилося. На сьогоднішній день окремим аспектам ведення державного земельного кадастру присвячені праці таких вчених, як: В.І. Андрейцева, А.П. Гетьмана, В.К. Гуревського, І.О. Іконіцької, І.І. Каракаша, М.І. Краснова, М.І. Козира, П.Ф. Кулинич, В. В. Носіка,

О.О. Погрібного, В.І. Семчика, Н.І. Титова, М.В. Шульги, В.З. Янчука та інших.

Особлива економічна і соціальна роль в веденні державного земельного кадастру зумовлена тим, що відомості державного земельного кадастру в подальшому, будуть займати центральне місце не лише під час виникнення, зміни та припинення права власності й землекористування, а передусім в економічній та грошовій оцінці земельних ресурсів і об'єктів, які на них знаходяться. Крім цього, це буде сприяти раціональному використанню, охороні та відтворенню земель сільськогосподарського, лісгосподарського призначення, водного фонду тощо і належного та ефективного використання земель несільськогосподарського призначення.

Правове регулювання ведення державного земельного кадастру, як однієї з функцій державного управління, набуває особливого значення у зв'язку із закріпленням права приватної власності на землі та реалізацією державою економічних заходів у процесі використання та охорони земель.

Однією з найважливіших передумов успішного функціонування землі в цивільному обігу є можливість одержання суб'єктами земельних правовідносин відповідної інформації про природний, господарський і правовий стан земель України. Державний земельний кадастр, як система необхідних документованих відомостей, призначений для забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, заінтересованих фізичних і юридичних осіб інформацією про землю. Значення державного земельного кадастру, як глобальної інформаційної системи, визначається також і тим, що його дані підлягають обов'язковому застосуванню при плануванні використання та охорони земель, при їхньому наданні і вилученні, при визначенні плати за землю, проведенні землеустрою і здійсненні інших заходів, пов'язаних з використанням та охороною земель.

Застосування відомостей державного земельного кадастру повинно бути ефективним засобом захисту прав суб'єктів земельних правовідносин, тому особливо актуальним стає закріплене в ч. 2. ст. 34 Конституції України [3] право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, крім того, ч. 2 ст. 50 Основного закону

[3] закріпила за кожним громадянином право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення.

На сучасному етапі розвитку земельного кадастру повинна превалювати фінансова функція, яка будується на притаманній інформаційній функції, яка юридично закріплена, і всі вони нерозривно пов'язані з технічною функцією. Слід відзначити особливу роль фінансової функції державного земельного кадастру. Адже саме завдяки їй держава отримує значні кошти до бюджету. І сума цих коштів з кожним роком повинна збільшуватися.

В Україні з початком земельних перетворень значення земельно-кадастрової інформації ще більш зросло, тому що в її об'єктивності стали зацікавлені не тільки державні органи і господарські структури, але і практично всі громадяни та юридичні особи, залучені до земельних відносин. Самі земельні відносини за останні двадцять років зазнали принципових змін. У першу чергу, це зміна форми власності на землю, залучення її в ринковий оборот і введення земельного податку. При цьому земельний кадастр, як інформаційна інфраструктура і механізм регулювання земельних відносин, стає все більш складним у порівнянні з кадастром попередніх десятиріч. Слід також зазначити, що для ефективності ведення державного земельного кадастру, він повинен виконувати наступні функції: 1) регулююча функція – інформаційне забезпечення формування, удосконалювання і функціонування адміністративних і економічних механізмів державного регулювання земельних відносин, і особливо формування земельного ринку; 2) фінансова функція – інформаційне й організаційне забезпечення надходження податкових платежів за земельні ресурси, у т.ч. при здійсненні з ними різних угод (встановлення ставок податку й облік платників податків); 3) правова функція – забезпечити реєстрацію правового статусу земельних ділянок (їхня приналежність, дані про угоди, про форму права на ділянку і її власника) або її інформаційне забезпечення; 4) облікова функція – здійснювати облік земельних ресурсів (їхньої кількості, місця розташування, розподілу між власниками і землекористувачами, якісного стану, ступеню залучення в ринковий оборот тощо) як найважливішого національного надбання; 5) господарська (аграрно-виробнича) функція – забезпечення потреб в даних про якість земель для сільськогосподарського (придатність до оброблення тих або інших куль-

тур) і іншого використання (для розміщення виробничих об'єктів, лісонасаджень тощо).

Таким чином, чинному законодавству в найближчий час необхідно зробити конкретні кроки щодо правового забезпечення ведення державного земельного кадастру в Україні. З цією метою необхідно вдосконалити відповідні положення Закону України «Про Державний земельний кадастр», а також внести відповідні зміни до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність органів виконавчої влади в даній галузі. Власне прийняття Закону України «Про ринок землі» буде лакмусовим папірцем правозастосування відомостей державного земельного кадастру. Перспективний розвиток законодавства у цій сфері сприятиме становленню, розвитку і ефективному функціонуванню інституту державного земельного кадастру як передумови розвитку ринкових відносин в Україні.

Література

1. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 7 липня 2011 року // ВВР України. – 2012. – № 8. – Ст. 61.
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року // ВВР України. – 2001. – № 3-4. – Ст. 27.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // ВВР України. – 1996. – №30. – Ст. 141.

НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на навчальний посібник **«Вступ до права соціального забезпечення»**, підготовлений кандидатом юридичних наук, доцентом
Сташківом Богданом Івановичем

Право соціального забезпечення є молодією галуззю національного права, що інтенсивно розвивається та вдосконалюється. Одночасно йде процес формування предмета однойменної навчальної дисципліни. Навчальні підручники та посібники, що опубліковані протягом останніх років, не охоплюють усю тематику, яку бажано розглядали в рамках навчального курсу «Право соціального забезпечення». Запропонований автором навчальний посібник значною мірою заповнює цю прогалину, є актуальним і включає теми, які допоможуть студентам краще зрозуміти суть і значення цієї навчальної дисципліни в сучасних умовах розвитку держави та суспільства.

Навчальний посібник складається з таких розділів, як «Соціально-економічні та правові засади організації соціального забезпечення в Україні». «Гарантії права на соціальне забезпечення» та «Пільги у праві соціального забезпечення». Особливу увагу автор приділяє правовій природі соціальної держави, основним світовим моделям такої держави, можливим критеріям, за якими ті чи інші держави відносяться до соціальних, політиці держави в сфері соціального забезпечення, процесу становлення України як соціальної держави. Важлива роль у реалізації прав у сфері соціального забезпечення належить системам управління як державним соціальним забезпеченням, так і загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Автор у посібнику глибоко аналізує джерела фінансування соціального забезпечення та показує їх нерозривний зв'язок з реалізацією соціальних прав людини.

У навчальному посібнику викладені зміст, обсяг та межі права на соціальне забезпечення, характеристика державних соціальних стандартів і гарантій, механізм забезпечення прав людини в сфері соціального забезпечення. У загальнотеоретичному плані висвітлена правова проблематика соціальних пільг, що сприятиме подальшому кращому оволодінню студентами матеріалом, що стосується соціального захисту окремих категорій громадян.

Матеріал у навчальному посібнику викладений чітко, грамотно і з використанням значної кількості сучасних публікацій. Запропонований посібник буде корисним для студентів, які поглиблено вивчатимуть право соціального забезпечення, а також: для всіх, хто цікавиться проблемами соціального захисту населення.

У цілому навчальний посібник «Вступ до права соціального забезпечення» відповідає всім необхідним вимогам Міністерства освіти і науки України і рекомендується до видання з грифом Міністерства освіти і науки України як навчальний посібник з курсу «Право соціального забезпечення».

Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України та АР Крим,
член-кореспондент
Інженерної академії України

В.С. Венедіктов

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» (далі «Наукові записки») має на меті висвітлення широкого кола актуальних політико-правових проблем, серед яких:

- теоретико-правові проблеми вдосконалення чинного законодавства України в умовах європейської інтеграції
- проблеми становлення й розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні;
- проблеми забезпечення прав людини;
- проблеми боротьби зі злочинністю й захисту громадського порядку.

Вимоги щодо оформлення й змісту статей

1. Редколегія «Наукових записок» розглядає статті, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 7-05/1.

2. Приймаються статті українською, російською та англійською мовами, надруковані на одному боці стандартного аркуша формату А4, шрифтом Times New Roman, розмір якого повинен становити 14пт, через 1,5 інтервали. Формат файлу, у якому знаходиться текст статті, має бути сумісним із Word 93-95.

3. Над назвою статті подається **УДК**.

4. Назва статті розміщується посередині (без крапки у кінці), виділяється жирним шрифтом. У правому верхньому куті містяться ініціали, прізвище автора, його науковий ступень, вчене звання, місце роботи, посада, телефон.

Далі подаються анотації (3-5 речень) українською, російською та англійською мовами та ключові слова (3-7 слів).

УДК

прізвище, ім'я та по батькові автора, відомості про автора

НАЗВА СТАТТІ

Анотація Текст анотації

Аннотация Текст аннотации

Summary

Ключові слова

Ключевые слова

Key words

Текст: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх дос-

ліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті(постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

5. Посилання у тексті надаються у квадратних дужках, в яких зазначається номер посилання й номер сторінки відповідного джерела, наприклад, [1, с. 23]. Номери посилань у тексті мають співпадати із номерами посилань у кінці тексту. Останні оформлюються у вигляді списку літератури з повним бібліографічним описанням джерел.

6. Обсяг статті 8-12 сторінок.

7. Текст статті подається у одному примірнику та в електронному вигляді.

8. В електронному вигляді стаття може бути подана на магнітному носії або надіслана електронною поштою (бажано) на адресу: 7201932@mail.ru. Назва файлу - за прізвищем автора.

До статті додаються:

- анотація (англійською, російською та українською мовами);
- одна рецензія кандидата або доктора юридичних наук (для авторів, які не мають наукового ступеня);
- витяг з протоколу засідання кафедри або іншого наукового чи навчального підрозділу про рекомендацію статті до друку.

Автори несуть відповідальність за дотримання авторського права, точність і науковість викладених фактів, відповідність цитат, географічних та історичних назв, власних імен тощо.

Зміни тексту, назви, скорочення, що не впливають на зміст статті, вносяться редколегією без узгодження з автором.

Редколегія залишає за собою право на власне рецензування поданих матеріалів.

Адреса редколегії: 61080, м. Харків, пр-т Гагаріна 187, Харківський економіко-правовий університет, тел.: 720-19-23, 720-19-32.

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» видається двічі на рік.

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник наукових статей

Наукові записки

Харківського економіко-правового університету
№ 2 (15), жовтень 2013 р.

Відповідальний за випуск *доктор юридичних наук, професор*

В.С. Венедіктов

Комп'ютерне верстання *Т.В. Салівон*

Підписано до друку 19.12.2013. Папір офсетний.

Формат 60х84/16.

Друк офсет. Умовн. друк. арк. **13,8**. Обл. - вид. арк. **10,2**.

Тираж 100 прим. Замовл. № **06/2011**

Надруковано у ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС»

61080, м. Харків, пр-т Гагаріна, 187

Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1529 від 16.10.2003 р.